

Ш. ҚҰЛМАНОВА, Б. СУЛЕЙМЕНОВА,
Т. ТОҚЖАНОВ, Д. ШАРИПОВ

МУЗЫКА

Умумий билим беридиган мектепниң
4-синипи үчүн дәрислик

4

Қазақстан Жұмһурийиті Билим вә пән
министрлиги тәвсийе қылған

А. Байтурсынулы намидики Тил билими институтиниң
экспертлири билəн келишилди

Алмута «Атамұра» 2019

УДК 373.167.1
ББК 85.31я72
Қ 75

*Дәрислик Қазақстан жұмырыншы билим вә пән министрлігі тәстікливеген
башланғуч билим беріш сәвійесиниң 1–4-сипилірига
бегишланған «Музыка» пәниниң ілециеланған мәзмұндикі
Типлиқ оқытуш программасына жувапық тәйярланды.*

Шәртлик бәлгүлөр:

– музыка тиңшаш

– нахшини орунлаш

– оқуш

– оюн

– тапшуруқлар, соаллар

Кулманова Ш. вә б.

Қ 75 Музыка: Умумий билим беридиган мектепниң 4-сипили үчүн
дәрислик / Ш. Кулманова, Б. Сүлейменова, Т. Тоқжанов,
Д. Шарипов. – Алмұта: Атамұра, 2019. – 160 бет.

ISBN 978-601-331-666-6

УДК 373.167.1
ББК 85.31я72

ISBN 978-601-331-666-6

© Кулманова Ш., Сүлейменова Б.,
Тоқжанов Т., Д. Шарипов, 2019,
© «Атамұра», 2019

Яш достлар!

Силәр йәнә бир яшқа чоң болдуңлар. Һазирғичә музыка тогрилиқ нургун билим алдиңлар. Мошулар һәккүдә бир пәс ойландиңларму?

Бу дәрисликтин силәр қандақ йеңи музыкилиқ билим алисиләр? Бираз тонуштуруп өтәйли. Һәрбир адәм үчүн өз Вәтини алайында үеқимлиқ, чунки у – туғулған йәр. Шу сөвәптинму, дәрисликниң бириңчи бәтлири «Мениң Вәтиним – Қазақстан» мавзусига бегишланған. Униңдин кейин адимий қәдрийәтләр, хәлиқниң мәдәний мираслири, кәсипләр дунияси, тәбиәт һадисилири билән тонушисиләр. Өтрап мұһитни қордашқа тәллүнүп, келәчәк тогрисида арзу қилисиләр. Буниң һәммисиге силәрни музыка анаци үетиләйду. Дунияниң классик композиторлири, қазақ вә уйгур композиторлириниң талланған әсәрлири билән тонушуп, билимиңларни толуқтурысиләр. Музыка, болупму гөзәл, өзүң өзүң музыка қәлбләрни наяжанландуруп, яхшилиқта дөвөт қилип, меңрибан болушқа тәсир қилиду. Гөзәл музыка алимиңе хуш көпсиләр!

1

МЕНИҢ ВӘТИНИМ – ҚАЗАҚСТАН

Бөлөктин:

- һәрхил кәйпияттики музықа билән Вәтән мавзусиниң бағлинишини үгініп, тәһлил қилишни;
- музықилиці әсәрдікі бәдий тәсвирләрни, жанр түрлирини ениқлашни вә селиштурушни;
- тиңшалған музықилиці әсәрнің, нахшиниң тәріплімисини, мәзмунини, бәдий васитиләрни ениқлашни вә селиштурушни;
- аддий нахшиларниң үзүнділирини канон түридә орунлашни;
- нахша, хор, симфониялық оркестр тогрисида билім елип, уларни ажритишни

үгінисиләр.

Музықилицік сават:

- Дәләтлик Гимн;
- нахша;
- хор;
- симфониялық оркестр;
- канон;

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- Гимн;
- нахша;
- хор;
- музықилицік бәдий васитиләр;
- симфониялық оркестр;
- канон;
- репетиция.

Мениң елим

1-тапшурғақ. Тәһлил. Өхбарат издәш. Орунлаш.

Биз – қазақстанлиқтар! Бизниң түгулған йеримиз, Вәтенимиз – Қазақстан! Қазақстан – бепаян, ата-бовилиримиздин мирас болуп қалған түгүлған йеримиз. Мустәқиллик алған елимиздни пүткүл дуния йүзи тонуди. Йеримизниң гөзәллиги билән, хәлиқләрниң бирлигі билән пәхирлинимиз.

Елимиздниң дәләтлик рәмизлири: Тұғ, Герб вә Қазақстан Жүмһурийитиниң Дәләтлик Гимни.

Қазақстан Жүмһурийитиниң Дәләтлик Гимни

Сөзини язғанлар: Ж. Нәжимеденов, Н. Назарбаев
Музыкасини язған: Ш. Қалдаяқов

Алтын күн аспаны,
Алтын дән даласы,
Ерліктің дастаны –
Еліме қараашы!
Ежелден ер деген,
Даңқымыз шықты фой.
Намысын бермеген,
Қазагым мықты фой!

Қайырмасы:

Менің елім, менің елім,
Гүлің болып егілемін,
Жырың болып төгілемін, елім!
Туган жерім менің – Қазақстаным!

- Дәләтлик Гимнни оң қолуңларни жүргициларға қоюп, синипиңлар билән биллә тик туруп, тәнтәнилилк түрдә ядқа орунлаңлар.
- Дәләтлик Гимнинң мүәллиплири тогрисида ейтеп беріңлар.
 - Қазақстан Жұмһурийитиниң йеци Гимни қайси жили қобул қилинди?
 - «Гимн» дегендеген сөз немини билдүриду?

Гимн – дәләтлик рәмизләрниң бири. Бу – музыкилиқ әсәр. Тәнтәнилилк мәйрәмлік тәдбиrlәрдә орунлиниду.

2-тапшурға. Тәһлил. Тәтқиқат.

Бәстикар Селимахун Зәйналов Вәтинимизгә һөрмәт билдүрүп, «Қазақстан» намлиқ шеирини язди.

Қазақстан

Бу – гүлстан Қазақстан
Әмгәк билән шеһрәт тапқан.
Барчә милләт болуп туққан,
Достлук билән алға басқан.

Бағлирида булбуллири
Жәвлан қилип сайраватқан.
Тағлирида мараллири
Әркин отлап, яйлаватқан.

Аләмарда даңқи кәткән,
Нахша-сази көккә йәткән.
Яша, азат Қазақстан,
Қойнуңда шат яшар инсан.

Селимахун Зәйналов

- Нахшини тиңшап, тәһлил қилиңлар. Шаир елимизниң гөзөл көрүнүшлирини жүргидин чиққан қандақ сөзлөр билөн ипадилигөн?
- Вәтән дегөнни қандақ чүшинисилөр?
- Өз елиңларға, туғулған йеринларға болған мұнәббитиңларни қандақ сөзлөр билөн билдүргөн болаттиңлар?
- Чакмақларни толтуруңлар. Жұавапларни шаирниң шеиридин вә дәрис мавзусидин тепиңлар.

К

Н

Ә

К

Д

Қ

Б

Н

А

М

Д

И

Я

А

А

Т

Я

И

Н

З-тапшурға. Тиңшаш. Тәһлил. Нахша үгиниши.

Вәтән

Сөзини язған: А. Мәхпиров

Музыкасина язған: Ә. Шәмиеев

1. Кәң дала – гүллүк Вәтән,
Байлиғиң өсүп йөткән.
Інәрқачан сениң билөн,
Бизлөр йецишкә йөткән.
2. Сениң қойнуңда, Вәтән,
Әркин-азат биз ескөн.
Сениң йолуңда, Вәтән,
Хошал әмгөк биз әткән.
3. Мана бүгүн тойлаймиз,
Тоюнда биз ойнаймиз.
Суда үзгөн кемидәк,
Қойнуңда биз сойлаймиз.

- Нахшини муәллимниң орунлишида вә аудиодискидін тиңшашлар, нахша мәтингінде көңүл бөлүңлар. Мону соалларға жақап беріңлар:
- Нахшиниң мавзусини қандақ чүшинисилөр?
 - Шеир мисралирида немә үчүн: «Кәң дала – гүллүк Вәтән» дейи-лиду?
 - Нахша қандақ кейпиятта орунланды? Чүшөнгиниңларни ей-тип беріңлар.
 - Нахшиниң орунланған түрлирини ениқлаңлар: оркестр, хор, солист вә б.
 - Нахшини муәллим қойған төләплөр бойичә үгиниңлар.

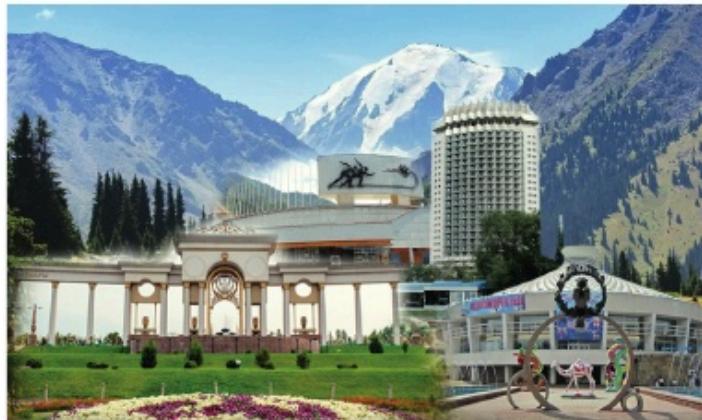

4-тапшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Өркин елим

А. Жайимовниң күйи

Тәһлил. Күйниң нами билән орунлиниши униң мәзмунини ечип берөләмдү?

- Күй қандақ ритм билән орунлиниду?
- Тиңшиғанда қандақ көрүнүшлөр кез алдицларға кәлди?
- Төвөндө берилгөн сөзлөрдин мәзмунини ениқлайдыган ибари-ләрни дурус тепип, чүшәнгиниңларни ейтип бериндер:

шатлинип	илдам	аста	күч-кувәт билән	хошал-хорам
наズук	бир қелипта	хиссиятлиқ	муңлинип	бәдий

Баһалаш.

1. «Вәтән» нахисини қандақ орунлидиңлар?
2. Орунлиғанда, қандақ қиийинчилиқтарни учраттиңлар?
3. А. Жайимовниң «Өркин елим» күйини тиңшиғанда, қандақ тәсират алдиңлар?
4. Тонуштурулумни қандақ яхшилашқа болатти?

Нур-Султан – Қазақстанниң пайтәхти

1-тапшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Елимиз Қазақстанниң мустәқиллик алғинига оттuz жилчә болди. Қазақтан бепаян йериниң һәжәими жәһәттин дүния йүзидә 9-орунни егиләйду. Пәхирлинишкә әрзигидәк

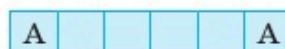
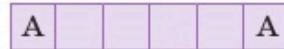
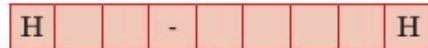
гөзөл тәбииитимиз, йеримизниң байлиги, хәлқимизниң инақлиги аләмгә мәшінур.

Мошундақ гөзөл тәсвирләшләр хәлқимизниң баш шәһирилизгә дегән муһәббитини, һөрмитини көрситиду.

Пайтәхтимиз Нур-Султан жил санап өсүп, гүллинип келиватиду. Қөплигән гөзөл берналар, көркөм имарәтләр селинған, уңың шәнигә сансиз шеир вә нахшилар бегишлинип, һәрхил фильмлар чүшириливатиду.

?! Ведиодискидин пайтәхткә мұнасивәтлик видео көрүңлар. Мону соалларға жарап беріңдер вә чақмақлардин пайтәхтимиз наминын тәпивелиңлар.

- Һазир пайтәхт қандақ атилиду? Бу нам кимниң һөрмитигө берилді?
- Мошу кәмгичә пайтәхтниң бирнәччә нами болған. Улар қандақ сәвәпләрдин езгәртилгән?

- Пайтәхтимизгә бегишланған қандақ нахшиларни аңлидиңлар вә билисиләр?

2-тапшурға. Тиңшаш. Тәһлил. Нахша үгиниши.

Арман қала – астана

Сөзини вә музыкисини язған: М. Омаров

1. Ағылып Атыраудан, Алатаудан,
Көш қонды Қараөткелден таласа ауган.
Жайнайды астана ару алқасындай,
Фажайып ғимараттар жаңа салған.

Қайтурмиси:

Сарыарқа сауырындай,
Ерке Есіл бауырындай.
Келеді бой көтеріп арман қала.
Арман қала, асыл дала,
Жаңа астана, астана.

2. Төріне тұган жердің туын тігіп,
Ерекше ел еңсесі бүгін биік.
Астана – ақ ордасы қазагымның,
Алтын тәж ақ маңдайға қонған сүйіп.

Қайтурмиси.

?! Нахшиниң мәзмұниға көңүл бөлүңлар. Бириңчи куплетниң;

«Ағылып Атыраудан, Алатаудан,
Кеш қонды Қараөткелден таласа ауған», –
дегендеген бириңчи вә иккінчи құрлири қандақ мәнани билдүриду?

- Нахшини «нахша ейтиш» тәләплиригө мувавиқ орунлаңлар.
- «Арман қала, асыл дала,
Жаңа астана, астана», –
дегендеген қайтурмисидиқи құрларни икки топқа бөлүнүп, «жараңлиқ»
түрдө синипицлар билән биллә ниссиятлиқ орунлаңлар.

3-ташшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Шабыт (Илнам)

T. Тоқжановниң күйи

- ?! •** «Шабыт» (илнам) деген сөзниң мәнасини қандақ чүшинисиләр?
- Күй силәргө қандақ кейпият бегишлиди?
 - Алган тәсиратицлар билән бөлүшүңлар.

4-тапшурға. Орунлаш вә тәhlил.

- ?! •** «Вәтән» (муәллиплири А. Мәхпиров, Ә. Шәмиев) нахшиси билән ишни давамлаштуруңлар.

- Синипдашлирицлар билән нахшини қайтилап орунлаңлар, сөзлирини еник, ипадилик, аһаини таза, вақиримай, һиссиятлиқ ейтицлар.
- Нахшиниң биринчи қайтурмисини канон түридә орунлап үгінүңлар.

Канон түридә ейтиш үчүн, қайтурмисини ядқа елиңлар:

Сениң қойнуңда, Вәтән,
Әркин-азат биз өскән.
Сениң йолуңда, Вәтән,
Хошал әмгәк биз әткән.

- *Орунлаш қаидилири:*

Оқуғучилар хор билән қайтурмисини башлайду вә ахиригичә өз бабида орунлады. Муәллим балилар билән биллә тәртиви билән, әркин-азадә, қайтурмисини давамлаштуриду. Үлгисигә қарап, синипцилар билән топларға бөлүнүп орунлаңлар.

1-топ	Сениң қойнуңда, Вәтән,	Әркин-азат биз өскән.	Сениң йолуңда, Вәтән
2-топ	пауза	Сениң қойнуңда, Вәтән	Әркин-азат биз өскән
1-топ	Хошал әмгәк биз әткән		
2-топ	Сениң йолуңда, Вәтән		Хошал әмгәк биз әткән.

Канон (сәнъеттә) – өзгәртилмәйдиган (турақлиқ), әнъөнивий қаидиләр топлами.

Канон түридә нахшини орунлаш дегинимиз нахшиниң асасий аһаини бирнәчә нахшичи яки хор колективидики топларниң биридин кейин бири тәкрабалап орунлиши.

Баһалаш.

1. «Арман қала – Астана» нахисини қандақ орунлидиңлар?
2. Орунлиғанда, қандақ қийинчилиқтарға дуч көлдиңлар?
3. Т. Тоқжановниң «Шабыт» күйини тиңшиғанда, алған тәсиратиңлар билөн бөлүшүңлар.
4. «Вәтән» нахисиниң куплетини канон түридө қандақ орунлидиңлар? Орунлиғанда, адаштиңларму?

Пайтәхтимизгә сога

1-тапшурға. Тиңшаш. Тәһлил. Орунлаш.

Астанам (пайтәхтим)

Сөзини және музыкисини язған: А. Адиханова

Қайырмасы:

Арманым да сенсің – астанам,
Ардағым да сенсің – астанам.
Елімнің жүрегі сен –
Жайнай бер, астанам.

Мошу нахшини видеодискидин көрүп, нахша тоғрилиқ пикриңлар билөн бөлүшүңлар.

- Оқуғучилар ижра қылғанда, нахшиниң көйпияттіни өз һиссиятлири арқылы йөткүзүп берөлидіму?

- Нахша ейтиш жәриянида оқуучиларниң муәллимні вә бирбүрини тиңшаш, биллә орунлаш тәләплири һәм тәшкiliйлиги байқалдыму? Қандақ ойлайсиләр?
- Силәр синипиңлар билән биллә нахша ейтқанда, муәллимнин бергөн қандак тәләплирини орунлаватисиләр?
- Видеокөрүнүштиki оқуучилар пайтәхткә қандақ соға қылди?
- Елимизниң баш шәһиригө силәр қандақ соға қылар единлар?

2-тапшуруқ. Импровизация.

«Пайтәхтимизгә соға»

(оюн)

Оюн шәрти: Синип «Рәссамлар», «Нахшичилар», «Уссулчилар» дегөн үч топқа бөлүниду. Оқуучиларга муәллим алдин-ала тапшуруқ бериду: Пайтәхткә бағлиқ видеодискиларни көрүш, аудиодискидин тиңшаш яки китапханидин наҗәтлик материал топлаш.

Оюн алдida муәллим оқуучилар билән биллә видеодискини көрүп, тәһлил қилиду вә оюн шәрти билән тонуштуриду. Ыәр топ пайтәхткә мәхсус соға тәйярлиши лазим. «Рәссамлар» топи рәсим сизиду, «Нахшичилар» топи бир нахша еитиду, «Уссулчилар» топи уссул ойнайду. Ыәр топ тәйярлиған соғилирини тонуштуриду, йәни презентация өткүзүп, чүшәнчә бериду. «Пайтәхтим» нахисиниң қайтurmисидики 3-4-қурлирини өзгәртип, төвәндикидәк ейтиду:

«Арманым да сенсің – астанам,
Ардағым да сенсің – астанам.
Өнімді сыйлаймын
Саған ақгүлім – астанам».

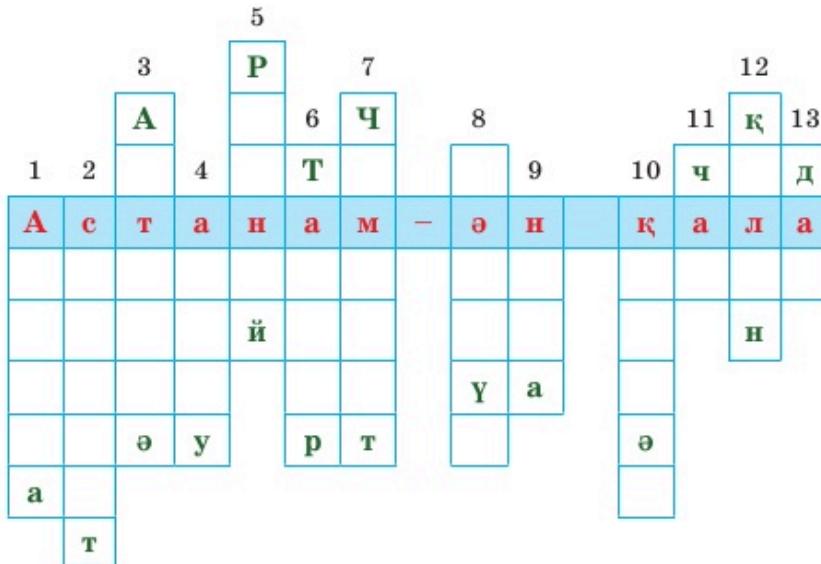
3-тапшуруқ. Тәтқиқат. Чүшәнчә бериш.

«Астанам – ән қала»

(кроссворд)

Оюн шәрти: Кроссвордта шәһәрләр намидин «Астанам» сөзини, музықиلىқ аталгулар билән өсваплар намлиридин «ән қала» дегөн сөzlәрни түзиуду.

1. Шәһәр нами.
2. Шәһәр нами.
3. Шәһәр нами.
4. Шәһәр нами.
5. Шәһәр нами.
6. Шәһәр нами.
7. Шәһәр нами.
8. Музыкилиқ əсван.
9. Музыкилиқ аталгу.
10. Музыкилиқ əсвал.
11. Музыкилиқ əсвал
12. Музыкилиқ əсвал.
13. Музыкилиқ əсвал.

Баһалаш.

- «Астанамға (пайтәхтимгө) соға» оюниниң тапшуруғини қандақ орунлидиңлар?
- Тапшуруқни орунлиғанды, қандақ қийинчилиқтарға дүч кәлдиңлар?
- Тонуштурулуминдерни қандақ яхшилиған болар едиңлар?

Тұгулған өлкемни күйләймән

1-тапшурға. Мұнакимә қилиш. Орунлаш. Тәһлил.

- ?! Нәр адәмниң өзиниң тұгулған йери, тұгулған өлкиси бар. Адәм қәйердә яшимисун, униңға өз жути өзиз вә қиммәт.
- 1-синипта үгәнгән «Мениң Вәтиним» (сөзини язған Θ. Байдилдаев, музыкисини язған Б. Исқақов) нахисиниң бир куплетини есиңларға чүшириңлар, топ билән биллә орунлаңлар. Сөзлиригө көңүл бөлүп, чүшәнгииңларни ейтеп беріңлар:

«Вәтән – мениң ата-анам,
Вәтән – достум һәм бағрим.
Вәтән – өлкәм, пайтәхтим,
Вәтән – туғулған йерим».

2-тапшуруқ. Тәтқиқат. Тәһлил.

?! Мону соалларға жавап беріңдер:

- Туғулған өлкәнларни, йезаңларни, мәктивиңларни қандақ қәдирләйсилер?
- Туғулған йериңларда, мәктивиңларда, синипиңларда пәхирлинидиган қандақ яхши әнъенілөр, қизиқарлық вақиәлөр бар?
- Силәр яшайдыған йәргө, мәктивиңларға бегишланған нахшилар бармұ?

3-тапшуруқ. Ижадий иш. Өхбарат издәш.

«Музыкалық соғылар»

(оюн)

Оюн шарты: Топ билән иш. Муәллим оқыучиларни алдинала «Өлкәм – алтун бөшүгүм», «Мәктивим – билим кани», «Синип – достлук макани» дегөн үч топқа бөлүп, тапшуруқ бериду.

Тапшуруқ: топлар нами бойичә туғулған өлкиси (вилайет, наһийә, шәһәр, йеза), мәктиви вә оқуватқан синипи тоғрисида мәлumat жиғиду. Мәсилән, Интернет төридин видеодискиларни көриду, китапханидин керәклиқ китапларни, сурәтләрни, нахшиларни, шеирларни вә б. һөҗәтләрни издәп тапиду, ата-анилардин, муәллимдин, оқыучилардин сөһбәт алиду вә башқа издиниш ишлири билән шуғуллиниду. Синипдашлири, муәллимлири һәққидә қизиқарлық вақиәлөр билән йөткөн утуқлири вә башқилар тогрилиқ өхбаратларни тәтқиқ қилип, тәһлил жүргүзиду.

4-тапшуруқ. Тонуштурулум (презентация).

?! Топларға бөлүнгөн оқыучилар тонуштурулум өткүзгендә:

- тапқан өхбаратни ейтеп бериду яки сәһниләштүриду;
- мавзуға бағылқ һөҗәтлөр билән сурәтләрни көрситиду (*ла-зим болса*);
- шеирниң һәр мисрасидиқи көп чекитниң орниға лайиқ сөзләрни тогра тепип, тонуш анаңға қошуп, өз алдыға тәйярлиқ қилиду;
- тонуштурулум ахирида һәр топ тәйярлиған нахисини синип алдida орунлайду.

Репетиция – (латин тилида «тәкраблаш») тәйярлиқниң бир түри. Тогра нәтижигө йетиш үчүн, әсәрни бирнөччө қетим тәкраблап орунлайду.

1-топ: «Өлкөм – алтун бөшүгүм»

Шеир	Сөзлөр
Фәзнилик ... ,	өлкөм, шәһирим, йезам
Тәбиити	көркөм, йешил, көлгөн
Булбул болуп ... ,	учимиз, сайраймиз, ейтимиз
... нахшини беришлаймиз	өлкөмгө, шәһиримгө, йезамға

2-топ: «Мәктивим – билим кани»

Шеир	Сөзлөр
Мәктивимниң ... ,	кани, нахшиси, достлуги
... нахша кани.	балиларниң, оқуғучиларниң
Чоңқур билим ... ,	алимиз, қойимиз, издәймиз
Күйләп ... салимиз!	нахшиға, шеирга, мақалға

3-топ: «Синип – достлук макани»

Шеир	Сөзлөр
Бизниң ... карамәт	синип, балилар, қизлар, оқуғучилар
Инақлиқта бәрикәт.	–
Биз ... балимиз,	зерек, мәйрәмлик, карамәт
Хошал ... салимиз.	нахшини, күйни, шеирни

Баһалаш.

1. Мавзу бойичө оюн тапшуруғини қандақ орунлидиңлар?
2. Тәйярлиған тапшуруқниң қайси йәрлири утуқлук вә утуқсиз болди?
3. Тапшуруқни орунлиғанда, қандақ қийинчилиқлар учрашти?
4. Тонуштурулумни қандақ яхшилиған болаттиңлар?

**БИЛЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҢЛАР**

1. Соалларниң дурус жағавини төпнілар:

	Соал	Жарап	
1	«Гимн» деген сөз қандақ мәнани билдүриду?	1	«Көңүллүк нахша» мәнасини билдүриду
		2	«Тәнтәниликтің нахша» деген мәнани билдүриду
		3	«Парад нахшисі» деген мәнани билдүриду
2	«Қазақстан» нахшисиниң муәллипи	1	С. Зәйналов
		2	Б. Исқақов
		3	А. Рахметов
3	«Вәтән» нахши-синиң музыки-сини ким язған?	1	Ә. Шәмиев
		2	А. Мәхпиров
		3	Ф. Жубанова
4	Нахша дегини-миз у —	1	икки бөлүмлүк әсәр
		2	музыка вә поэзия сәнъитиниң ортақ әсәри
		3	музыкалық әсвапниң жор болушыда ейтилидиған әсәр
5	«Еркін елім» күйиниң муәллипи?	1	Т. Тоқжанов
		2	А. Жубанов
		3	А. Жайимов

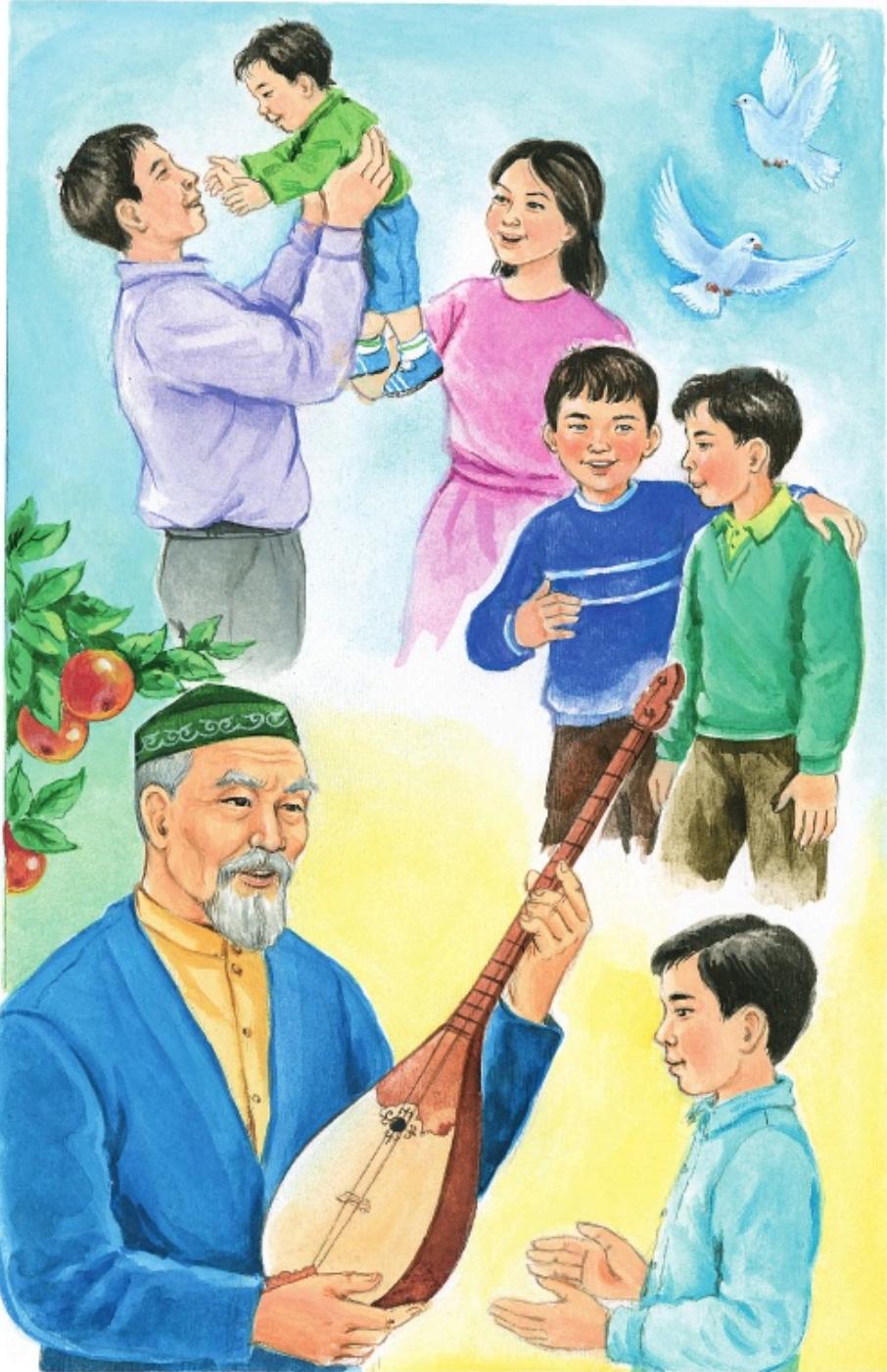
6	Канон түридө нахшини орунлаш дегинимиз ...	1	нахшиниң асасий аһацини бирнәччә нахшичи яки хор колективидики топларниң биридин кейин бири орунлиши
		2	нахшини музыкилық өсвапниң жөр болушыда ейтиши
		3	нахшини чирайлық, һиссиятлық орунлаш
7	«Арман қала – астана» нахшиниң сөзи билән музыкисини язған	1	А. Асылбек
		2	М. Омаров
		3	Ж. Нәжимеденов

2. «Вәтән» нахисиниң биринчи куплетидики көп чекитниң орнига керәклиқ сөзләрни қоюп, дәптириңларға йезиңлар.

Кәң дала – гүллүк ...,
 Байлиғиң өсүп йәткән.
 ... қачан сениң билән,
 Бизләр йеңишкә

3. «Арман қала – астана» нахисиниң қайтурмисидики көп чекитниң орнига керәклиқ сөзләрни қоюп, дәптириңларға йезиңлар.

Сарыарқа ...,
 ... Есіл бауырындай.
 Келеді бой ... арман қала.
 Арман қала, ... дала,
 Жаңа ..., астана.

Бөләктин:

- қәдрийәтләр төгрисидики укумни чүшишни;
- Вәтәнгә, аилигә, чоңларға болған һәрмәт билән жавапкәрчиликни сезишни;
- мәнрибанлық, мәнир-шәпкәт, муһәббәт, достлук* укумлирини музыкилиқ өсәрләрдики бәдий тәсвир арқылы тонушни;
- күйниң мәзмунини, нахшиниң гөзәллигини, бәдий васитиләрни ениләшни вә селиштурушни;
- қобуз вә гежәк өсваплириниң тавуш бояклирини ажыртишни; өсвапларниң ясилиш йоллирини билишни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- ритм, темп;
- динамикилиқ бәлгүләр: форте, пиано;
- музыкилиқ кәйпият;
- уссул, марш шәклидики нахшилар;
- қобуз, гежәк, шанак, тәпкә;
- күйчи, қобузчи, гежәкчи, композитор.

Аталгулар билән чүшәнчиләр:

- қәдрийәтләр;
- аилә;
- достлук;
- һәрмәт;
- қобуз.

Вәтән – Ана

1-тапшурук. Тәһлил.

«Ана жүриги» чөчиги

(язгучи А. Сейдимбекниң «Аял-Ана» чөчигидин үзүндә)

Қедимда Күншуақ деген әл болупту. Күншуақ елидә жигитләр қәйсәр, қызылири чирайига мас әқиллик, қерилири данишмән екән. Бир күни бу әлгә дүшмән бесип кирип, қери-яшни таш қорғанға қамайду. Дүшмәнләр өлчиси: «Һәй, тутқунлар, Құдрәтлик әмирчиниң буйруғига қулақ селиңлар! Силәрдә икки таллаш йоли бар. Бири – балисимиң йетәкләп, мұрисиге жүкини артип, аяллар таш қорғандын аман-есән чиқиду. Иккінчиси – өлүм».

Мөтивәрләр бир келишимгә келип: «Өлүмдин артуқ өкүнүш йоқ, из-тизиз из-тизиз болғичә, балилар билән анилар өркинлик алсун», – дәйду. Шу чағда ақ чачлиқ ана: «Һәй, қериндашлар, сәвир қилиңлар! Бизге қойған шәртини орунлайдығанлиғига қәсемияд қылсун!».

Кечикмәй дүшмәнләрниң әмирчиси: «Һәй, тутқунлар, Күншуақ елиниң аял кишилири балисимиң йетәкләп, мұрисиге жүкини артип, таш қорғандын чиқимиз десә, назир дәрвазини ачқұзимән», – дәйду.

Шу чағда ақ чачлиқ ана нәврисини қолидин йетәкләп, ақ сақаллиқ бовийини напашлап, чиқип кетиду. Ақ чачлиқ аниниң кәйнидин башқа аялларму йолдашлирини напашлап, балилирини йетәкләп, қорғандын аман-есән чиқиду.

Күншуақ ели Аял-Аниниң өқли түпәйли аман қапту.

Нәрбір ана үчүн балиси – қиммәт, нәрбір адәм үчүн Вәтәни – қиммәт. Мошундақ адәмгила хас муһәббәт, меһрибанлиқ, қәдирданлиқ һис-түйғу қәдрийәт дәп атилиду. Қәдрийәт – қандақту бирнәрсииң әһмийити, муһимлиги, қәдирліккілігі, қиммәтлигі. Асасый қәдрийәтләр: Вәтән, айлә, ана тил, рәминалар. Өзәңлар қандақ қәдрийәтләрни қошқан болаттиңлар?

2-тапшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Көк тудың желбірегені

Сөзини язған: А. Ахметбекулы
Музыкасини язған: Е. Зейитхан

Видеодискидіki қадрийетлөрнi Вәтәнгө болған мүhеббәт бириктүрген. Көк байраққа һөрмәт – бизниң Вәтенимизгө болған һөрмәт.

- Видеодискини көргөндө вә нахшини тиңшиғанда, қандақ сезимлар ойғанди?
- Видеодискида қандақ қадрийетлөр тоғрисида ейтилған? Өзәңларға тонуш қадрийетлөрнi атаңлар.
- Марш ритмидіki нахшиға қандақ өсваплар назуқлук берип туриду?

«Бу дунияда бизниң бирла Вәтенимиз бар, у – мұстәқил Қазақстан».

Нұрсултан Назарбаев

3-тапшуруқ. Нахшини орунлаш.

Көк тудың желбірегені

*Сөзини язған: А. Ахметбекулы
Музықисини язған: Е. Зейитхан*

1. Көк тудың желбірегені –
Қазақтың асқақ беделі.
Махаббат, қайрат екеулеп,
Шымырлатқаны денени.

Қайтурмиси:

Көк тудың желбірегені –
Жаныма құат береді.
Таласқа түссе жан мен ту,
Жан емес, маған керегі –
Көк тудың желбірегені.

2. Көк тудың желбірегені –
Елдіктің асқақ өлеңі.
Жан-жаққа тартпай, қазагым,
Бір сөзге жинал дегені.

Қайтурмиси.

- ?! • «Таласқа түссе жан мен ту, жан емес, маған керегі – Көк тудың желбірегені» дегендеген сөзлөрни қандак чүшөндүргөн болаттиңдар?
• Нахшини чирайлиқ, ниссиятлиқ орунлаңдар.

4-тапшуруқ. Ижадий иш.

- ?! • Икки топқа бөлүнүп, «Көк тудың желбірегені» нахшининиң киришмисини берилгендегенде үлгиге қарап, икки авазда ля нотисига селип орунлаңдар.

Баһалаш.

1. Икки топ киришмини қандак орунлиди?
2. Орунлиғанда қандак қийинчиликтер учрашти?

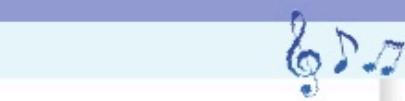

Чоңларға һөрмәт

1-тапшурұқ. Мұхакимә. Тәһлил.

Бова-мома

Сөзини язған: И. Иса

Музыкасини язған: А. Бексултан

«Бова-мома» нахисига чүширлигөн видеодискиниң мәзмуні тогрилик пикрицлар билән ортақлишиңдар.

- Видеодискида қандақ қәдрийеттөр көрситилгән?
- Пәкәт бова-момилирицларға, йеқин туққанлирицларғыла һөрмәт билдүрүш көрекмү? Өз пикрицлар билән бөлүшүңлар.
- Қандақ ойлайсиләр, видеодискидики көрүнүшниң асасий мәнаси немидә?

2-тапшурұқ. Нахшини үгиниш.

Бова-мома

Сөзини язған: И. Иса

Музыкасини язған: А. Бексултан

1. Қалмасын деп қатардан,
Ойлайтынын сезем мен,
Айналайын атамнан,
Айналайын өжемнен.
Мақтанбаймын бекер мен,
Өшпейсіңдер санамнан,
Айналайын өкемнен,
Айналайын анамнан.
Күн сияқты ашылар,
Қамқоршым да осылар.

Қайтурмиси:

Ата, өже, мен сіздерді сүйіп өсемін,
Әке, ана, сыйлаймын гой бәріңді,
Мен сендерге қарап өсемін.

2. Қанша көрдім дегенмен,
Көрмегенім көп менің,
Қанша білдім дегенмен,
Білмегенім көп менің.
Мен дегенде ештеңе

Аямайтын осылар,
Таңертең де, кешке де
Аялайтын осылар,
Қалай жаман боламын,
Мен бақытты баламын.
Қайтурмиси.

- ?! •** Нахша мәтинидө аталған чоң адәмләрдики қандақ қәдрийәт-
ләрни байқидиңдар?
• Нахша аһаңи қандақ кәйпиятта орунланған?
• Нахшини һиссиятлиқ орунлаңдар.

3-тапшуруқ. Импровизация.

«Мекү-мекүләң» (оюн)

Оюн шәрти: Иккى топқа бөлүнүп, «Чоңға – нөрмәт, кичик-
кә – иззәт» мақалисисида йошурунған сөzlәрни тепиңдер.

- 1-топ:** ... – қазыналы шежіре (**қария, ата, әке, бала**)
Әр айтқан ... қылар сөзін елі (**ақыл, пішін, үлгі**)
Жастары сөзін бөлмей, жолын кеспей,
Үлтүның ... сезінеді (**қанағатын, ұлагатын, парасатын**)
2-топ: ... балалығын кешіреді (**аганың, баланың**)
Үрпағым өмірімнің ...еді (**басшы, көші, сілтеуші**)
Кішіге ізетпенен жол көрсетіп,
... өрлесін деп өсіреді (**сапарың, талабың, сабагың**)

4-тапшуруқ. Ижадий иш.

- ?! •** Тапқан сөзлириңдерни берилгөн нота үлгисигө селип, топуңлар
билән орунлаңдар.

Ка - ри - я, қа - зы - на - лы, ше - жі - ре - лі, Әр айт-қан үл - гі қы - лар сө - зін е - лі. Жас-та - ым сө - зін бел - мей,
жо - лын кес - пей, Үл - ты - ның ү - ла -ға -тын со - зі - не - ді. А - га - гай, А -

Баһалаш.

1. Орунлигиниңлар көңлүңлардин чиқтиму?
2. Орунлиғанды қандақ қийинчилиқлар учрашти?

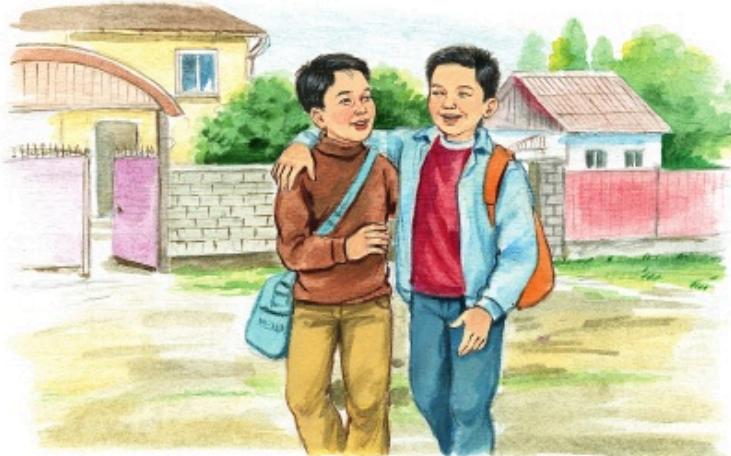
Достлугимиз ярашқан

1-тапшурұқ. Тиңшаш вә тәһлил.

Сөзини язған: И. Иса

Музыкасини язған: А. Бексултан

Іздегенде табылатын қасымнан,
Көңілі бар қызгалдақтай ашылған.
Көріспесек, сағыныштан жүдейтін,
Кім бар жақын бала күнгі досынан?

Қайтурмиси: Жан досым, үстем болсын мереійің,
Өрқашан жеңісінді көрейін.
Сырымыз да бітпесін,
Жырымызыз да бітпесін,
Жырымызыз да бітпесін.

- Композитор С. Бейтерековниң «Жан досым» нахисини тиңшашлар, сөзлиригे диққет қилиндар.
- Нахша қандақ орунлиниду (*лирикилық, көңүллүк, жигерлик, илдам, аста*)?
- Неме сөвәптин нахша «Жан досым» дәп аталған?
- Өзөнларниң достуңлар тогрилиқ ейтеп беріндер (*достуңларниң миңәзи, яхши хиселәтлири*).
- Дост уқумига хас қәдрийәтләрни атап, толуктуруңлар (адил, ...).

2-тапшурғұқ. Нахша үгиниши.

Айрилмас достум

Сөзини язған: М. Қамраев

Музыкасина язған: И. Исаев

Дилдин сейгән китавим,
Айрилмас достум мениң.
Жүргімгө орнашқан,
Сениң бар иссик меңриң.

Оқуп, өрлисәм һәр чағ,
Өқіл үгөткүчисән.
Әң парлақ тогра йолни,
Сизип көрсөткүчисән.

Оқуймән бәтлириңдин,
Алимларниң сөзини.
Көргөндәкла болимән,
Күндәк нурлук йүзүңни.

- «Айрилмас достум» нахшисиниң сөзи билән аһацини үгиниңдар.
- Нахшидикі достларға хас қиммәт хисләтләрни атаңлар.
- Нахшиниң орунлиниш аләнидилеклирини тәрипләңдәр (*темп, кәйпияти: лирикилық нахша, уссул шәклиғе үеқин, марш ритмидә*).

3-тапшурғұқ. Ижадий иш.

1. Икки топқа бөлүнүп, нахшиниң биринчи куплетини төвөндә берилгөн тәләпләргө мувапиқ орунлаңлар:

1-топ нахшиниң биринчи, үчинчи қурлирини *фортеда* орунлайду. **2-топ** нахшиниң иккінчи, төртінчи қурлирини *пианода* орунлайду.

2. Өткән дәрисләрдин бәлгүләрни есицларга чүширицлар: *f* (форте) – қаттық орунлаш, *p* (пиано) – аста орунлаш.

4-тапшурға. Тонуштуруш.

?! • Ижадий ишиңдерни тонуштуруңдар вә баһалаңдар.

ҚӘДРИЙӘТЛӘР ЧӘМБИРИ

1-тапшурға. Тәтқиқат.

?! • Аталған қәдрийетләрни биләмсиләр? Немә үчүн қәдрийетләр шаңирақ билән көрситилгән? Қандак ойлайсиләр?

2-тапшурға. Ижадий иш.

?! • Берилгән қәдрийетләр бойичә иккі топ ижадий ишиң мавзусини таллайду: «Ана-Вәтән», «Достлугимиз ярашқан».
• Іәр топ өзлиригө берилдиған тапшуруқни орунлайду.

1-топ «қәдрийәт» уқумига ениқлима бериду.

2-топ «дост», «достлук» уқумлирини чүшәндүриду. Н. Мирмановниң «Достлар» нахисига «Аудасити» программасынан ярдими билән импровизация қилип орунлайду.

3-тапшурға. Ижадий ишни тонуштуруш вә баһалаш.

**БИЛМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮНДАР**

1. Соалларға дурус жавап беріңдер.

	Соал	Жавап	
1	Сейдолла Бәйтерековниң нахиси	1	«Жан досым»
		2	«Көк тудың желбірегені»
		3	«Достлар»
2	Қәдрийәтләр	1	исрапчилик, көрәлмәслик, адиллик
		2	пәскәшлик, һәсәтхорлук, меһрибанлық
		3	меһрибанлық, адиллик, сахавәтлик

2. «Көк тудың желбірегені» нахисиниң қайтурмисидики шеир мисралирини дурус орунлаңдар.

Таласқа түссе ту мен жан,
Жан емес, керегі – маған
Көк тудың желбірегені.

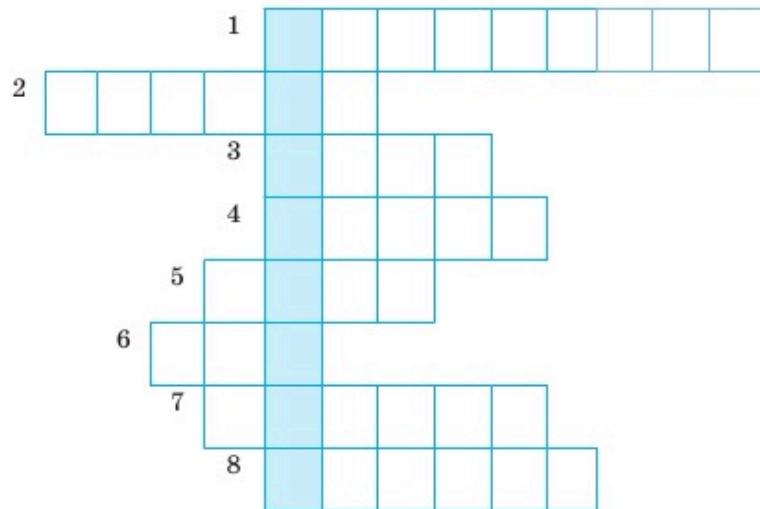
3. «Айрилмас достум» нахисиниң бириңи вә иккинчи куплетидики көп чекитләрниң орниға кереклик сөзләрни қоюп орунлаңдар.

... сөйгән китавим,
Айрилмас достум мениң.
... орнашқан,
Сениң бар иссик

Оқуп ... һәр чағ,
Өқіл үгәткүчісөн.
Өң парлақ тогра ... ,
Сизип көрсөткүчісөн.

4. Берилгөн соалларга жавап бәрсөңлар, бөлөкниң нами чиқиду.

1. Бизниң Вәтенимиз –
2. Чаңдарни сийлаш –
3. Әң ишәшлик адәм.
4. Уйғур миллий саз өсвави.
5. Дөләтлик рәмиз.
6. Уйғур миллий саз өсвави.
7. Уйғур миллий саз өсвави
8. Атниң балиси.

Беләктин:

- мәдәнийәт, музыкилиқ мирас уқумлирини чоң-күр чүшинишни;
- музыкилиқ әсәрләр арқылы ата-бовилиримиздин йөткөн нахша-сазларни қәдиrlәп, баһалашни;
- жыр, нахша, күй жанрлиридики әсәрләрниң бәдий васитилирини енигешчелешни;
- эпос, жыр, жырау, терме уқумлириниң;
- мәзмунлук мәнасини ечишни;
- жырчи, жырау, термечи, нахшичи, күйчиләрниң орунлаш алғандылыклириниң ажрытишни;
- импровизация (ақынлық, нахшичилик) сәнъетни тәрипләш билән дәристә қоллининиң;
- симфониялык вә хәлиқ өсваплириниң тавуш аһанини, оркестр тәркивини енигешчелешни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- күй, күй-ривайәт, жыр;
- жырчи, термечи, нахшичи, күйчи;
- дуэт, йәккә аваз, оркестр, ансамбль;
- тарлик, йәллик, уруп челинидиган өсваплар;
- импровизация, айттыс, композитор.

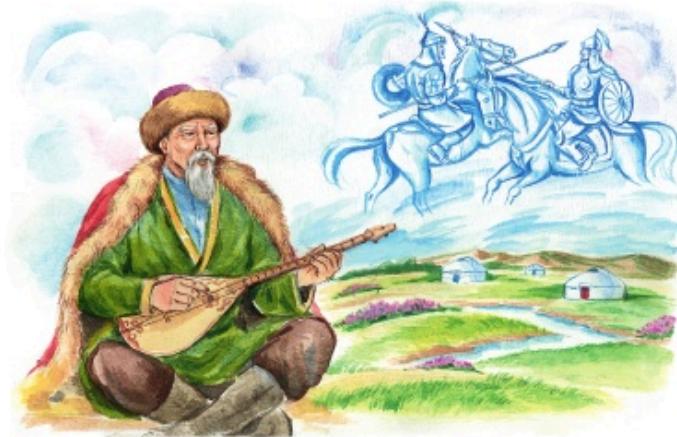
Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- мәдәний мирас;
- ривайәт;
- эпос;
- батурлар эпоси;
- дуэт;
- ансамбль;
- тарлик өсвап.

Домбра – есил мирас

1-тапшуроқ. Мұнакимә.

Адемзатниң әқил-ойи вә қоли билән бәрпа қилинган қадрийәтләрниң барлығы мәдәният дәп атилиду. Мәсилән, әдебият, тәсвирій сәнгат, мемарчилік, музика.

- ?! •** Берилгән сүретлөр немә сәвәптин мәдәни мирасқа ятиду?
- Музика сәнгатиге ятидиган өзәңларға тонуш қандақ мәдәни мирасларни атиған болаттыңдар?

2-тапшуроқ. Тиңшаш вә тәһлил.

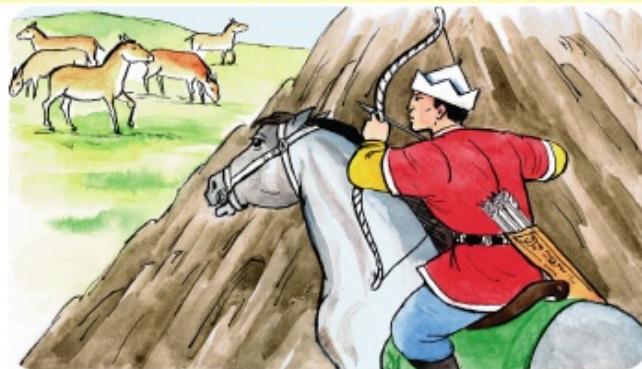

Ақсақ құлан

(Қазақ хәлиқ күйи)

«Ақсақ құлан» ривайәт-күйи – қазақ хөлқиниң көпчилик арисида көң тараған есил мираслириниң бири. Күйниң қисқичә мәзмунини есицларға чүшириңдар.

«Откөн заманда овға чиққан ханниң балиси пажиөлиқ вапат болиду. Хан : «Ким баламни өлди дәп ейтса, униң гелигө қоғушунни еритип қуыгузимән», – дәп һөкүм чиқирипту. Бу қайгулуқ хөвөрни қорқуп, нечким ейтальмапту. Шу чағда бир қери домбричи хан балисиниң вапат болғанини күй арқилиқ аңдитиду. Балисиниң қаза болғанлигини аңлиған хан домбриниң үzlүгигө қоғушун еритип қуығизиду».

??!

- Видеодискидикі атақлиқ күйчи Мағауия Хамзиннің йәккә орунлишидикі «Ақсақ қулан» күйидін ұзұндә тиңшашлар.
- «Туран» этнофольклорлук ансамбльнің орунлишида «Ақсақ қулан» күйини диққет билөн тиңшап, видеодискини сәп селип көрүңлар.
- Иккі нусхидикі күйнің орунлиниш алғаидилликлирини музакире қилиңлар.
- «Ақсақ қулан» күйиниң асасий мәзмұны немідә (*қуланларниң чепиши, оқяниң етилиши, домбриниң қылғығы қоғушун еритип қүйгүзгіни, қайгулук хәвәрни домбра тили билөн йәткүзгіни*)? Силәр таллиған жағапниң қайсиси домбринің улуқлугини көрсителәйдү?

Президентнің пәрмани билөн 2018-жылдин башлап домбра өсававиниң һөрмити сүпитетіде июль ейиниң биринчи йәкшәнбесі дәләт миқиясида нишанлинидиган «Домбра күни» мәйрими болуп бөлгүлөнді.

ЮНЕСКОның қарари бойичә 2014-жили домбра билөн орунлинидиган күй сәнъити инсанийәтниң дуниявий қәдрийитиге кирди.

З-тапшурұқ. Нахша үгиниши.

Домбра болуп сөзлидим

Сөзини язган: Б. Қарагызылы

Музыкасини язган: И. Елубаева

1. Ей, домбыра!
Бабамнан қалған үні едің,
Тәңірге аян тілегі.

Аңыра, ағыл, домбыра,
Қазақтың багы, жүрегі.
Төгілткен жанның жаңбырын,
Егілткен бойдан жан мұңын,
Қазақтың ары-намысы,
Домбырам – менің тағдырым.
Ақ дүға дарып халқынан,
Ақ дыбыс нұры шалқыған.
Шырқалды көк ту астында
Өнүран болып алтын ән.
Е-е-е-е-ей, әнүран болып алтын ән.

Дутаримни чалимөн
(*Үйгур хәлиқ нахшиси*)

Дутар пәдиси – пәдә,
Пәдиси тоққуз йәрдә.
Хиялимға сән кәлдин,
Сөйгөн достлирим нәдә?

Дутар чалмисам болмас,
Дәртни тартмисам болмас.
Вақтим йоқ дегөн билән,
Көңүл ачмисам болмас.

- ?! •** Нахшинин мәзмунига диққет қилип, йезилиш шәклини ениклаңлар (*куплет-қайтурма-куплет*).
• Ижрачилик алайидиликлирини атаңлар (*қайси жанрга үеқин?*).
• Нахшини үгинип, һиссиятлик орунлаңлар.

4-тапшурук. Ижадий иш.

Сөз сөнъити
(*Mусабиқә оюни*)

Видеодискида музыкалық әсваплар устисиниң домбра ясаш һүнири һәкқидә баян қилинган.

Мусабиқигө қатнишидіғанлар: 1-топ – қазилар (жюри),
2-топ билән 3-топ – қатнашқучилар.

Мусабиқә шарты:

1. Мусабиқигө қатнашқучилар видеодискини бир қетим көрүп, домбра өсававиниң қуруулушини өз топи билән языду.
2. Нәр топ өз ичидин сөзгө чевәр оқыгучини таллайды. Сөз мәнири видеодискини көрүп, өсвапниң ясилиш усулини тохтимай, ипадилик, мәналиқ ейтип, йәткүзүши наңқет.

Баһалаш.

- ??!** • Қазилар тәләпләргө мувалиқ һәрбир аталған домбра өсававиниң қурулмисиға баһа бериду. «Сөз мәнири» мусабиқисидә сөзгө чевәрләрни баһалайды.

Кона қобуз аһаци

1-тапшурук. Мұнакимә.

- ??!** Қазақ хәлқиниң миллий мәдәний мирасиниң ичидә қобуз өсававиниң егиләйдіған орни аланиде. Қобуз скрипка, гежәк, виолончель охшаш өсвапларниң атиси болуп несаплиниду. Қобузниң ясилишиға устилар соң өһмийәт бәргән. Мәсилән, язгучи И. Жақанов атақлық қобузчи Үқыласқа бегишлиған өсәрида қобузниң ясилишини наһайити чирайлиқ тәсвирилгән. Өсәрдин берилгендегі үзүндіни оқуп, қобузниң ясилиш усулини ейтип беріңдер.

Үқылас

(«Үқылас» романының цзуңдә)

Илия Жақанов

Үқыласниң атиси Алтынбек үч жил бурун Тоқмоқ базиридин дәрәқ парчилорини өкәлди. Үч жил қурутуп, уларниң һәрбирини айрим-айрим уруп көрди.

– Яқ! Уни техи йеқимсиз. Қуруманту!

Вақти көлгөндә, бовиси баш тәрипини оюп, уни пәдәзләшкә киришти. Алдиримай ишлиди. Бовиси кам сөзлүк болуп қалди. Үндүмәс адәмгә айланди. Бир күни у күлүмсирәп:

Шанақ – қобузниң асасиң бөлиги.
Арча – хүш пурақлиқ, жиңнә йопурмақлиқ йешил дәрек.
Ягачниң пәдәзләш – ягачни қурал билән оюш.

– Өнди баш тәрипигө иссик құл салимиз, – деди.

Қобузниң бешидики құлни төкүвәткәндін кейин, бовиси:

– Қени, тутуп көруңларчу! – деди.

– Йеник! – деди дадиси ягачниң салмиғини ениқлап көрүп.

– Йеп-йеник, – дәп Ықылас һәйран қалди.

– Маңа әйнәкниң сунуги керәк! Елип кәл, Ықылас!

Бовиси әйнәкниң сунуги билән қобузниң тешини гичилдитип қирди, пақирадти!

– Дүкен, монуниң билән қобузни қирғин. Ықылас, сәнму!

Учи кона кигиз билән қобузни гичилдитип қирип, силиқдиди. Бовиси баш тәрипигө терини керип орнатти.

– Өнди қыл керәк!

Бовиси, дадиси – үчи ат еғилини узақ арилиди.

– Қери бийигө йолима, Ықылас.

– Билимән, дада. Униң қили титилғуч, үзүлгүч келиду.

– Күчлүк һәм бежірим аттын ал. У пухта болиду.

Тосун атларниң қили қолға тәkkәндө, бовиси рази болуп, уни тузлук суга миләп:

– Сиңсун! – дәп йәттә күн күтти. Бу ишқиму көңли толди.

– Маңа әнди тәпкини әкелип берицлар.

Бовиси қобузниң баш тәрипидики теригө тәпкини орнатти.

Зиң қылған аваз қулиғига қирди:

– Қөрдүңму, балам, тәпкә титриди, бешиниң иккى тәрипигө сада бәрди. Тиңшиғина, очук, зилва үн! Таза! Бурап қөргинә, Ықылас! – деди.

Ықылас қобузниң қулиғини үч-төрт күн бурап турди. У бир айға созулди. Ықылас тақәтсизлик билән күтти. Бирақ бовисиниң сөзи-сөз! Бир айда қыл (тар) тәйяр болди. Бовисиниң көңли имин тапти.

– Һә-ә, нәччә жиллиқ әмгигим! Өнди дәм алсам болиду, – деди бовиси.

Ықылас кичик вақтидин қобуз әсавиға, Қорқыт бовисиниң күйлиригө қизиқты. Бир күни Ықылас чүш көрди. Чүшидә Қорқыт бовиси Ықыласқа қобуз бериду...

?! •

- Алтынбек уста қобуз ясиганда, қайси яғачниң түрини пайдиланган?
- Шанақни қандақ ойған?
- Қобузниң бешини қандақ ойған?
- Қобузниң тари қандақ ясалған?
- Аваз чиқириш үчүн, беши билән тарниң арисида немә орунлашқан?
- Кәмәнчүкни немидин ясиган?
- Ықыласниң чүшигө киргөн Қорқыт тогрилиқ немә билисиләр?

Қобуз әсави Қорқыт исми билән қатар атилиду. Қорқыт ата – әл бирлигини күчәйткән мәшһүр əрбап, мутәп-пәккүр күйчи, жырчи. Қорқытниң исми ЮНЕСКОның мәдәний мираслар тизимиға киргүзүлди.

Ықылас Дүкеногли (1843–1916) – композитор, күйчи, қобузчи. Жезқазган вилайитидә дунияға көлгөн. Қобуз сөнъитини заманимизға йәткүзгөн улуқ күйчи. Ықыласниң «Жезкейик», «Аққы», «Қасқыр», «Ерден» күйлири бүгүнки күнгічә соң сәһниләрдө орунлиниду.

2-тапшурук. Тиңшаш.

Жезкейик

Ықыласниң күйи

?! •

- Ықыласниң «Жезкейик» күйини һәр иккى нусхада тиңшаңлар (йәккә қобуз, оркестр).

- Икки орунлаштыки кейик балисини көз алдицларга қандак қөлтүрисиләр (*таштин-ташқа сәкрәп ойнақлайду, отлап жүриду*)?

3-тапшуруқ. Орунлаш.

?! • «Жезкейик» күйидин үзүнденини ля нотисига селип орунлаңдар.

4-тапшуруқ. Ижадий иш.

?! Икки топқа бөлүнүңлар.

1-топ «Жезкейик» күйини нотига қарап, ля нотисига селип орунлаңдар.

2-топ берилгендеги үлгиге қарап, күй ритмини уруп чалиду.

The illustration shows a traditional Kazakh dombra (a bowed string instrument) on the left. To its right are three staves of musical notation. The top staff is in 2/4 time with a treble clef, featuring eighth-note patterns. The middle staff is in 2/4 time with a bass clef, and the bottom staff is also in 2/4 time with a bass clef, both showing quarter-note patterns.

Банаңаш.

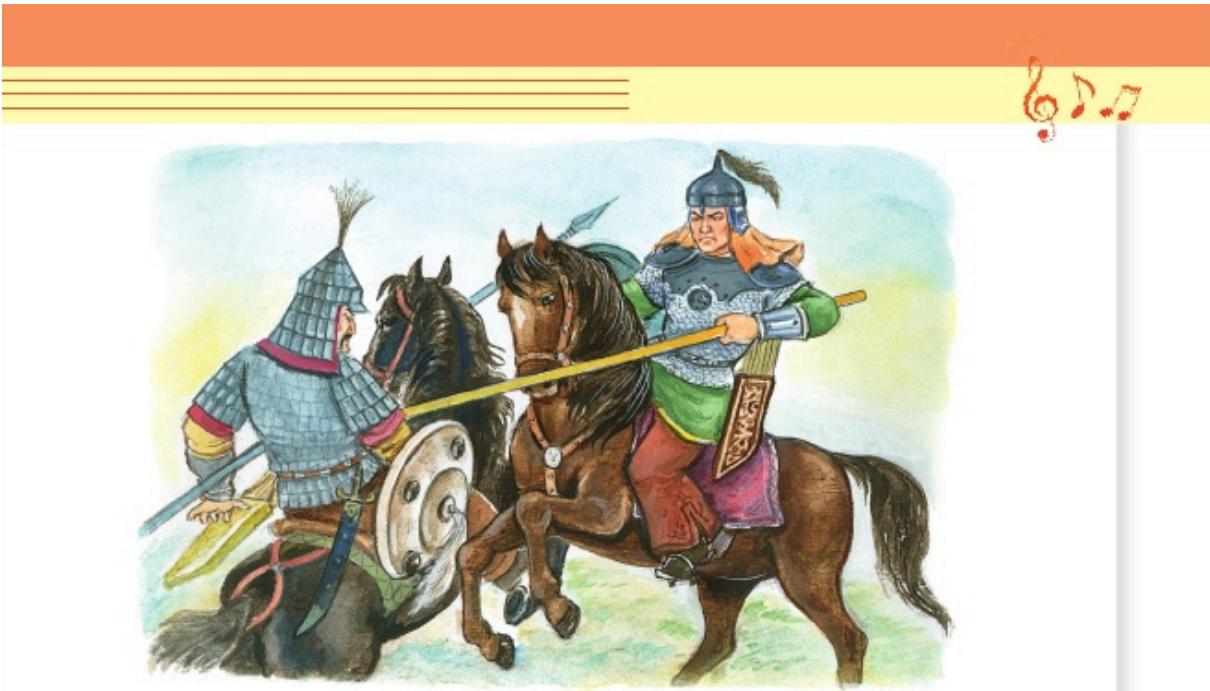
?! • Нәрбір топ өз тапшуруқлирини орунлайду вә бир-бирини баңалайду.

Атидин қалған тәвхәр жыр

1-тапшуруқ. Мұнакимә. Әхбарат издәш.

Бурунқи басқунчилік заманларда сиртқи дүшмәндин қоғдинип, тиничликта яшаш – әл-жутниң асасий армини болған. Мундақ вақыттарда хәлиқ елини, йерини қоғдайдыған, суға салса, чөкмәйдиган, отқа салса, көймәйдиган батурларни арман қылған. Шундақ қилип, хәлиқ өз арисидин Алпамыс, Қобыланды, Ер Тарғын, Қамбар вә башқа батурларни чиқарған. Уларниң әрликлирини

домбриға, қобузға қошуп, бәзидә өсвапсизла шеир, терметүридә йекімлиқ аһаң билән баянлатти.

Хәлиқ наятидин елинган мундақ вақиәликни, узақ шеирларни «жыр» дәп атиған. Батурлар жыри көп хәлиқтө сақланған. Уни греклар «эпос» десө, қазақлар «жыр», қыргизлар «ыр» дәйду.

?! • Өзәңлар қандақ батурлар жырлирини билисиләр?

2-тапшурұқ. Жырдин үзүндә тиңшаш.

«Алпамыс батур» жыри (Үзүндә)

Откән заманда,
Дин мусулман аманда
Жидели Байсын йеридә,
Қоңырат дегән елидә
Байбөрә деген бар екән,
Байбөрә малға бай екән
Төрт тұлұғи сай екән,
Бир пәрзәнткә зар екән.

Көңли мұңлуқ, қайгуулук,

Пиған чекип жүрәркән.

Бир пәрзәнтниң йоқидин,

Дайим қайғу уаркән.

Шундақ қилип, дүнияға Алпамыс келиду.

- Жырниң сөзиниң ипадилік оқуңдар.

- Қазақ хәлқиниң жыр-дастанлари асасөн 7–8 bogumdin йезилинди. Жүқуридики жыр сөзлириниң bogumlirinini ениқлаңдар.

3-тапшурұқ. Тәтқиқат.

Жырни чиқарған вə орунлиған адемни *жырау* (жырчи) дәп атайду. Жырчи тәйяр жырни орунлайду.

- Даңлиқ Буқар жырау Қалқаманоғли тоғрилиқ өхбарат издөңдер.

Буқар жырау Қалқаманоғли – қазақ хәлқиниң улуқ хани Абылайниң мәслинінен болған. Жырау эпослук жырларни йәткүзүш билән биллә, мустәқиллиқ билән өл бирлигини сақладап келишқа алғанды құч чиқарған.

- Берилгендегі схема қарап, жырау уқумиға ениқлима беріңдер.

4-тапшурұқ. Терме орунлаш.

Биік тауга жарасар

Буқар жырау

Биік тауга жарасар,
Ығынан тиген панасы.

Терең сайға жарасар,
Тобылғылы саласы.
Ер жігітке жарасар,
Қолына алған найзасы.
Би жігітке жарасар,
Халқына тиғен пайдасы.

- ?! • Терме, термечи уқұмлирини есиңларға чүширицлар.**
• Буқар жырау термесида қандақ қәдрийәтлөр ейтилған?
• Термени аһаницаға қошуп орунлаңдар.

Жігерлі

Би - ік тау-га жа-ра-са-р, Бі(ы)-нан ти-ген па-на-сы. Те-рең сай-га жа-ра-са-р, То-был-ғы-лы
8 са - ла - сы. Ер жі - гіт - ке жа - ра - са-р, Ко(лы) - на ал - ган най - за - сы,
13 Би жі - гіт - ке жа - ра - са-р, Хал - қы - на ти - ген пай - да - сы.

Баһалаш.

- ?! • Топлук орунлигиницларни тонуштурууцлар вə баһалаңдар.**
• Қайси топнин орунлишида терме яки жыр үзүндиси тәсирлик, ниссиятлиқ орунланди?

Жараңлиған гөзәл күй

1-ташурук. Музыка тиңшаш вə муһакимө.

Шаир, күйчи композитор Естай 20 йесида Маралды йезисида өткөн бир тойда Султан бийниң Қусни вə Қорған исимлиқ һәдә-сицил қизлирини көриду. Қусни билән Қорланниң гөзәллигигө һәйран қалған Естай уларниң исми-ни нахшиға қатиду. Бу нахша – гөзәлликни тәрипләйдиган қазақ хөлқиниң яхши нахшилириниң бири.

Құсни-Қорлан

Сөзи билән музыкисини язған: Е. Берқінбайұлы

Бір қыз бар Маралдыда Қорлыгайын,
Табигат берген екен Күн мен Айын.
Мұратқа іздеген жан бәрі жеткен,
Дарига, арманым көп, не қылайын?

Қайтurmиси:

Ахай, арман!
Құсни-Қорлан,
Екеуі туған екен бір анадан,
Екеуі туған екен бір анадан.

?! •

- Нахшиң сөзи билән аһаңға көңүл бөлүңлар.
- Икки нұсхидә орунланған «Құсни-Қорлан» нахшиңинде алғаннан музакирә қилиңлар.
- Нахшичи, шаир Естай һиссиятими аһаң арқиلىқ йөткүзгөн (жигерлік, аста, илдам, көңүллүк, лирикилиқ).

2-тапшуроқ. Тәтқиқат.

Естай Берикбайоғли (1874–1946) – композитор, шаир-нахшичи, Павлодар вадисида дүнияға көлгөн. «Майда қоңыр», «Дүние» намлиқ нахшилири қазақ хәлқигө көң тонулған. «Құсни-Қорлан» нахшиси пүткүл дүнияға тонуш. Нахшичи, шаир Естай – Биржан сал вә Ақан серинде сөнъитини давамлаштурғучи атақтық шәхс.

?! •

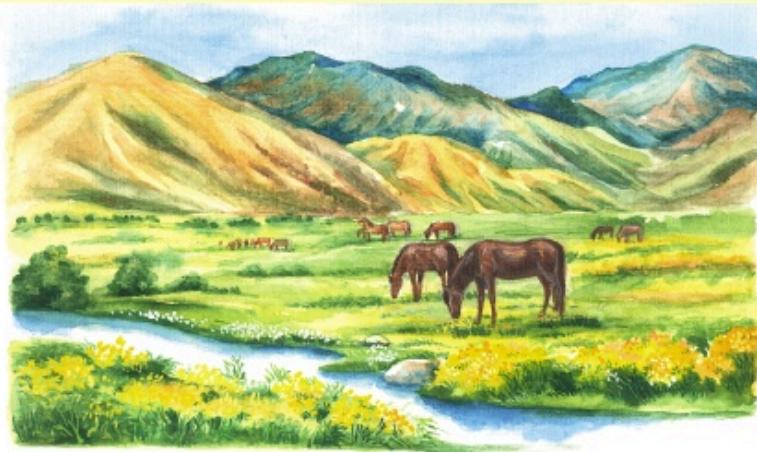
- 3-синиптиki сал, сери уқумлирини есіңдерге чүшириңлар. Естайнинде ижадийити тоғрисида мәнбөләрдин өхбарат издеп, толуктуруңлар.

3-тапшуроқ. Нахша үгиниш.

Қоғалы-ай

(қазақ хәлиқ нахшиси.)

Бозбеткейлім-ай, ендеше, бозбеткейлім, ахай,
Бозбеткейден-ай, ендеше, мал кетпейді-ай.

Қайтурмиси:

Қоғалы-ай,
Қоңырсалқын-ай,
Малға жай.

Шөбі жұмсақ-ай, шаруа, шөбі шүйгін, ахай,
Бағланы мыңғырған жер жетпейді-ай.

Қайтурмиси:

Қоғалы-ай,
Қоңырсалқын-ай,
Малға жай.

Маусым-мамыр-ай болғанда, маусым-мамыр, ахай,
Мал құдықтан су ішер абыр-сабыр-ай.

Қайтурмиси:

Қоғалы-ай,
Қоңырсалқын-ай,
Малға жай.

??

- «Қоғалы-ай» нахиси – хәлиқ арисида көң таралған, көп орунлинидиган хәлиқ нахиси. Қобуз өсававиниң жөр болушыда орунлинидиган «Қоғалы-ай» нахисини тиңшаңлар вә алған тәсиратиндер билән белүшүңдар.
- Дуэт билән (икки авазда) ейтилидиган заманивий (эстрадилик) орунлаштығы «Қоғалы-ай» нахисиға көңүл белүңлар, алдинқи тиңшиған орунлигүчі билән селиштуруңлар.

- Нахшидикىй йөр нами – «Қоғалы-ай» – қандақ тәсвиirləнгəн?
- Казақ хəлқиниң қандақ наят-нəпəси баян қилингəн?
- Нахшини үгинип, жуқури кейпиятта орунлаңлар.

4-тапшурүк. Ижадий иш.

- ?! •** Нотига қарап, «Қоғалы-ай» нахисиниң қайтурмисини икки авазда орунлаңлар.

Ко - га - лы)ай, Қон - ыр - сал - кын - ай, мал - га жай.

Баһалаш.

- ?! •** Өндөр яхши икки авазда орунлиған ижрачиларни ениқлап, баһалаңлар.

Мәңгүлүк мирас

1-тапшурүк. Мұһакимə. Музыка тиншаш.

Сарыжайлау

Тәттимбетниң күйи

- ?! •** «Сарыжайлау» күйини симфониялық вə қазақ хəлқиниң миллий əсваплар оркестриниң орунлишида тиңшаңлар.
- Күйни қандақ оркестр башлиди? Қандақ оркестр жавап қайтурди? Қандақ оркестр аяқлаштурди?
 - Видеодискидики оркестрлар орунлашлирини қандақ сəнъет түригө ятқузған болар единцлар?
 - 3-синипта алған билимнеларға тайинип, икки оркестриниң пəрқини тепиңлар.
 - «Сарыжайлау» күйи қайси оркестриниң орунлишида яқты? Немə үчүн?
 - Видеодискидики оркестр орунлишиға мавзу қоюңлар.

2-тапшурүк. Музыкилиқ сават.

Симфониялық оркестр дəслəп XVIII əсирдə Европида пəйда болди. Оркестр тəркиви тарлиқ, кəмəнчүк, пүвдəп вə уруп чалидиган əсваплардин қурулған.

**Симфониялык оркестр тәркивидики
музыкалық әсваплар**
(тавушига қарап топланиши)

I. Тарлық-көмәнчүк билән челинидиган әсваплар топи

скрипка	альт	виолончель	контрабас

II. Пүвдәп челинидиган яғач әсваплар топи

флейта	гобой	кларнет	фагот

III. Пұздәп челинидиған мис өсваплар топи

валторна

труба

тромбон

туба

IV. Жараплиқ-урма өсваплар топи

кастаньет, маракас вә б.

барабан, дауылпаз, дабыл

үчбулун, тәхсө, литавра

қоңғурақ, ксилофон

V. Клавишилік әсваплар топи

рояль

орган

clavecin

claveikord

VI. Қошумчә топ

арфа

З-тапшуруқ. Ижадий иш.

Үч топқа бөлүнүп, «Мәңгүлүк мирас» намлиқ сөнъет мусабиқисиге қатнишицлар.

1-топ. Қобуз әсвавинин тәйярлаш усуллирини ейтип бериду.

«Жезкиик» күйигө импровизация тәйярлайду (аһациини орунлайду, ритмни уруп бериду).

2-топ. «Қоғалы-ай» хәлиқ нахисини икки авазда орунлайду.

3-топ. «Алпамыс батур» жырига сүрөтлөрдин коллаж тәйярлайду. Буқар жырауини «Егиз таққа яришар» термесини орунлайду.

Баһалаш.

?! • Інег топ өз һүнирини көрситиду вә бир-бирини баһалайду.

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘҚШҮРҮҢЛАР**

1. Соалларға дурус жавап беріңдер.

Соал		Жавап	
1	Домбра немидин ясилиду?	1	ягачтин
		2	мистин
		3	лайдин
2	Домбриниң құрулмиси	1	кулақ, боюн, баш тәрипи, үзлүги, тәпкө, тарлар
		2	баш тәрипи, үзлүги, тәпкө, тарлар, кәмәнчүк
		3	кулақ, боюн, тарлар, кәмәнчүк, тәпкө
3	Жырау дегендеген ким?	1	жырни орунлайду
		2	жырни язиду, орунлайду
		3	жырни язиду, орунлимайду
4	Жыршы дегендеген ким?	1	жырни орунлайду
		2	жырни язиду, орунлайду
		3	жырни язиду, орунлимайду
5	«Күсни-Корлан» нахисиниң муәллими	1	Биржан сал
		2	Ақан сери
		3	Естай Беркинбайулы
6	Симфония-лик оркестр тәрквидики әсваплар	1	скрипка, қобуз, домбра, виолончель
		2	флейта, гобой, сазсырнай, жетиген
		3	скрипка, виолончель, флейта, гобой
7	Хәлиқ әсваплар тәрквидики әсваплар	1	скрипка, қобуз, домбра, виолончель
		2	қобуз, домбра, сазсырнай, жетиген
		3	флейта, гобой, сазсырнай, жетиген

2. Буқар жырауниң «Биік тауга жарасар» термесинің хуласә сөзлирини орниға қоюңдар.

Биік тауга жарасар,

...

Терең сайга жарасар,

...

Ер жігітке жарасар,

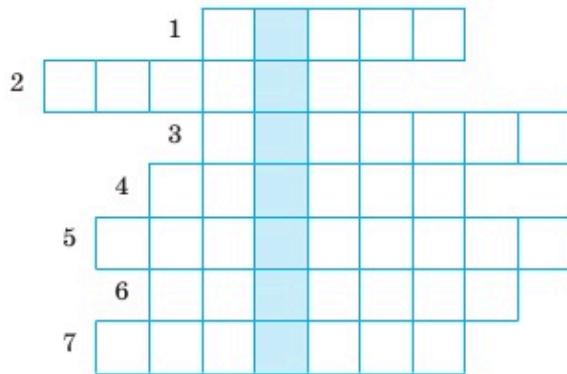
...

Би жігітке жарасар,

...

3. Берилгендегі нота үзүндиси қайси нахшидин елинған?

4. Мону чақмақларни дұрус толтурсаңдар, «оркестр» сөзи чиқиду.

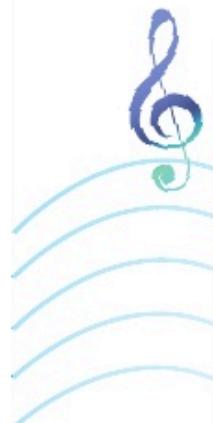
1. ІІқыласниң өсвави
2. Гәл төшүгигә қоғушун қуюлған чалғу өсвави
3. Симфониялық оркестрдіki тарлиқ баш чалғу өсвап
4. Симфониялық оркестрдіki йәллик чалғу өсвап
5. Лайдин ясалған қазақ хөлқиниң миллий чалғу өсвави
6. Йәттә тарлиқ қазақ хөлқиниң чалғу өсвави
7. Симфониялық оркестрдіki йәллик чалғу өсвап

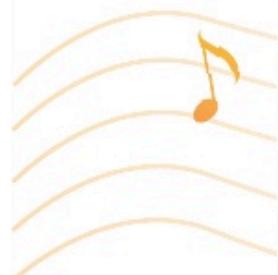
Бөләктин:

- һәр түрлүк кәйпияттики музыка билән умумий мутәхәсисликләргә вә музыка кәспигә бағлиқ мавзуларни, әхбаратларни тәткит қилип, тәһлил қилишни;
- музыкилиқ әсәрләрдик бәдии тәсвир вә жанр түрлирини ениỎлашни, селиштурушни;
- тицшалған музыкилиқ әсәрниң, нахшиниң тәриплімисини, мәзмунини, бәдиий васитилирини ениỎлашни вә селиштурушни;
- нота билән нахшиниң аддий ұзұндилирини орунлашни;
- музыкилиқ мутәхәсисликләр тогрилиқ мәлumat елип, пәриқләшни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- әсваплик музыка;
- нахша;
- нахшичи;
- домбричи;
- композитор;
- музыка кәспи.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- әсваплик музыка;
- нахша;
- нахшичи;
- домбричи;
- композитор;
- кәсип;
- музыкант;
- музыка кәспи;
- музыкилиқ бәдиий васитиләр.

14-дәрис

Кәспим – пәхрим

1-тапшуруқ. Мұнакимə.

Іәр адәм бәхитлик болимән дәп арманлайду. Бәхитниң бир ачқуучи – өзәңгә яқидиган кәсип таллаш. Адәм өз кәспигө қанчә рази болса, өзини шунчә бәхитлик сезиду.

Назир балилар кәсип таллашни балабағчидин башлайду. Буниңға бегишланған қызық мультфильмлар вә оюнлар бар. Силәрниң мәктевицлардиму мошу йолда һәр түрлүк ишлар өткүзүлмәктә.

«Мән кәсип таллаймән» дегөн видеодискини көрүп, пикрицлар билән ортақлишицилар.

?? Мону соалларға жарап бериңлар:

- «Кәсип» дегөн сөзни қандақ чүшинисиләр?
- Кәсип таллашни 4-сиптиң башлигиниңлар дурус дәп ойламсиләр? Пикрицлар билән бөлүшүңлар.

- Келәчәктә таллиған кәспицларни яхши көрүш үчүн, немә қилишиңдар керек?
- Биләмсиләр, алимлар барлық кәспiplәрни бәш түргө бөлиду. Улар:

Адәм – адәм	
Адәм – бәлгүләр системиси	
Адәм – техника	
Адәм – тәбиәт	
Адәм – сәнъет	

2-тапшуроқ. Өхбарат издәш. Тәһлил. Иҗадий иш.

«Кәсипни тепиңлар» (оюн)

агроном, тәржиман,
нахшичи, белиқчи,
бухгалтер, дохтур,
қурулушчи, мемар,
рәссам, сатраш

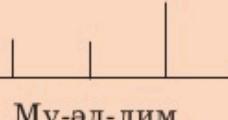
Оюн шәрти: оқыучилар бәш топқа бөлүниду: «Адәм – адәм», «Адәм – бәлгүләр системиси», «Адәм – техника», «Адәм – тәбиәт», «Адәм – сәнъәт». Қазилар (иккى оқыгучи) топларниц тонуштурулумини баһалайду.

Оюнниң биринчи бөләүмидә һәрбир топ лугәттин өз кәспигө лайиқ иккى кәсипниң намини тепип, пантомима түридә (*аһаң, музыка яки музыклиқ әсвапларни, пластикилиқ һәрикәтләрни, уссул, сүрәт вә б. ярдими билән*) көрситиду. Қалған топлар тонуштурулум бойичә кәсипниң намини издәп тапиду.

Оюнниң иккинчи бөләүмидә һәрбир топ тезликтө арилаштурған һәрипләрдин кәсип намини тепип, импровизация аһаңи билән, халиған ритм чаваклири билән жавап бериду.

Оқыучиларга билим беридиган ким?

ӘЛЛМУИМ

Му-әл-лим

Учақни башқуридиган ким?

ЧҚУЧУ

Нан пиширидиган ким?

ЙНАВА

Каинатқа учидиган ким?

НАВТМОКОС

Өтүк тикидиган ким?

ДУЗМОЗ

Поезд найдайдиган ким?

ШИМТАНИС

Музыка язидиган ким?

РОКОМОТЗИП

Дутар чалидиган ким?

ЧИТАРДУ

3-тапшурға. Нахшини үгиниш.

Кәсепим – пәхрим

Сөзини язған: А. Асылбек

Музықисини язған: Н. Хинков-Айтбаева

1. Қызу іске қараңыз,
Фимараттар саламыз.
Қанат жайып күн сайын,
Құлпырады қаламыз.
– Бұл кім?
– Құрылышы!

3. Жол көрсетіп адамдық,
Сөүле сепкен санаға.
Үстаз – асыл мамандық
Маган дағы, саған да.
– Бұл кім?
– Мұғалім!

Қайтурмиси:

Талап күшті замандық, }_{2 қетим}
Қажет барлық мамандық. }_{2 қетим}

2. Емдеушіміз қуатты,
Көңіліміз шуакты.
Тұрлі аурудан сақтаймыз,
Елімізді тұрақты.
– Бұл кім?
– Дөрігер!

Қайтурмиси:

Талап күшті замандық, }_{2 қетим}
Қажет барлық мамандық. }_{2 қетим}

4. Аспаз болсаң керемет,
Одан артық не керек?
Дәмді, мәнді тағамдар
Қуанышқа бөлемек.
– Бұл кім?
– Аспаз!

Қайтурмиси:

Талап күшті замандық, }_{2 қетим}
Қажет барлық мамандық. }_{2 қетим}

5. Ауылдан, мейлі, қаладан,
Жеріне жетіп қалаған,
Жандарға көлік жүргізген
Алғысын айтар бар адам.
– Бұл кім?
– Жүргізуші!

Қайтurmиси:

Талап күшті замандық, }
Қажет барлық мамандық. }
2 қетим

?! Нахшиниң мәэмүниға көңүл бөлүңлар, синипдашлириңлар билән
пикир алмаштуруңлар. Қандақ орунлиниду?

- Нахшини мүәллім көрсөткөн тәләплөргө мувалиқ үгиниңлар.
- Униң бәдийи vasитилиригे қарап, һиссиятлиқ сезим билән
орунлаңлар.

4-тапшурук. Тиңшаш. Әхбарат издәш.

Қандақ заман болмисун, адәмләр өз әмгигиге,
әмәлгә ашурған ишлириға hөрхил қарайдиганлиғи мәлум.

Қедимий заманларда Шартр дегендеген француз шәһиридө
тоң чирко селинипту. Іарву билән қурулуш ташлирини
тошуп жүргөн үч ишчидин немә ясаватқинини сориган
екөн. Бириңчиси: «Мән мошу пүтмәйдиган бир ташлар-
ни кечө-күндүз учлап олтиримән. Мана қолумда сөгөлму
пәйда болди!» – дәп жавап берди. Иккىңчиси мундақ деди:
«Мән ташларни учлаймән hәм тошуймән, аялим билән
қизимниң тамиғига пул тапимән». Үчинчиси құлұмсирәп:
«Мән чирайлиқ чирко селиватимән», – дәпту.

?! Бир ишни қиливатқан үч адем үч түрлүк жавап берди.

- Бу жаваплар адемләрниң қандақ хислатлирини көрситиду?
- Іәр әмгек, мәсилән, музықилиқ кәсип, адемгә бәhiрлиниш,
хошаллиқ, утуқларни hәдийе қилиш үчүн қандақ тәләплөргө
жавап бериши керек? Чақмақлардин дурус дегендеген сөзләрни тепип,
чүшөнгиниңларни ейтеп бериңлар:

чин нийәт	халиғини	тәрбийә	маслишиш	қизиққучилиқ
ечиниш	меһрибанлық	ата-анинин әқли	қабилийәт	пайдилиқ

«Кәсип» әрәпчә сөз болуп, «көпчилик алдида сөзләш, елан қилиш» дегән мәнани билдүриду.

Кәсип – адәмниң әмгәк паалийитиниң, ишинин асасий тури.

Кәсип – әмгәк түри, у адәмдин мәлүм бир тәйярлиқни, билим вә адәтләрни тәләп қилиду.

Баналаш.

1. «Кәсипни тапицлар» оюниниң тапшуруғуны қандақ орунлидиңдер?
2. «Кәспим – пәхрим» дегән нахшини қандақ орунлидиңдер?
3. Орунлиғанда қандақ қиийинчилиқтар учрашты?
4. Тонуштурулумни қандақ яхшилиған болаттиңдер?

Музыкант болуш – арминим!

1-тапшурук. Мұнакимә.

Музыка – өжайип аләм. Музыкини ким яхши көрмәйдү? Қазақ һәм уйғур хәлқи һәрқачан музыка сөнъитигө йеқин болған. Тарихий мәлumatлар, музыкант-этнограф алимларниң тәтқиқатлири – қазақ вә уйғур хәлқиниң

нахша вә ипровизациягә уста екөнлигинини дәлиллігән. Ата-бовилиримиз мирас қилип қалдурған нахша-сазлар бүгүнки күндімү бизниң наятымизда тоң орунни егиләйдү. Бу музыкилық байлиқни бизгә йәткүзгөн кимләр? Әлвәттә, хөлиқниң өзи вә кәспий мутәхәссисләр – нахшичилар билән күйчиләр, сазәндиләр. Мана булар – өткән заманниң кәспий музыка мутәхәссислири.

- ??**
- Заманимизга лайиқ қандақ музыкилық мутәхәссисликләрни билисиләр?
 - «Музыкант» дегендеген сөз қандақ мәнани билдүриду?
 - Мошу мавзуға бағлық кроссвордни йешиңдер.

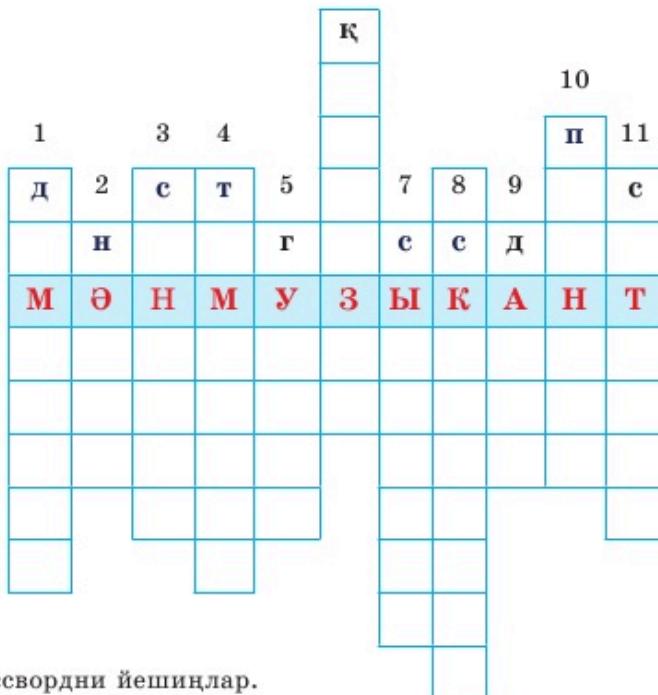
2-тапшурук. Өхбарат издәш. Тәһлил.

Мән – музыкант!

(кроссворд)

6

Кроссвордни йешиңдер.

1. Домбра чалидиган сазәндә.
2. Нәй чалидиган сазәндә.

3. Сүнәй чалидиган сазендә.
4. Тәмбүр чалидиган сазендә.
5. Гусли чалидиган сазендә.
6. Қобуз чалидиган сазендә.
7. Сырнай чалидиган сазендә.
8. Скрипка чалидиган сазендә.
9. Дап чалидиган сазендә.
10. Пианино чалидиган сазендә.
11. Сатар чалидиган сазендә.

3-ташшурук. Тиңшаш. Тәтқиқ. Тәһлил.

Көсип тогрилиқ мұзыкилиқ hekайә

Мұзыкисини язған: Н. Хинков-Айтбаева

Силәр тиңшайдыган мұзыкилиқ өсөрниң мүəллипи бала чегидин башлап мұзықант болушни арзу қылған. Бир күни кичиккинө Наргиз аниси билән биллә сейлә қилип жүрүп, мұзықа мәктивиниң алдидин өтиду. Бир чағда у өсвапниң чирайлық, назук авазини аңлаап, тохтап, ахиритичә дикқәт билән тиңшайды. Яқтурған өсвави скрипка екөн. Шуниңдин бери у скрипкичи болушни арман қилиду.

Йәнә бир күни улар балиларға бегишланған концертқа бариду. Униңда домбра чалған балиниң, икки қызниң флей-

та билән рояльни соң маһарәт билән чалғанлигига вә өжайип нахша ейтқан нахшичиниң авазыға һәйран қалиду. Анисиға: «Мән музыкант болимән», – дәп музыка мәктүвиниң «фортециано» синипида оқуиду.

Көп жиллар мабайннада музыкилық билим елип, Наргиз бүгүнки күндә өзи халиған композитор кәспи бойичә әмгәк қилип көлмәктө. Бала чегидин есидө қалған вақиәләрни нотига чүширип, силәргө «*Kәсип тогрисида музыкилық hekайә*» дегендә өсөрини соға қилди.

?? Музыка тиңшаш тәләплиригә мувапик өсөрни бирнәччә қетим тиңшашлар вә тәһил қилиңдер.

- Муәллип бу өсәридә музыка арқилық өзиниң кәспи тогрисида ейтеп бәрдиму?
- Өсөрниң асасий аһаации синипиңдер билән биллә *ля* нотисига селип, ниссиятлиқ орунлаңдар.
- Ритмини чавак билән уруп, ижра қилиңдер. Мүмкінчилігиңдер болса, мүәллимнин ярдимидә нотига селип, ейтеп көрүңдер. ³ 4 өлчимигө дирижерлаңдар. Бу өлчәмни дирижерлашни 2–3 синип-ларда үтгәндиделар.

- Композитор өз өсәридә қандақ музыкилық кәспиләр тогрилиқ сөһбәтлишиду? Чақмақларни толтуруп, ейтеп бериндер.

С | | | | | | И

Д | | | | | | И

П | | | | | | Т

Ф | | | | | | И

Н | | | | | | И

К | | | | | | Р

4-тапшурға. Нахшини орунлаш.

Өнші балапан

Сөзини язған: Қ. Қазыбеков

1. Білім, ғылым, өнерге
Қанат қағар кездерің.
Ата салтын ертеңге
Жеткізетін өздерің,
Жеткізетін өздерің.

Музықисини язған: М. Омаров

2. Даңқын елдің көтерер
Өн мен күймен өздерің.
Ойың алға жетелер,
Арман құган кездерің,
Арман құган кездерің.

Қайтurmиси: Өнші, биші, әнші балапан,
Өнші, жыршы, күйші балапан.

- 1-синипта үгендеген «Өнші балапан» нахшинын есенділарға қүширилділар, һиссиятлиқ орунлаңдар.
- Ойланип көрүлділар. Нахшиниң қайтurmисида музықиға йеқин қандақ кәсиплөр тогрилиқ ейтиливатиду? Уларниң ичидин қандақ кәсипни таллиған болар едиңдар?

Музыкант – музыка саңасида әмгек қиливатқан мутәхәссис, кәспий рәвиштә музыка билән шуғуллиниду.

Улар: композитор, дирижер, нахшибчи, сазәндә вә б.

Әсваплиқ музыка – мәхсус музықилен әсвапларда орунлашқа бегишлиланған әсәр.

5-тапшурға. Идеяләр вә өхбарат жиғиши.

«Музыкант болғум келидү» намлық музықилен ижадий иш вә униң тәйярлиги. Муәллим оқуучиларни «Нахшичилар», «Үс-сулчилар», «Дүтәрчилар», «Композиторлар» деген төрт топқа бөлүп, кейинки дәрискә тәйярлайдыған тапшурұқларни берип, билле мунақиме қилиду.

Інші топ ишниң йөнилишигө қарап, китапхана вә б. мәнбәләрдин мону тапшурұқлар бойиче өхбарат издәйду:

- Мутәхәссислик вә униң аләнидиликлири тогрилиқ қисқиң мәлumatлар;
- Мутәхәссислик адәмгө қандақ кәспий тәләплөрни қойиду?
- Мутәхәссислик бойиче қандақ атақлиқ адәмләрни билисиләр?
- Мутәхәссисликке бағылған қандақ нахшилар билән мақалларни билисиләр?

Музыкант болгум келиду!

1-тапшурук. Иҗадий иш. Тонуштурулум.

- ?! 1.** Музыкалық мутәхәссисликтерге бағыт «Музыкалық мутәхәссисликтер төгрисі» видеодискини көрүп, тәһлил қилиңдер.
- 2.** «Нахшичилар», «Уссулчилар», «Дұтарчилар», «Композиторлар» деген төрт топқа бөлүнгөн оқыучилар тәйярліған тапшуруқтар бойичә тонуштурулум (презентация) өткүзүнлар. Ишни мону тәләплөргө мувапиқ баһалаңдар:
- Мутәхәссислик төгрилиқ умумий чүшәнчә;
 - Мутәхәссисликниц мутәхәссиссек қойидиган кәспий тәләппири;
 - Мутәхәссислик бойичә атақтық адемләр билән тонуштуруш (*талаш бойичә қысқыча сөһбәт, видео/аудио вә б.*);
 - Мутәхәссислик төгрилиқ бир нахша, шеир ейтеп бериш, қизиқ вақиәләрни сөзлөш яки видеодискіларни (*фонахрестоматия*) көрситиш.
 - Тонуштурулумниң ахирида һәрбир топ мутәхәссисликкә бағыт бер куплет импровизация (*көп чекитләрниң орнига халиган сөзләрни қоюп*) орунлап, нахшини ижра қилиңдар.
 - Қазилар (*иккі-үч оқыгучи*) тәйярліған һәрбир тупшуруқ бойичә баһалап, умумий баһасини чиқириңдар.

1-топ «Нахшичилар»

Нахша	Сөзлөр
1. Алуан-алуан ... бар,	аты, үні, жері
Өрнектейтін ... бар.	орны, жері, тілі,
Күміс ... атанған,	көмей, дауыс, әні
Мамандықты біліп ал.	–
Әнші болғым келеді-ау.	–

2-топ: «Бишілер»

Нахша	Сөзлөр
2. Көбелек болып ...,	қонамын, үшамын, билеймін
Шара апамдай боламын.	–
Музыканың ...,	түріне, үніне, әуеніне
Қимылмен сурет	жазамын, жасаймын, саламын
Биши болғым келеді-ау.	–

3-топ «Дутарчилар»

Нахша	Сөзләр
3. ... чалмисам болмас,	гежәк, дутар, нәй
Дәртни ... болмас.	тартмисам, артмисам, чапмисам
Вақтим йоқ дегән билән,	—
Көңүл ачмисам	болмас, язимән, қилимән
Дутарчи болғум келиду.	—

4-топ «Композиторлар»

Нахша	Сөзләр
4. ... чалмисам болмас,	гежәк, дутар, нәй
Дәртни ... болмас.	тартмисам, артмисам, чапмисам
Вақтим йоқ дегән билән,	—
Көңүл ачмисам	болмас, язимән, қилимән
Композитор болғум келиду.	—

Нахшичи – нахша билән шуғуллинидиган музыкант, вокаллық музыка ижраси.

Дутарчи – дутар чалидиган музыкант.

Композитор – (латинча – қуаштургучи) – музыкилиқ өсәрләрниң мүәллипи, музыка язиған адәм.

2-тапшуроқ. Нахшини орунлаш.

?! «Өнші балапан» (Сөзини язған: К. Қазыбеков, музыкисини язған: М. Омаров) – тәкрап орунлаңдар:

- Нахшиниң кейпиятиға қараң, һиссиятлик орунлашқа көңүл бөлүңдер.
- Нахша мәзмунини тонуштурулумда алған билим билән селиштуруп, хуласә чиқириңдар.

Баһалаш.

1. Мавзу бойичө тапшурұқларни қандақ орунлидиңдар?
2. Тәйярлиған тапшурұқларниң қайси тәрәплири дурус болди, қайси тәрәплири кам болди?
3. Орунлиғанда қандақ қийинчилиқтар учрашты?
4. Тонуштурулумни қандақ яхшилиған болаттиңдар?

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮНДАР**

1. Соалларниң тогра жағавини төпнұлар.

	Соал		Жақап
1	«Мутәхәссислик» деген сөзниң мәнаси қандақ?	1	адәм өмгөк паалийитиниң асасий түри
		2	ишлөватқан адемлөрниң нами
		3	тәнтәниликтің нахшиниң нами
2	«Мутәхәссислик тогрисида музыкилық hekайе» өсөрниң мүеллипи ким?	1	Б. Исқақов
		2	Н. Хинков-Айтбаева
		3	Ф. Жубанова
3	Музықант дегинимиз	1	кинорежиссерниң қошумчә нами
		2	музықига уссул ойнайдыган уссулчи
		3	музыка саһасыда өмгөк қиливатқан мутәхәссис
4	Өсваплиқ музықа дегинимиз	1	нахша билән уссулға бегишиләнған музықа
		2	мәхсус музыкилық өсвапқа йезилған өсөр
		3	симфониялық музыкиниң бир белиги
5	Нахшичи дегинимиз	1	нахша билән шүғуллнидиган музықант
		2	нахшиниң музықисини язидыган адәм
		3	нахшиниң кона намлириниң бири

6	Дутарчи дегинимиз	1	музыкилиқ өсвапта ижра қилинидиган жанринц түри
		2	дутар чалидиган сазенде
		3	үссүлниц нами
7	Композитор дегинимиз	1	музыкини тәтқиқ қилидиган мутәхәссис
		2	шеирий өсөрниң муәллипи
		3	музыка чиқиридиган мутәхәссис

2. «Көспим – пәхрим» нахисиниң биринчи вә төртінчи куплетли-ридики көп чекитләрниң орниға керек сөзләрни тепип, дәптириңларға йезиндер.

Қызу ... қараңыз,
Фимараттар
Қанат ... күн сайын,
Құлпырады қаламыз.

Аспаз болсаң ...,
Одан ... не керек?
Дәмді, мәнді ...
Қуанышқа бөлемек.

5

ТӘБИӘТ НАДИСИЛИРИ

Бөлөктин:

- һәр түрлүк кәйпияттики музыка билән тәбиәт надисилиригә бағылқ мавзуларни, өхбаратларни тәткік қилип, тәһлил қилишни;
- музыкилық өсәрләрдик бәдий көрүнүшни вә жанр түрлирини ениқлашни, селиштурушни;
- тиңшиган музыкилық өсәрнин, нахшиниң тәриплесини, мәэмүнини, бәдий васитилирини ениқлашни вә селиштурушни;
- нота билән канон түридә нахшиниң аддий үзүндилерини орунлашни;
- музыкидик тәбиәт надисилириниң көрүнүшшлирини пәриқләшни;

үгинисиләр.

Музыкилық сават:

- өсваплиқ музыка;
- дирижер;
- интерпретация;
- концерт;
- опера;
- оркестр;
- партитура;
- симфониялик оркестр;
- симфониялик поэма;
- сюита.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- өсваплиқ музыка;
- дирижер;
- концерт;
- опера;
- оркестр;
- симфониялик оркестр;
- симфониялик поэма;
- сюита.

Музықидики сәхәр көрүнүшлири

1-тапшуруқ. Тәһлил. Тәтқиқат. Мұнакимə.

Силәр түрлүк музыкилиқ әсәрләр билән тонуштуцлар. Мошу әсәрләрни йезиш учун композиторларға немə тәсир қилди дәп ойлайсиләр? Бириңчи ойга келидигини – ижадий илham, өмүргө, хөлқигө, тәбиәткө, туғулуп өскөн йәргө болған зор муһәббәт. Силәр қандақ ойлайсиләр?

Туғулуп өскөн йәрниң ипар һиди, таза һаваси билән гөзәл тәбиити һәрбир адәмниң есидә мәңгү қалиду. Қайәрдә журмисун, өзигө тартиду.

Композиторлар – назук инсанлар. Биз, мәсилән, әтрап муһитқа, тәбиәткө болған муһәббитимизни сөз арқилиқ йәткүзимиз, өнді улар болса, музыка арқилиқ баянлайду. Яхши музыка, қайси милләтниң композитори язмисун, адәмни музықига қизиқтуриду, сезимини ойғитиду, муңлануриду вә хошал қилиду.

Аудиодискидин «Тәбиәт нағисилири» мавзусига бағылқ музықилиқ икки йеци әсәрниң үзүндисини дикқәт билән тиңшаңлар. Нами назирчә силәр учун бәлгүсиз.

- Көз алдиңларға немиләрни көлтүрүсиләр?
- Әсәрләрнин беши қандақ башлиниду (*назук, сәл-пәл қаттыгирақ аваз яки қаттиқ чиққан музыка бесим болдыму*)?
- Икки әсәр бир-биригө охшамду яки пәрқи барму?
- Музыкиниң мавзусига қарап, һәрбир әсәрғә мавзу қоюнлар вә немə учун шундақ атиғиниңларни чүшәндүрүүлар.
- Өнді икки әсәрни видеодин көрүп, тәһлил қилиңлар, силәрниң мавзуриңларға мувапиқ келәмдү?

Рассвет на Москве-реке («Москва дәриясидики сәхәр»)

«Хованщина» оперисига киришмә

(*чыңдә*)

Музықисини язган: M. Мусоргский

«Москва дәриясидики сәхәр» киришмисидө сәхәрдә атқан таң төсвирлиниду. Булут қаплиган күнниң ечи-

лиши, мунарларниң пәйдин-пәй көрүнүшкө башлиши, горазниң қичқириши, таңниң атқинини билдүргөндөк, чирко қоңғурақлириниң үни азлиниду.

Күн нурини чечип, чиркониң choққилирини пақиритип туриду. «Хованщина» опериси – Москвадики мәргөнләр қозғилици тогрилиқ йезилған әсөр.

Модест Петрович Мусоргский (1839–1881) – рус хөлқиниң улук композитори. Псков вилайетидике Карево йезисида дунияга көлгөн. Балилиқ чеги жаңгалда, көл бойида өткөн. Униң музыкидін тунжға устази аниси болған. Аниси кичик Модестқа пианино челишни үгөткөн. Өз елиниң тәбиет көрүнүшлири, хәлиқ нахшилири балиниң журигидә узақ сақлинип қалди. Кейинирек у өз әсәрлиридә мошу хатириләрни тәсвириди. Мәсилән, униң «Хованщина» дегендеген опериси дуния йүзигө кәң тонулған.

?!? М. Мусоргскийниң «Утро на Москве-реке» («Москва дәриясидиң сәхәр») киришмисинин асасий аһаациины синипиңлар билән биллә, муәллимниң дирижерлик һәрикәтлиригө қарап, ля нотисига селлип орунланылар.

Соло

p

- Аңаңни қайси штрихни қоллининп орунлаш керәк?
- Аңаң қайси ритмда вә аваз күчидө (динамика) орунлиниду?
- Опера музыка жанрини қандақ чүшинисиләр?

Утро («Сәһәр»)

(«Пер Гюнт» сюитисидин үзүндениң асасий аңаңы)

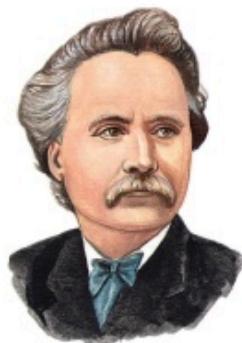
Музыкасина язған: Э. Григ

Соло

p

??

- Э. Григниң сюитисидин елинған «Утро» үзүндисиниң асасий аңаңини синипицлар билән бирліктө, мүəллимниң дирижерлик һәрикәтлиригө қарап, ля нотисига селип ейтицлар.
- Нотида көрситилгөн ритм вә тавуш күчини пайдилинип, нахшини һиссиятлиқ орунлаңдар.
 - Сюита жанрини қандақ чүшинисиләр?

Эдвард Григ (1843–1907) – Норвегияның аламгә мәшһүр композитори, музыка әрбаби, пианист, дирижер. Униң əсəрлиригө алайынде тәсир килған – Норвегияның миллий мәдәнийити. Григ кичигидин музыкиға қизиқип өсти. Анисиниң ярдими билән пианино челишни үгинип, 14 йешіда Лейпциг шəниридики консерваториягә чүшиду. Э. Григ – өз елигила әмәс, пүткүл дуния үзүзигө бәлгүлүк мәшһүр композитор.

«Пер Гюнт» сюитиси – аламгә тонулған əсəрләрниң бири. Композитор өзиниң түгулған йериниң тәбиитини, сәһәр мәнзирисини мөшү сюитиниң «Сәһәр» əсəридө музықиلىқ бәдийи васитиләр арқилиц чирайлиқ тәсвирилгөн.

Опера – музыка сәнъитиниң жанри. У вокаллық вә өсваплиқ музыка, драматургия (*хореография/балет*), тәсвирий сәнъет (*декорация, костюм*) бирләшмисидин қуруулған театр әсәри.

Жанр – музыкилиқ әсәрлөрниң түри.

Оперига киришмә(увертюра) – музыкилиқ спектакльга өсваплиқ киришмә.

Либретто – опериниң язмичә қисқичә мәзмуни.

Сюита – бир идеягә бегишланған, һәр түрлүк пьесалардин қуаштурулған музыкилиқ әсәр. Француз сөзидин алғанда «қатар», «биридин кейин бири» деген рәтлиқ мәнани билдүриду.

Өсваплиқ музыка – музыкилиқ өсвапларда орунлаш учүн йезилған әсәр.

Интерпретация – музыкант-орунлигучиниң музыкилиқ әсәрни орунлаш вақтидики бәдий чүшәнчиси.

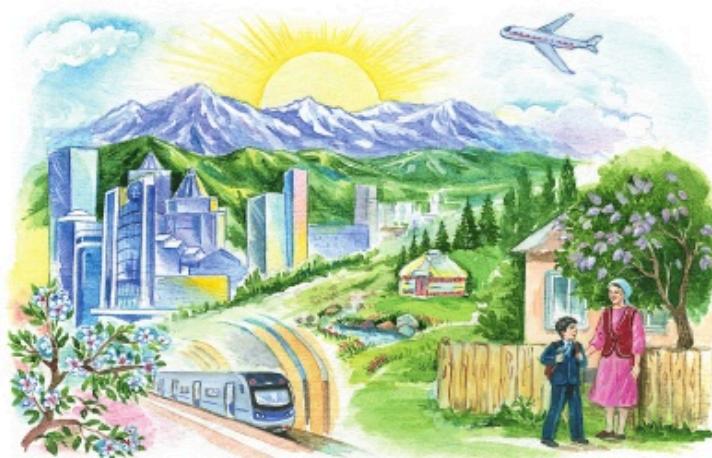
Латин сөзидин алғанда, «чүшәндүрүш» деген мәнани билдүриду.

2-тапшурұқ. Тиңшаш. Әхбарат издәш. Орунлаш.

Вәтәндіки сәхәр

Музыкисини язған: С. Еркимбеков

 Серик Еркимбеков – атақлиқ композитор, Қазақстан Жүмһурийитиниң хизмет көрсөткөн әрбаби. Үмошу музыкилық өсөрниң «Вәтәндикі сәхәр» дәп атиған.

?! Өсөрниң икки вариантини тиңшап, мону соалларға жавап беріңдер:

- Композитор өсөрниң намини немә үчүн «Вәтәндикі сәхәр» дәп атиған? Музыкиниң намы силәргө қандақ ойларни салди? Көз алдыңдарға немиләрни көлтүрдүңдер?
- Ү түгелуп өскөн йериниң гөзөллигини қандақ музыкилық бәдий васитиләр арқылы тәсвирлигөн?
- Өсөрниң икки түрлүк орунланған вариантини селиштуруңдар, охшашлиги билән пәрқини тепип, чүшөнгиниңдарни ейтип беріңдер.
- «Интерпретация» дегендеген сөз қандақ мәннан билдүриду?
- Өсөрниң асасий аһаанини синипиңдар билән биллә, муәллимниң нахша ейтиш тәләплиригө мувалиқ, ля нотисига қошуп орунлаңдар.

Соло

The musical notation shows a single melodic line for a solo voice (Soprano). It consists of eight measures. Measure 1: A dotted quarter note followed by an eighth note, then a sixteenth-note pair. Measure 2: An eighth note followed by a sixteenth-note pair. Measure 3: A dotted quarter note followed by an eighth note, then a sixteenth-note pair. Measure 4: An eighth note followed by a sixteenth-note pair. Measure 5: A dotted quarter note followed by an eighth note, then a sixteenth-note pair. Measure 6: An eighth note followed by a sixteenth-note pair. Measure 7: A dotted quarter note followed by an eighth note, then a sixteenth-note pair. Measure 8: An eighth note followed by a sixteenth-note pair. The dynamic is marked as *mf*.

- Асасий аһаңда композитор қандақ штрихни пайдиланған?
- Нотида үч сани билән бәлгүлинип, лига билән берилгөн нотиңдар «триоль» дәп атилиду.

З-тапшуруқ. Тәтқиқат. Тәһлил.

?! Тиңшиған үч өсөргө: М Мусоргскийниң «Рассвет на Москве реке», Э. Григниң «Утро» вə С. Еркимбековниң «Вәтәндикі сәхәр» өсөрлирини тәтқиқ қилип, бир-бирини селиштуруңдар, тәһлил қилиңдар. Мону соалларға жавап беріңдер:

- Өсөрләрниң бир-бири билән охшашлиги вə пәрқи немиде?
- Жәдвал, сурәт, схема, пантомима вə башқылар арқылы көрситиңдар.
- Композиторлар түгелған йеригө болған муһәббитини қандақ йәткүзгөн?
- Тиңшиған өсөрләр силәргө немә үчүн яқты вə қандақ тәсират қалдурди?

Баһалаш.

1. Дәристә берилгөн тапшуруқни қандақ орунлидиңдар?
2. Орунлиғанда қандақ қийинчилиқтарни учраттиңдар?
3. Тәйярлиғиңдарни қандақ яхшилиған болаттиңдар?

Музықидики тәбиәт һадисиiliри

1-тапшурук. Мұнакимә қилиш.

Силәр дәристә музықидики су, шамал, от, тәбиәт мәнзирлири билән тонушисиләр. От бизниң наятимизда мұним нөрсә. Адәм отсиз яшалмайды. От бурундин келиватқан наятниң вә иссиклиқниң символи болуп несаплиниду.

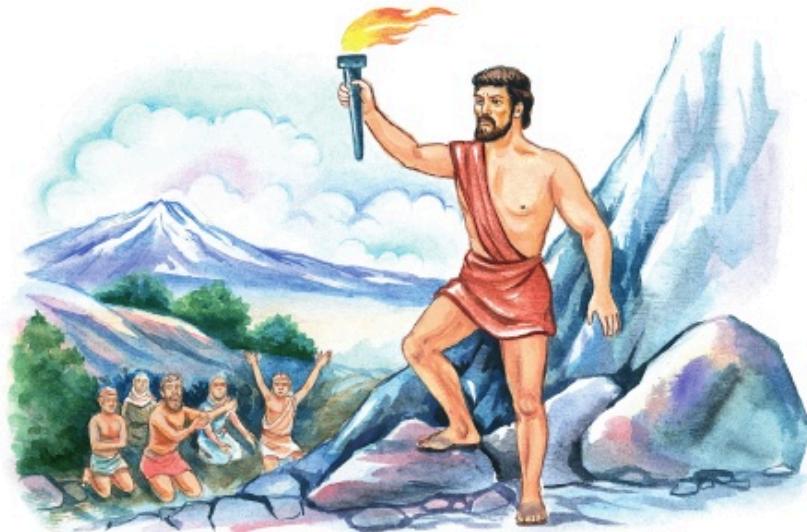
- ?! •** Адәм наятыда отниң қандақ өһмийити бар?
• Отниң пайдиси вә зийини қандақ?
• Адәм оттин сақлиниси үчүн, немә қилиши керәк?

2-тапшурук. Музықини тиңшаш. Тәтқиқат. Тәһлил.

Прометей

(«Поэма огня» – «От тогрилик поэма»
симфониялык поэмисидин үзүндә)

Музыкасини язған: А. Н. Скрябин

А. Н. Скрябин «Прометей» («Поэма огня») симфониялык поэмисини 1910-жили язған. Илмий мәлumatларға қариганда, поэминиң асасыга Прометей тогрилик қедимий

грек ривайити елинған. Ривайәт бойичә, Прометей Олимптиң отни рухсәтсиз елип кетип, адәмләргә бәргән. У адәмләрни наданлиқтән чиқирип, әмгәк етишкә дәвәт қилип, ярдәмләшкән. Олимптиki худалар буни кәчүрмәй, Прометейни ташқа мәңгүлүккә бағлап қойған.

А. Н. Скрябинниң аләнидә хусусийити – у музыкини һәр түрлүк бәдий vasitilər arқылы сезәтти. У әсәрни орунлаш үчүн, симфониялық оркестр тәркивигә хор вә «йоруқ партия» партитурисини киргүзгән. Композиторниң ойичә, музыка билән биллә һәрхил рәңләрни проҗектор нурлири йөткөп туруши керәк.

«Прометей» симфониялық поэмиси – бир қисимлық симфониялық әсәр.

?! Тиңшиганда:

- Поэманиң орунлинишиға: һәрхил рәңләрниң алмишишиға, хорниң орунлинишиға, пианистниң челишиға көңүл бәлүңлар.
- Әсәр отниң қияпитини ечиp берәлидиму?
- Дирижерниң чевәрлигини, коллективни башқуралайдыған қабилийитини қандақ һәrikәтләр арқылың чүшинишкә болиду?
- Поэманиң орунлинишида иjрачиларниң бирлигини, иттипақини байқашқа боламду?

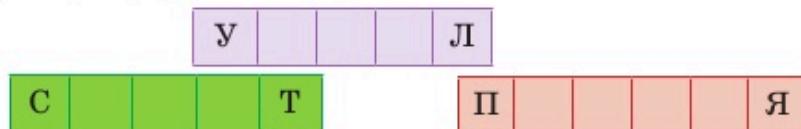
Ялқун уссули

Музыкисини язған: С. Еркимбеков

?!?

- Композитор өсөридә ялқуннин қияпитини көрситөлидиму?
- Музыкида қазақ хөлқиниң миллій нәқишлири байқалдыму?
- Мошу өсөрни «Прометей» поэмиси билән селиштурғанда, пәрқи билән охшашлигини немидин көрушкә болиду?
- Отниң қияпитини йөнө қайси сәнъет арқилик көрушкә болиду? Чакмақлардин тепицлар:

3-тапшурук. Ижадий иш. Өхбарат издәш, тәһлил.

Отниң көрүнүши (оюн)

Оюн шәрти: Оқуучилар үч топқа бөлүниду: «Уссулчилар», «Рәссаамлар», «Шаирлар». Һәр топ от, ялқун тогрилиқ өхбарат издәйду, тәһлил қилиду. «Уссулчилар» топи от тогрисида уссул ойнайды, «Рәссаамлар» топи сүрәт сизиду, «Шаирлар» топи тепишмақ вә шеирларни тәйярлайды.

Оюнниң биринчи бөлүминиң ахирида сәhnә көрүнүши тәйярлиниду.

Оюнниң иккинчи бөлүмидә муәллим оқуучиларға оюн мавзусига бағлиқ:

1. «Ялқун уссули». Видеодискини көрситиду.
2. Рус рәссами Н. Богданов-Бельскийниң «У костра» рәсимиини көрситиду.

Оқуучилар көрүп, тәһлил қилиду, пикрини ейтиду.

4-тапшурук. Нахшини үгиниш вә орунлаш.

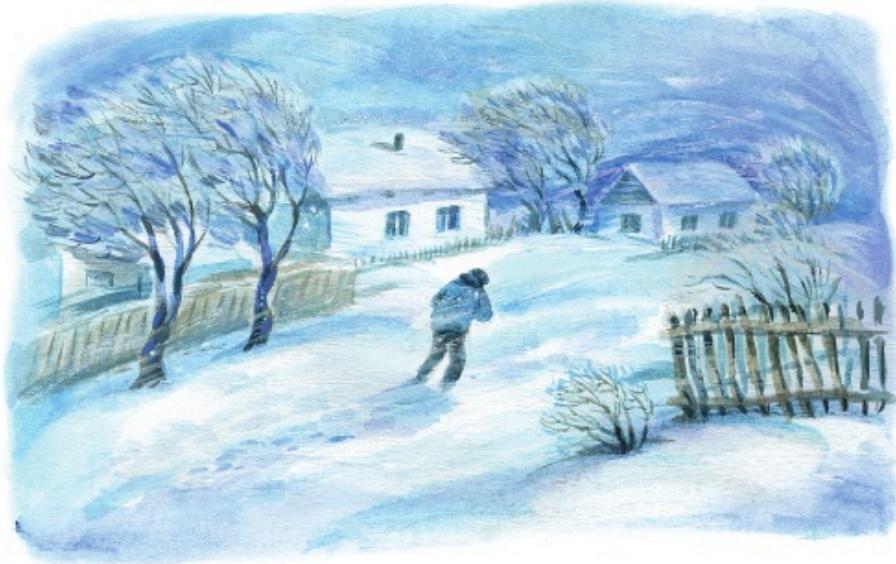

Шамал

Сөзини язган: Н. Әлимқұлов

Музыкасини язган: М. Маңғытаев

1. Тау жағалай жел ессе,
Қалың орман шулайды.
Су бетіне ол жетсе,
Теңіз толқып тулайды.

2. Жел бір кетсе бүрқанып,
Жапырақты жылатар.
Тамырымен қопарып,
Ағашты да құлатар.
3. Жығамын деп мені де ол,
Бүрқанады, төнеді.
Бірақ мені долы жел
Құлата алмай келеді.

?! •

- Нахшиниң мәзмунига көңүл бөлүңлар. Неме һәққидә ейтиливатиду?
- Нахшиниң икки куплетини үгиниңлар, нахшини орунлаш тәләплиригө риайә қилиңлар.
- Нахшини «Ялқун оти» билән селиштуруңлар, охшашлиги билән пәрқини тепип, чүшәнчә беріңлар.

Симфониялик поэма – бир қисимлық симфониялик музика жанри, оркестрга бегишланған программилик әсәр.

Баһалаш.

1. Дәристә берилгөн тапшурұқни қандақ орунлидиңдер?
2. Орунлиғанда қандақ қийинчилиқтарни учраттиңдер?
3. Тәйярлиғиңдерни қандақ яхшилиған болаттиңдер?

Музықидики тәбиәт һадисиلىри (давами)

1-тапшурұқ. Тәтқиқат.

«Сусиз наят йоқ», «Шамал һавани тазилайды» дегөн сөзлөрни аңлиған болсаңдар керек. Һәр тәбиәт мәнзирисиниң адем наятида алидиган орни бар.

?! •

- Адем наятида су билән шамал қандақ орун егиләйдү?
- Суниң пайдиси билән зийини қандақ?
- Шамалниң қандақ түрлирини билисиләр?
- Су апидидин сақлинин үчүн адем немә қилиши керек?
- Су билән шамалға бағлық қандақ шеир, нахшиларни билисиләр?

2-тапшурұқ. Тәтқиқат, тәһлил.

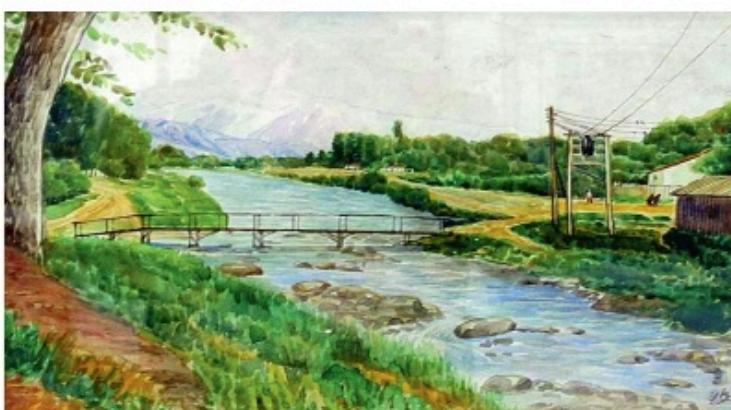

Ақ булақ анаци

Музықисини язған: С. Еркимбеков

?! •

- Өсәрни тиңшиғанда, кез алдиңдарға қандақ көрүнүшлөр көлди?
- Муәллип музықисида қандақ бәдийі васитиләрни пайдиланди?
- Өсәрни Ә. Қастеевниң «Өмүр-дәрия» рәсими билән селиштуруңдар. Пәрқи билән охшашлигини текип, чүшөнгиниңдарни ейтеп бериңдер.

«Өмүр-дәрия».
Ә. Қастеев

- Мошу өсөрни видеодискиға йезилған «Танец воды» (хитай хәлқиниң уссулчилариның орунлишида) уссули билән селиштурууцлар. Пәркү билән охшашлигини тепип, чүшәнгиниңларни ейтип беризлар.

3-тапшурук. Тәтқиқат, тәһлил.

Шамал аңаңы

Музыкисини язган: С. Еркимбеков

«Күзлүк шамал» И. В. Ломанова

?! ?!

- «Шамал аңаңы» өсөрини тиңшиганды, көз алдиңларға қандақ көрүнүшлөр көлдү?
- Муәллип музыкисида қандақ бәдийи vasitilərni пайдиланган?
- Мошу өсөрни И. Ломанованиң «Күзлүк шамал» рәсими билән селиштурууцлар. Пәркү билән охшашлигини тепип, чүшәнгиниңларни ейтип беризлар.
- «Шамал аңаңы» өсөриниң асасий аңаңини ля нотиси билән орунлаңдар:

Соло

4-тапшурук. Нахша үгиниш вә орунлаш.

?! ?!

- «Шамал» (сөзини язган: Н. Өлимқұлов, музыкисини язган: М. Маңғытасев) нахшиси билән ишлөшни давамлаштурууцлар, үчинчи куплетини үгиниңлар.
- Нахшини һиссиятлик орунлашқа тиришиңлар.

- Нахшиниң биринчи куплетини «канон» түридө ейтеп көрүңлар.
Мону жәдвәлгө қарап, синипицлар билән биллә орунлаңдар:

1-топ	Тағ яқылап, шамал чиқса,	Қоюқ жаңгал чувлайду	Су бетигө йәтсө,
2-топ	пауза	Тағ яқылап, шамал чиқса,	Қоюқ жаңгал чувлайду
1-топ	Деніз долқунлайду		пауза
2-топ	Су бетигө у йәтсө,		Деніз долқунлайду

Баһалаш.

- Дәристә берилгөн тапшуруқларни қандақ орунлидим?
- Орунлиғанда қандақ қийинчилиқларни учраттим?
- Тәйярлигимни қандақ яхшилиған болаттим?

Мұзықидики жыл пәсиллири

1-тапшуруқ. Мұнақимә.

 Тәбиәтниң алайында өздейип құдрити – жылниң төрт пәслиниң (қишлоғ, әтияз, яз, күз) биридин кейин бири алмисип келиши. Һәр пәсил өзиниң пәсиллик қанунийити бойичә өзгериш туриду. Силәр буни «Дуниятонуш» дәрисидин билисиләр. Һәрбир пәсил өзиге хас гөзөллиги вә алайидиғи билән адемләрни қызықтуриду, қанатландуруп, ижадий илham бериду. Жыл пәсиллиригө бегишлап көплигөн тәпишмақлар, нахша-шнейрлар, мұзықидиң өсөрләр йезилған.

Бу дәристә тапшуруққа бағытқа вәтәнлик вә чөт әллик классик композиторларниң өсөрлири билән тонушисиләр. Шуларниң бири – Антонио Вивальди.

Антонио Вивальди (1678–1741) – итальян композитори, чевәр скрипкичи, педагог, дирижер, католик чиркосиңиң диний хизметчиси. Венеция шәһиридә дунияға келгән. 40қа йеқин опериниң муәллипи. Һәрхил жанрдик көплигөн өсөрләрни язған. У – шу заман итальян

скрипкичилериңиң әң бүйүк вәкиллириңиң бири. Өсваплиқ концертлар, болупмұ скрипкиға бегишланған концертлар уни дуния йүзигө тонутти.

Әсөрлириниң ичидә әң атақлиғи – «Жил пәсиллири» намлиқ скрипкилиқ төрт концерти.

2-тапшуруқ. Тәһиліл. Тәтқиқат. Әхбарат издәш.

«Төрт жил пәсли» (концертлар циклидин үздіндә)

Музықисини язган: А. Вивальди

Оюн шәрти: Топлуқ иш. Тапшуруқниң бешіда синипиңлар билән А. Вивальдиниң «Жил пәсиллири» концертлиридин төрт әсәрниң үзүндисини тиңшайсилер: «Әтияз», («Әтияз көлди»), «Яз» («Яздықи чақмақ»), «Күз» («Ашлиқ оруш»), «Қиши».

Жил пәсиллири намлири бойичө төрт топқа бөлүнүп,
хөр топ өзигө тегишлик тапшуруқларни орунлайды.

?!

- «Өсвапқа бегишлиған концерт» дегинимиз немә?
- «Скрипкилиқ концерт» дегөнни қандақ чүшинисиләр?
- А. Вивальдиниң хөр скрипкилиқ концерти қандақ атилиду?
- Һөр концерт нәччө бөлүмдин ибарәт? Һөр бөлүми айлар бойичө қандақ атилиду?

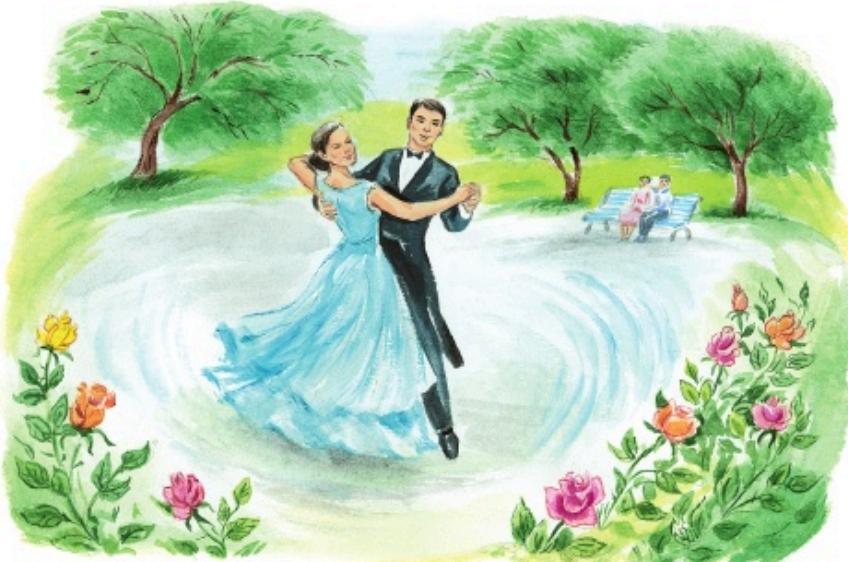
3-тапшуруқ. Нахша үгиниш вә орунлаш.

Фунчилар

Сөзини язган: М. Әмраев

Музыкасини язган: С. Зейналов

1. Бегимизда, нойлида
Һөрхил гүлләр көп шунчә.
Ечилди бу баһарда,
Рәңму-рәңлик гүл ғунчә.
2. Таң сәһәрдә туруп мән,
Бегимизға қараймән.
Гүлләрниң хүш һидидин,
Раһәтлинип яйраймән.

3. Қизил гүл һәм әтиргүл,
Чечип бәкму хүш пурас.
Күн нурида жылвә қип,
Қозғар дилда иштияқ.

- Нахшини бешидин ахиргичә тиңшап, синипицлар билән биллә тәһлил қилинлар.
- Нахшиниң кәйпиятига, бәдий васитилиригә, сөзләрниң мәзмунига көңүл бөлүңлар.
- Нахшини вальс ритмиға, мәзмунига қарап, һиссиятлик, чирайлық орунлаңлар.
- Топқа бөлүңүп, синипицлар билән биллә «Нахшини һиссиятлик орунлайли» дегенд мусабиқә өткүзүңлар.

Оркестр – музыкилық әсәрләрни орунлайдыган музыкилық әсваплар колективи.

Симфониялик оркестр – симфониялик музыкилық әсәрләрни орунлайдыган музыканктарниң өндөрүлгөн коллективи.

Дирижер – (*французча – башқуруш, йетәкчилік қиши*) музыкант-орунлигучилар коллективини башқургучи. Өсәрниң бәдий ижра қилинишига жавап бериду.

Партитура – оркестр әсваплиридики барлық партитураларниң толук нотилиқ язмиси.

Клавир – оркестр музыкисини орунлигучи билән фортепианога маслишиш түри.

Концерт – (1-мәнаси) – хәлиқ алдидагы музыкилық вә башқа әсәрләрниң орунлиниши.

Концерт – (2-мәнаси) – оркестр ижрасидики йәккә әсвапқа бегишланған музыкилық әсәр.

Баһалаш.

1. Дәристә берилгән тапшурұқтарни қандак орунлайдынлар?
2. Орунлигanda қандак қийинчилиқтарни учраттиңлар?
3. Өз тәйярлигиңларни қандак яхшилиған болаттиңлар?

Музықидики жил пәсиллири (давами)

1-тапшурүк. Мұнакимә.

Жил пәсиллиригө бағлиқ нахшилар билән музықицик әсәрләр көп. Мәсилән, домбричи, композитор Төлепберген Тоқжановниң «Жил он икки ай» намлиқ домбираға бегишланған пьесиси бар. Униңда он икки айниң алайидалиги тәсвирләнгән.

«Тепишмақ аһаңлар» (оюн)

Оюн шәрти: Олтарған қатарицларға қарап, үч топқа белүнүңлар. Тиңшайдиган музыка бойичә рәңлик қәғәзләр билән төвәндикиләрни көрситицлар: «Февраль – Боран» (ақ), «Сентябрь – Құзлук той» (серік), «Апрель – Әтияз тамчилири» (йешил), «Июль – Яз уссули» (қызыл). Әсәрләрниң нами тахтида йезип қоюлиду. Аталған һәр пьесиниң аудиодискисини тиңшап, музыкиниң орунлишига қарап, әсәрниң намиға тогра келидигинини қолуңлардики рәңләр билән көрситицлар.

Муәллим музықилар тәртивини арилаштуруп тиңшитиду.

Қазилар (*иккى-үч оқуғучи*) пьесиларни орунлиған чағда, көрсәткән қәғәзләрни рәңгиге қарап санап, тахтидике жәдвәлгә йезип қойиду. Музыкиниң орунлиниш тәртивигө қарап, қайси топ мас келидиган рәңләрни қанчилық дуруս көрсәтсө, шу топ йеңиду.

?!? Откән дәрисләрдикі А. Вивальдиниң тонуш әсәрлириниң үзүндилири билән Т. Тоқжановниң тиңшиған пьесилирини селиштурup, пәрқи билән охашашлигини тепицлар:

- музықиларниң намлири;
- мәзмуниниң бәдийлиги (*композитор қандақ музықилиц әдий васитиләрни пайдиланди*);
- әсәрләрниң орунлиниш алайидаликлири;
- көләми;
- аһаңларниң миллий нәқишлири.

2-тапшурғұ. Нахшини орунлаш.

Жау-жау, жаңбыр!

Сөзини язған: Ш. Сариеv

Музықисини язған: К. Дүйсекеев

1. Алатаудың бауырына,
Атам, әжем ауылына,
Ақша бұлттар, ауа берші,
Жау-жау, жаңбыр, жауа берші.

Қайырмасы: Бақыт болып жаушы, жаңбыр,
Менің әсем қалама.
Бақыт болып жаушы, жаңбыр,
Менің байтақ далама,
Менің әсем қалама,
Менің байтақ далама.

2. Алматыдай астанама,
Жасыл желек, жас қалама,
Ақша бұлттар, ауа берші,
Жау-жау, жаңбыр, жауа берші.

Қайырмасы: Бақыт болып жаушы, жаңбыр,
Менің әсем қалама.
Бақыт болып жаушы, жаңбыр,
Менің байтақ далама,
Менің әсем қалама,
Менің байтақ далама.

?!

- Бу нахша силәргә иикинчи синиптин тартип тонуш. Нахша немә тогрисида?
- Нахшини орунлиғанда, мүәллимниң дирижерлик һәрикәтлиригә көңүл бөлуңдар.
- Нахшини чирайлиқ, һиссиятлиқ орунлаңдар.
- Нахшини новәт билән орунлашқыму болиду. Мәсилән, үч топқа бөлүнгән оқуғучилар куплетларни мону түрдә ейтиду:
 - 1-топ: Алатаудың бауырына,
 - 2-топ: Атам, әжем ауылына,
 - 3-топ: Ақша бұлттар, ауа берші,
 Биллә: Жау-жау, жаңбыр, жауа берші.
- Нахша ейтишниң йәнә бир усули – «канон» түридә ейтиш. Би-ринчи мавзуда «Дарқан дала» нахшисиниң қайтurmиси мөшү усул билән ейтилди.
- Йеци нахшиниң биринчи куплетини «канон» түридә ейтеп көрүңдар. Мону жәдвәлгә қарап, синипдашлириңлар билән биллә орунлаңдар:

1-топ	Алатаудың бауырына,	Атам, әжем ауылына,	Ақша бұлттар, ауа берші,
2-топ	пауза	Алатаудың бауырына,	Атам, әжем ауылына,

1-топ	Жау-жау, жаңбыр, жауа берші.	пауза
2-топ	Ақша бұлттар, ауа берші,	Жау-жау, жаңбыр, жауа берші.

3-тапшурук. Тиңшаш. Әхбарат издәш.

«Музыкалық өсвапни төпиңлар» (оюн-викторина)

Оюн шәрти: Видеодиск билән йәkkә, өз алдига иш жүргүзүп, билимиңларни тәкшүүрүңлар. Муәллим бәргән бир бәт вараққа сизилған жәдвәлдик өсвапларниң намлирини бәлгүләңлар.

Оюн тәртиби: Видеодиск қошулығанда, өсвапниң үни аңлиниду, бирақ өсвапниң өзи көрүнмәйду. Униңдин кейин интерактивлиқ тахтида « Қайси өсвапниң үни?» дегән соал бәлгүси чиқиду. Шу чағда жәдвәлдә берилгән өсвап намлири ичидин дурус дегән намни тәпип, сан билән бәлгүләңлар. Андин кейин интерактивлиқ тахтида өсвапниң өзи көрситилиду. Оюнниң ахирида нәтиҗисини синипдашлириңлар билән тәһлил қилиңлар.

Өсваплар

литавра

арфа

скрипка

рояль

контрабас

гобой

флейта

кларнет

Баһалаш.

1. Дәристә берилгөн тапшуруқни қандақ орунлидицлар?
2. Орунлиганда, қандақ қийинчилиқтарни учраттицлар?
3. Өз тәйярлиғицларни қандақ яхшилиған болаттицлар?

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮНДАР**

1. Соалларға дурус жавап беріндер.

	Соал	Жұавап	
1	«Расвет на Москвe реке» киришмисиниң муәллипи	1	П. Чайковский
		2	М. Мусоргский
		3	М. Глинка
2	Эдвард Григ дегендеген ким?	1	Норвегия композитори
		2	Россия композитори
		3	Словения композитори
3	Опера дегендеген немә?	1	нахша жанриға бегишланған әсөр
		2	хор билөн орунланидиган көләмлик әсөр
		3	музыка сөнъитиниң жанри
4	Дирижёр дегендеген ким?	1	симфониялык оркестрниң баш мудири
		2	музыкант-орнлигучиларниң коллективи башқуридиган мутәхәссис
		3	нахшичиларни оқутидиган мутәхәссис
5	Оркестр дегинимиз	1	түрлүк музыкилық өсвалдарда музыкилық әсәрләрни орунлайдиган коллектив
		2	музыкантлар коллективи
		3	бирнәччә музыкантлар топи

6	Симфониялик поэма деген немә?	1	бир бөлүмлүк, симфониялик оркестрга бегишилган программилиқ әсәр
		2	оркестрниң орунлинишида ижра қилинидиган әсәр
		3	үч бөлүмлүк көләмлик әсәр
7	Сюита деген немә?	1	музыкалық жанрниң нами
		2	бир идеягә бекіндүрүлған, һәрхил пьесалардин түзүлгөн музыкалық әсәр
		3	нахшилар топлыми

2. «Шат көңүл» нахисиниң бириңчи вә төртінчи куплетидікі көп чекитләрниң орниға кереклик сөzlәрни қоюп, дәптириңларға йезиңдер.

Аялаймыз ...,
Агарып ... атқанда.
Шаттанамыз ақ ...,
Шалқып ... шақтарда.

... да сүйеміз,
Айдан ... таққанда.
Сауық-сайран құрамыз,
Жайқалған ... бақтарда.

3. «Шамал» нахисиниң бириңчи вә төртінчи куплетидікі көп чекитләрниң орниға кереклик сөzlәрни қоюп, дәптириңларға йезиңдер.

Тау жағалай жел ...,
Қалың ... шулайды.
Су ... ол жетсе,
Теңіз ... тулады.

Жел бір кетсе бүрқанып,
... жылатар.
... қопарып,
... да құлатар.

4. «Жау-жау, жаңбыр!» нахисиниң бириңчи вә тертинчи куплетидики көп чекитләрниң орниға керәклик сөзләрни тепеп, дәптириңларға йезинилар.

Алатаудың ...,
Атам, ... ауылъына,
Ақша ..., ауа берші,
Жау-жау, жаңбыр, ... берші.

... астанама,
Жасыл ..., жас қалама,
Ақша ..., ауа берші,
Жау-жау, ..., жауа берші.

5. Бөлөктө қандак музыкилиқ өсваплар билән тонуштуңлар? Уйғур миллий чалғы өсваплиридин уруп челинидиганлирини атаңлар.

6

ӘТРАП-МУҢИТНИ ҚОҒДАШ

Бөлектін:

- һөр түрлүк кәйпияттики музыка билән әтрап мұнитқа бағлиқ мавзуларни, әхбаратларни тәтқиқ қилип, тәһлил қилишни;
- музыкилық әсәрләрдикі бәдий көрүнүш вә жанр түрлирини ениқлашни, селиштурушни;
- тиңшиған музыкилық әсәрниц, нахша тәрәплімисиңің мәзмунини, бәдий васитилирини ениқлашни вә селиштурушни;
- нота канон вә йеник түрдә нахшиниң аддий үзүндиліріни орунлашни;
- музыкидікі әтрап мұнитни қоғдаш төгрилиқ билим елип, уларни пәриқләшни

үгинисиләр.

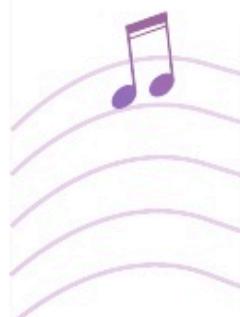
Музыкилық сават:

- балет;
- нахша;
- қәһриман;
- көрүнүш;
- реквием;
- терме.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- балет;
- нахша;
- қәһриман;
- көрүнүш;
- реквием;
- терме.

Арал тәғдири – әл тәғдири

1-тапшуроқ. Мұхакимө.

Арал деңизи – әң мұhim деңизларниң бири. Бирақ униң һазирқи вакитта сүйиниң тартиливатқанлиғи, шамал билөн ян-яққа учқан аччиқ тузниң тәбиәткө, адем саламәтлигигө зиян йәткүзүватқанлиги һөммимизгө мәлум. Арал мәсилеси пәкәт бизниң Қазақстан үчүнла өмөс, бәлки башқа мәмлекәтләр үчүнму мұhim мәсилеләрниң бири. Арални төтқиқ қиливатқан қазақстанлиқ ве чөт әллик алимлар униң қинини қайтидин су билөн толтурууш йоллинини қараштурмақта.

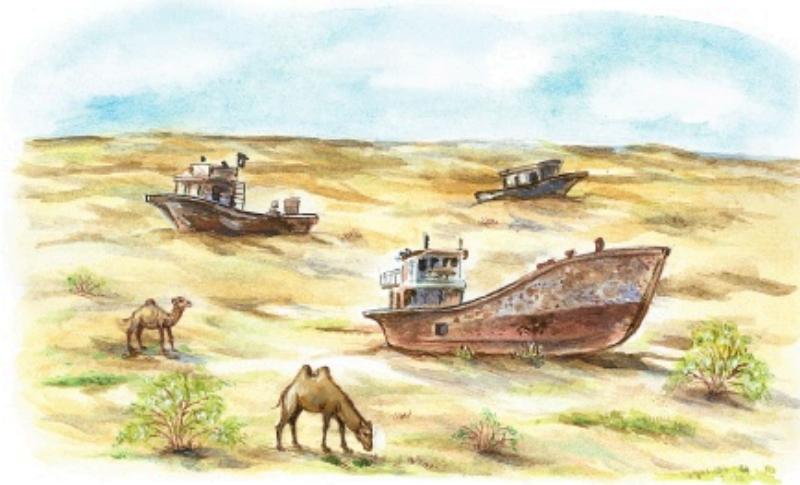
?! «Арал тәғдири – әл тәғдири», «Арал тәғдири адем тәғдри» дегенни қандақ чүшинисиләр?

- Һазир Арал мәсилеси өз йешимини тепиватамду?
- Арал билөн су мәсилесиниң бағлиниши барму?
- Арални ьеңилаш үчүн силәр немә қилишқа тәйяр?
- З-синитин тонуш Аралга мұнасиветлик мұзықиلىқ өсөрләрни ядиңларга чүшириңлар.

Арал тәғдири

К. Сайжанниң күйи

?! ?!

- Күйниң орунлиниш нәқиши қандақ? Композитор тиңшигучига қандақ ойни йөткүзүшкө тиришқан?
- Күйниң орунлиниши адемниң қандақ сезимлирини ойғитиду?

муңлук	хошаллик	ечиниш	муңеббөт	ұмұт	ишәнчә
меңри- банлик	шәпкәтлик	бепәр- валиқ	бегем	парасөт	наятқа хуштарлық

- Күйниң мәзмунини сүрөт, кичик һекайә яки пантомима арқиلىқ көрситип берөләмсиләр?
- Арап деңизи тогрилиқ қандақ пейзаж картиналарни, һекайә, шеир, терме вә нахшиларни билисиләр?

2-ташшурук. Төтқиқат. Әхбарат издәш.

Тунжა қетим украининиң атақлиқ шаири вә рәссами Тарас Шевченко Арап тогрилиқ пейзаж сизган. У пәкәт сүрөт сизиши биләнла чөкләнмәй, шундақла өжайип шаир болған.

Тарас Григорьевич Шевченко (1814 – 1861) 1838-жили Санкт-Петербургниң рәссам академиясини тамамлиди.

Тарихий мәлumatларга көз жүгәртсөк, у 1848-жили А.И. Бутаковниң башчилиги билән Арап деңизини төтқиқ қилиш экспедициясигә қатнишип, 350тин ошуқ пейзаж, портретларни сизди. Шу вақитта аддий қазақ хәлқи билән яхши арилишип, жүргишиниң кәңлиги билән уларни өзигө жәлип қиливалди. У қазақ даласини дәслөпки қетим реалистик түрдә тәсвирилгән. Қазақстанда униң әмгитини баһалап, исмини шәниrimиздики кочиларга бәргән. Маңғыстав вилайити Түпқараған наийисиниң мәркизи «Форт-Шевченко» дәп атилиду.

?! ?!

- Т. Шевченко Арап деңизиниң сүйини қайси вақитта сизган?
- Қазақ даласини зор қизиқиши билән тәсвирилгән рәссамниң иккى пейзажини селиштуруңдар: «Қошаралдикі айдиң кечә» («Лунная ночь на Косарале»), «Қошаралдикі рус кемилири» («Шхуны возле Косарала»).

«Қошаралдик рус кемилири» (1848–1849)

«Қошаралдик айдин кечә» (1848–1849)

- Сүрөтлөрни қандақ музыкилиқ бәдийін васитиләр:
 - *ритм* (тез, илдам, оттура, аста, нахайити аста);
 - *динамикалық бәлгүләр* (форте, пиано, диминуэндо, крешендо);
 - *мажор, минор арқылы тәсвирләшкө болиду.*
- Т. Шевченко тогрилиқ қошумчә мәнбәләрдин тапқан өхбаратни топта муһакимә қилиңлар вә синипдашлириңларға сезләп беріңлар.

3-тапшурук. Нахшини үгиниңлар вә орунлаңлар.

Аралым

Сөзини язган: Ж. Мәтепенәли

Музыкисини язган: Н. Алгашбаев

1. Жағаңда толқын ойнап жатушы еді,
Өзінді Күн де қимай батушы еді.

Аспанда шалқып ұшқан аққу, құстар,
Шаттана өзіңе тіл қатушы еді.

2. Нұры ойнап Ай сәулелі айдыныңда,
Талайлар қызығушы еді байлығыңа.
Аралым, айналайын, сырым менің,
Қандай күш салған сені қайғы-мұнға?

- ??!**
- Нахшиниң мәзмунига көңүл бөлүңлар. Муәллипләр Аралниң бурунқи вақиттеги көрүнүшлирини вә униң келәчиги тоғрилиқ арманлирини қандақ сөзлөр билән бериватиду?
 - Т. Шевченкониң пейзажлири билән селиштуруңлар.
 - Нахшиниң биринчи куплетидеги «Жаханда толқын ойнап жатушы еді» дегендеги биринчи курини устазындарниң ярдими билән үгініндер:

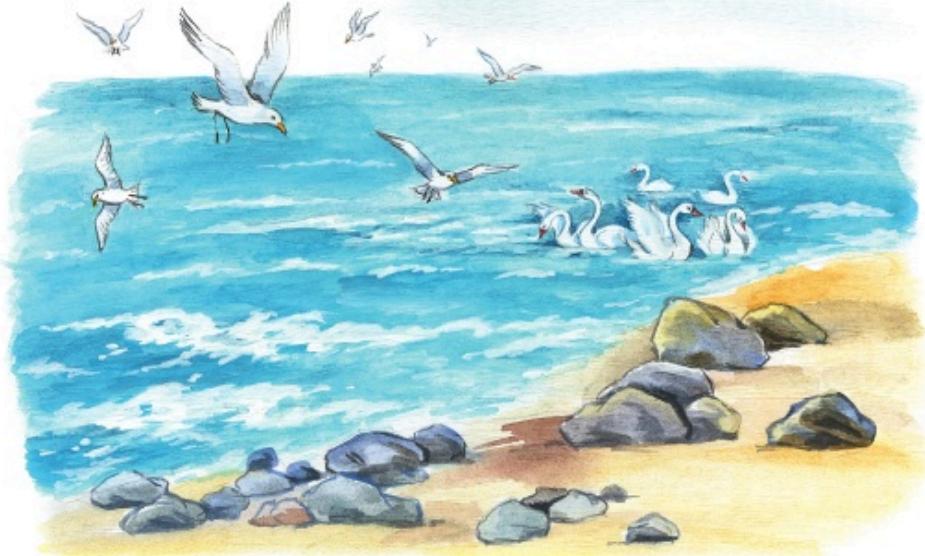
Соло

Жа - гаң - да тол - қын ой - нап жа - ту - ш(ы) е - ді.

4-тапшурға. Музыкини тицшаш вә тәһлил.

Аралым – айлын шалқарым

Ө. Махановниң термеси

?!

Видеодискидін Ө. Махановниң термесини тиңшап, мәзмұнiga көңүл бөлүңлар.

- Ижра қылғучи термени қандақ кәйпиятта ижра қилди?
- Терме деген немә?
- Терме билән нахшиниң пәрқи немидә?

Терме – қазақ хөлиқ поэзиясидә қелиплашқан лирикилық нахша тури.

У вәсійәт сөз үлгисидә, адәттиқидәк, өзгічә сөзләрдин түзүлиду. Термеда көпинчә күндиліктика турмуштирикчиликкә бағлиқ нәрсиләрни ейтиду. Термеда сөз билән ахаң маслишип көлгөнликтин, у синкреттик сәнъет туригә ятиду. Терме асасөн домбриниң жор болушыда орунлиниду.

Нахша – вокал музыкисиниң әң аддий, кәң таралған тури. У поэтиклиқ сөздин вә анаңдин ибарәт.

Баһалаш.

1. Дәристә берилгөн тапшуруқни қандақ орунлидиңдар?
2. Орунлиғанда қандақ қийинчилиқлар учрашты?
3. Өзәңларниң тәйярлиғиңдарни қандақ яхшилашқа тиришаттиңдар?

Ядролук партлашқа «Яқ» дәймиз!

1-тапшуруқ. Мұнакиме.

Қанчә жиллар өтсіму, ядролук партлаш мәсилиси, униң тәсири, сансиз азап чәккөн адәмләр, уларниң тәғдиди билән саламәтлиги хәлқимизни толғандуриду. Елимизниң келәчиғи бәхитлик болсун, мундақ апәт башқа қайтиланмисун, дәп көплігөн паалийәтләр елип берилмақта. Бизниң Қазақстанимиз «ядролук қуралсиз мәйдан» дәп елан қилиніп, 1991-жили 28-августа Деклорация қобул қилингандығы һәкүмдікти видеодискини көрдүңлар. Елимиз алдига қойған мәхситигә йәтти.

Шәмәй полигони йепилип, атом қураллиридин баш тартиш һәрикитини давамлаштурмақта.

?!?

- «Диниятонуш» дәрисидин экологиялық мәсилелерниң бири – әтрап муһитницә тазилигини сақлаш екөнлигинин билдицлар.
- Энциклопедияләрдин, китаплардин вә б. дәрис мавзусига бағылый әхбарат издәңләр. Мону соалларга жавап беринләр:
- Шәмәй полигониниң йепилиши экология мәсилесини йәштимү?
- «Невада–Семей» һәрикити қайси жили ишини башлиди?
- Немишкә «Невада–Семей» һәрикити дәп аталди?
- Бу һәрикәтни башқұрган ким?
- Шәмәй полигонини йепиш тогрилиқ Пәрманға ким имза чөкти?
- Видеодискидин «Заман-ай» нахисини тиңшашылар. Бу нахшины дәсләп орунлиған – бизниң елинизгә тонулған қазақ эстрада нахшичиси, Қазақстанниң хәлиқ артисти – Роза Рымбаева. Нахшичи Роза Қуанышқызының туғулуп-өскөн йери – Шәмәй тәвәси.

2-тапшурұқ. Тиңшаш.

Заман-ай

Сөзини язган: У. Есдәүлет

Музыкасина язган: Т. Мухаметжанов

?!?

- Нахшиниң мәзмунига вә орунлинишига көңүл бөлүңләр. Қандақ мәсилеләр һәккідә йезилған?
- Нахша қандақ һиссият биләп орунланған? Чакмақлардикі дүрүс дегендеген сөзләрни бөлгүләп, чүшәнгиниңларни ейтип беринләр:

көңүлсиз	хошал	муңлук	егир-бесик	зарлинип
----------	-------	--------	------------	----------

3-тапшурұқ. Нахшини үгиниңлар.

Ядролық жарылысқа – «Жоқ» дейміз!

Сөзини язган: Р. Наурызбаева

Музыкасина язган: Н. Мирманов

1. Ядролық жарылысқа – «Жоқ» дейміз,
Полигонды тұра атылған оқ дейміз.
Дарқан дала Семей жерін таңдаған,
Уланбаған жер, су, адам қалмаған.

Қайырмасы:

Жер бетіне бейбітшілік орнасын!
Ядролық жарылыстар болмасын!
Ядролық жарылысқа – «Жоқ» дейміз!
Ядролық жарылысқа – «Жоқ» дейміз!

2. Тәуелсіздік шапағаты дарыған,
Азаматтар бас көтерді сап үран.
«Невада-Семей» қозгалысы күш алды,
Полигонның тәжірибесі тұсалды.

Қайырмасы.

3. Ядролық синақ алаңы жабылды,
Қазақ халқы зор қауіптен арылды.
Жер шарының амандығын сақтаймыз,
Адамзаттың ақ тілегін ақтаймыз.

Қайырмасы.

?! Нахшиниң мәзмунига көңүл белүңлар. Неме тогрисида ейтилиду?

- Әтрап муһитни қоғдаш үчүн қандақ тәләплер қоюловатиду?
- Бириңчи куплет билән қайтурмисини нахша орунлаш тәләп-лиригө мувапик үгиниңлар.

Полигон – қурал-ярақ вә һәрбий техникиға бегиш-ланған мәхсус ажритилған вә жабдуқланған йәр.

Радиация (өткүр радиация) – ядролуқ синақ вақтида тараидиган радиоактивлик шолилар.

4-тапшуруқ. Тәтқиқат, өхбарат издәш.

?! «Ядролық жарылысқа – «Жоқ» дейміз» намлиқ дүглек үстөл жүргүзүшкө тәйярлиниңлар. Муәллим оқуғучиларни «Экологлар», «Дохтурлар», «Сәнъетшұнаслар», «Алимлар», «Муәллимләр», «Оқыгүчилар» деген алтө топқа белүп, дәрискө тәйярлайдын тапшуруқларни берип, биллә мұнакимә қилиду. Һәрбир топ өз мавзулири бойиче китапхана вә башқа мәнбөлөрдин мону тапшуруқлар бойиче өхбарат издәйду:

- өзлириниң ишлири тогрилиқ қисқиң мәлumat;

- һәрбір йөнилиш бойичә ядролук синақнин зийини тоғрилиқ мәлumat;
- шу саңадики атақлық адемләр һәккүдә мәлumat;
- тәбиәтни қордаш үчүн мөшү йөлиништә қандақ ишларни атқуруш кереклиги тоғрилиқ мәлumat.

Баһалаш.

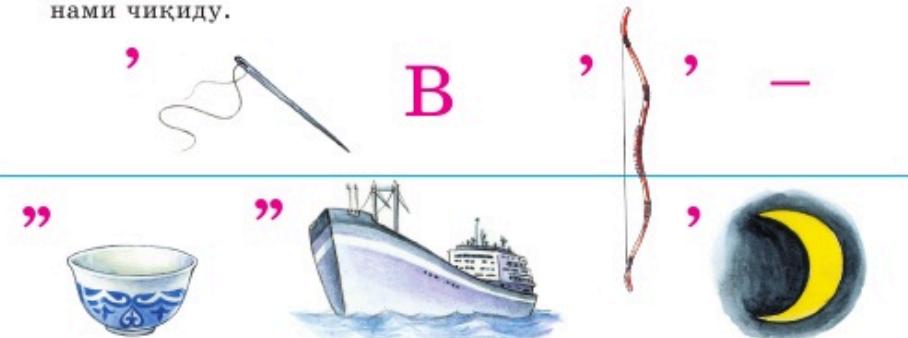
1. Дәристә берилгән тапшуруқларни қандақ орунлидиңлар?
2. Орунлиғанды қандақ қийинчилиқларға дучар болдуңлар?
3. Өз тәйярлиғиңларни қандақ яхшилиған болаттиңлар?

Ядролук партлашқа «Яқ» дәймиз! (давами)

1-тапшуруқ. Мұнакимә қилиш.

- ?! •** Дүния йүзи тарихида из қалдурған ядролук синақлар қайси йәрлөрдә болди?
- «Заман-ай» нахисида шаир қандақ мәсилеләрни қозғиди?
 - Чөт әлләрдә бу нахшини биләмдү?
 - Ребусни дурус йәшсөңлар, ядролук синаққа қарши һәрикәтниң нами чиқиду.

2-тапшуруқ. Нахшини орунлаңлар.

?! Ядролук партлашқа «Яқ» дәймиз! (сөзини язған: Р. Наурызбаева, музыкасини язған: Н. Мирманов) нахиси билән ишиңларни давамлаштуруңлар:

- иккинчи вә үчинчи куплетлар билән иш жүргүзүңлар;
- нахшини толук орунлаңлар;
- топқа бөлүнүп, «Нахшини һиссиятлиқ орунлаңлар» мусабиқисини өткүзүңлар.

З-тапшурұқ. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

Жубанова Фазиза Ахметқизи (1927 – 1993 ж.) – композитор. Алмута шәниридә музыкантлар айлисидә дүнияга көлгөн. У қазақ нахшилирини вә қүйлирини, музыкиниң гөзөл ағаңлирини яш вақтидин қулиғига сицирип, чушинип өсти. Фазизаниң дадиси Қурмангази намидики қазақ дөләт академиялық хөлиқ өсваплар оркестриниң дирижери, атақлиқ композитор Ахмет Қуаногли Жубанов еди. F. Жубанова – көплігөн музыкилық опериларниң, балет, оратория, нахша, хорларниң вә б. өсөрлөрниң муәллипи.

F. Жубанованиң «Хиросима» балети Қазақстан музыка сөнъитидики тоң йецилиқ болди. Өсөр – музыка тилиниң көпчиликке қүшинишлик болидиганлигиниң испати. Мошу балет үчүн F. Жубановага 1970 - жили Қазақстанниң дөләт мукапити берилди.

- АҚШ Японияниң иккى шәнири – Нагасаки билән Хиросимиға атом бомбисини қайси жили ташлиди?
- Японлуқтар атом бомбиси партлиған өшү hәсрөтлик күнни есигө аламду?
- Хиросима вә Нагасаки шәһерлиридә бомбиниң азавини чеккәнлөргө ядикарлықтар бармұ?
- Бу күни япон балилири қөғөздин қандақ қүш ясады? Униң мәнаси немә?

 Балетта япон хәлқиниң тирикчилиги, баш қәһриманларниң обиризи ярқын тәсвирләнгөн. Униңда атом синигидин аяли билән Юки исимлиқ қизи қайтиш болған Тайо дегендә көмбәгәлниң бешидин өткөн вақиәлөр тәсвирлиниду. Балетниң вақиәси айрим бир аилиниң тәғдири өмәс, пүткүл хөлиқниң, умумән, адәмзатниң hәсрити сүпитетидә баянланған. Фазиза Жубанова өз балеттің япон хәлқиниң «Сакура» нахшисини әң асасий ағаң сүпитетидә алиду. Бу нахшиниң уйғурчысы «Алича» дегендә

мәнани билдүриду. Алича дәриги өтиязда қызғуч рәңлик назук гүлгө орилиди. Нахша мөшү чирайлиқ мевә дәриги тогрилиқ. У японлуқтарниң каленъдарида жил тәсвири болуп санилиду.

Сакура

(япон хәлиқ нахиси)

Қазақ тилига тәржимә қылған: А. Жәкеева

Нәзік сезіммен

Ше - шек ат - - ты ши - е! Сал-сам жа - нар жан- жак - қа,

Ас - пан ас - ты са - я - бак. Жел- піп өт - се жел - да - гы,

Кыз-ғыш мұ - нар тер - бе - лер ... Ше - шек ат - - ты ши - е!

Ше - шек ат - - ты ши - е!

Хиросима
(балеттін ұзғандар)
1-көрүнүш

rit

?! Бу музыка қандақ нахшиға охшайды?

2-көрүнүш

Су астидики көрүнүш – өзайип өсүмлүклөр, топ-топ белиқлар, пақириган медузилар.

Су астидики наятлиқниң аламәт гөзәллиги сөз билән ейтеп түгөткүсиз мөжүзә. Чөчөклөрдикидәк образлар туюқсиз ғайип болиду. Атом бомбиси партлап, өтрапни қап-қара булутлар қаплады.

Чоң симфониялик оркестрдикى үзүлүш қандақту бир палакөтниң йүз бәргөнлигидин, вәһимилик апәтниң гунасиз адәмлөрни ечинишлик қирғинчилиққа учритидиганлигидин бешарәт бериду.

3-көрүнүш

Атом бомбисидин көйүп, харабийлиққа айлиниватқан шәһәр көрүнүши билән балет ахирлашмайду. Көмүрдәк болуп көйүп кәткән харабийлиқ ичидә бала-чақисини издәп, өс-ношини йоқатқан Тайо жүриду.

Музыка уруш қурбини болған марш-намайишқа улишиду. Композитор көрүнүш ахирауда айрим оркестр партиялирини тәкrap ейтқузуп, һәсрәтлик өһвалларни реквием-гимн билән тәсвирләйду. Йәр йүзидә нечқачан ядролук партлашлар болмисун дегән тилигини музыка вә балет арқилиқ йөткүзиду.

Шу қайғы-һәсрәтлик вақиәдин кейин, талай жиллар отти. Хиросима өз өслигө көлди, назир у – өң чирайлиқ шәһәрлөрниң бири. Лекин һелиқи атом бомбисиниң парт-

лаш садаси бүгүнму ақлиниватқандәк туюлиду, һәтта у бизниң Қазақстан дияридиму сезилип қалиду.

Allegretto

??! Шемәй йеридики атом партлашлари болған полигон тогрилиқ немә билдицлар?

- партлашлар йөрлик хәлиқ наятиға, тәбиитигө қандақ зәхим көлтүрди?
- партлаш йәр астида жүргүзүлсө, радиоактивлик шолилар өтрап мұнитқа, наиванаттарға, нава билән суға тарамду?
- Қазақстанда паалийәт жүргүзгөн «Невада-Семей» һәрикити Шемәйдикі полигонни қайси жили япти?

4-тапшуруқ. Ижадий иш.

Ядролук партлашқа «Яқ» дәймиз!

(«Дүгләк үстәл» оюни)

Оюн шәрти: Оқыгучилар «Экологлар», «Дохтурлар», «Сәнъетшунаслар», «Алимлар», «Муәллимләр», «Оқыгуучилар» дегендеген алтә топқа бөлүнүп, өткән дәристә алған тапшуруқлири бойичә дүгләк үстәл өткүзиду.

Һәрбир топ ишниң йөнилишигө қарап энциклопедияләрдин вә башқа мәнбәләрдин төвәндикиси соаллар бойичә жиққан өхбаратлирини оттуриға селип, муһакимә қилиду:

- өзлириниң атқурған ишлири бойичә қисқичө мәлumatларни бериду;
- һөрбир йөнилиш бойичә ядролук синақниң зийини тоғрилиқ мәлumat бериду;
- тәкшүрүлгөн саһадики атақлиқ адемләр, уларниң әмгәклири тоғрилиқ мәлumat бериду;
- тәбиәтни қоғдаш үчүн мошу йөнилиштө атқуридиған ишлар һәккідә мәлumat бериду.

Балет – музыкилық-хореографиялык қоюлум. Униң мәзмуни, қәһриманлириниң ой-хияли музыка вә уссул арқылы ипадилиниду.

Реквием – көп авазлиқ қайгулуқ музыкилық өсөр.

Баналаш.

1. Дәристә берилгөн тапшурұқтарни қандақ орунлидім?
2. Орунлаш жөриянида қандақ қийинчиликтарни учраттим?
3. Тәйярлигимни қандақ яхшилисам болиду?

Өл қоғдашқа тәйярбиз!

1-тапшурук. Мұнакимә.

Ата-бовилиримизниң бизгө қалдурған аманити: ким болсақму, нәдә жүрсөкму, туғулған йеримизни, тәбиәтни қоғдашқа вәзипиликмиз. Алдинқи дәрисләрдә Арап деңизи билән Шәмәй полигони мәсилилирини тәкшүрүп, бираз мәлumatларни елип, һәр түрлүк музыкилар билән тонуштуңдар. Улар назирму йеримизниң тәбиитигә зиян кәлтүриватиду.

Силәр телевизор вә башқа мәнбәләрдин дүнияда болуватқан урушлар тоғрилиқ көрүп, билип жүрисиләр. Мундақ урушлар тәбиитимизгә зиян кәлтүрәмдү? Мошуниң һөммисини һөрқачан есимиздә сақладап, елимизни, әтрап мұнитни қоғдашқа тәйяр болушимиз керәк.

2-тапшурға. Нахша үгиниш вә орунлаш.

Течлиқ сази

Сөзини язған: Р. Тохтанова
Музыкасина язған: К. Фожамияров

Течлиқ сази челинса,
Тинмай ейтимән нахша.
Течлиқ үчүн нахша ейтсам,
Равап, тәмбір қолумда.

Булбул қүшчө авазим,
Қолумда полат сазим.
Кеккө өрлөп жараңлар,
Течлиқ деген авазим.

?! Нахшини тәлепләр бойичә вә муәллим көрсөткән йол-йоруқлар
асасида үгиницлар.

3-тапшурук. Музыка тиңшаш.

Мәңгүлүк от (балеттин үзүндө)

Музыкасина язган: С. Еркимбеков

Муәллип «Мәңгүлүк от» бир актлиқ балеттада уруш вә течлиқ тогрилиқ тарихий мавзуни қараштурған. Балетта туғулған йеригә деген муһәббити билән дүшмәнгө болған өчмәнлиги адәм толгиниши арқылы үзлүксиз бағлиништа тәсвиirləнгән. Балет 12 номер, 4 көрүнүштін ибарәт. «Көк бошлуқ», «Реквием», «Мәңгүлүк дәқиқә», «Adagio», «Йәр авази», «Құнниң чиқиши», «Ана вә бала», «Муһәббәт рәңги», «Қайғу», «Вақит тармиғи», «Хатирә», «Йәр авази». Балет яднамә түридә йезилған. Балетта асасый қәһриманларни тәсвиirləштә композитор анини вә намәлум солдатни, униң сөйгөн қизини бир йенида, уруш пажиесини иккинчи йенида көрсөткән.

?! Видеодискидин балеттин үзүндүни көрүп, алған чүшәнчәләрни синип даширициларга ейтеп бериндер.

Көрүнүш (балетта) – бир дәқиқидә болуватқан һәрикәт, әсәрниң аяқлашқан бөлүми.

Қәһриман – бәдийи әсәрләрдә тәсвиirlинидиган үәзиәләргә қатнашқучи, әдәбий образ.

Баңалаш.

1. Дәристә берилгөн тапшуруқтарни қандақ орунлидим?
2. Орунлиғанда, қандақ қийинчилиқтарға дуч көлдим?
3. Өз тәйярлігимни қандақ яхшилиған болаттим?

Отрап муһитни сақтайли!

1-тапшуруқ. Музыка тиңшаш, вә орунлаш.

?! Мавзу бойичә синипдашлириңлар билән «Атамекен» (сөзини язған: Ш. Сариеев, музыкисини язған: Ж. Тұяқбаев) нахшисини видеодискидін тиңшап, караоке түридө нахшичи билән қошуулуп орунлаңдар.

- Нахша мәтінини тәһлил қилиңлар. Вәтенимизниң тәбиити тоғрилиқ сөзләп бериңлар.

2-тапшуруқ. Орунлаш. Тәһлил.

?! Алдинқи дәристин башлап тәйярланған материаллар бойичә оқуғучилар «Экология», «От өчәргүчиләр», «Белиқчилар», «Орманчилар» деген төрт топқа белүнүп, тонуштуруулум тәйярлашқа киришиду.

3-тапшуруқ. Ижадий иш. Тонуштуруулум.

Топқа белүнгөн оқуғучилар тонуштуруулум өткүзгөн чағда:

- тапқан әхбаратни баян қилиду яки сәһнилик көрүнүштө көрситиду;
- мавзуға бағылғы һөжжәтлөр билән сүрөтлөрни көрситиду (на жет болса);

- һәрбир топ мәхсүс йезилған нахшиларға тәйярлиқ қилип, тоңуш аһаңға селип орунлайду;
- тонуштурулум ахирида һәрбир топ тәйярлиған нахисини сиңипта орунлап бериду.

1-топ: «Экологлар»

Әтрап муһитниң тиниги –
Әжайип өмүрниң бәрикити.
Өз ара үйғунлук орнитиш –
Эколог кәспиниң һәрикити.

2-топ: «От өчәргүчиләр»

Ховуп вә хәтәрдин сақлайду,
Құни-тұны тиним тапмайду.
Туюқсиз от чиқса лавлиған,
От өчәргүчиләр ишәнчини ақладайду.

3-топ: «Белиқчилар»

Тәбиәтниң согиси бар белиқ дегән,
Белиқниң хасийитин тонуп кәлдүк.
Өсидиган муһитниң тазилигін,
Сақлайдиган кәсипни еник билдүк.

4-топ: «Орманчилар»

Орманни қоғдаш – орманчиниң иши,
Сезип туар қелин орман тинигин.
Нәр түрлүк вәзипиләрни атқурған,
Орманчиниң абройи, шуни бил.

Баһалаш.

1. Мавзу бойичә оюнниң тапшуруғини қандақ орунлидиңдер?
2. Тәйярлиған тапшуруқниң қайсиси дурус, қайсиси кам болди?
3. Орунлаш жәриянида қандақ қийинчиликлар учрашти?
4. Тонуштурулумни қандақ яхшилиған болатиңдар?

**ВИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘҚШҮРҮҮЛЛАР**

1. Соалларға дурус жавап бериндлар.

	Соал	Жавап	
1	«Арал тәғдири» күйиниң мүəллипи	1	С. Бәйттереков
		2	Қ. Сайжан
		3	Е. Хасанғалиев
2	Рөссам сүпитидө Арал экспедициясигө қатнашқан	1	Т.Г. Шевченко
		2	Н. Добронравов
		3	И. Кобзон
3	«Аралым – айдын шалқарым» дегөн термениң мүəллипи	1	С. Еркимбеков
		2	Сейтек Оразалиулы
		3	Ө. Маханов
4	Вокал музыкисиниң өң аддий вə кəң таралған түри	1	нахша
		2	терме
		3	романс
5	«Заман-ай» нахшисиниң муəллипи	1	С. Еркимбеков
		2	Е. Хасанғалиев
		3	Т. Мухамеджанов
6	Музыкилиқ- хореографиялик қоюлум	1	толғау
		2	балет
		3	уссул

7	Бәдий әсәрләрдә тәсвирилинидиган вәқиегө қатнашқуучи, әдәбий образ	1	қәһриман
		2	нахшичи
		3	әдәбиятчи

2. «Течлиқ сазиниң» биринчи вә иккинчи куплетлиридики көп чекитләрниң орнига керәклик сөзләрни төпип, дәптириңларға йезиндер.

Течлиқ сази ... ,
Тинмай ... нахша.
Течлиқ ... нахша ейтсам,
Равап, ... қолумда.

Булбул ... авазим,
Қолумда полат
Көккә өрләп ... ,
Течлиқ деген

3. «Аралым» нахисиниң биринчи вә төртинчи куплетлиридики көп чекитләрниң орнига керәклик сөзләрни төпип, дәптириңларға йезиндер.

Жағанды толқын ойнап,
Өзінді Күн де
Аспанда шалқып ұшқан ..., ...,
Шаттана өзіңе

Нұр ойнап ай сәулелі ...,
Талайлар байлығыңа.
Аралым, айналайын,,
Қандай күш қайғы-мұңға!

♪ ♪ ♪

Бөләктин:

- кайнат алимини музыка арқилиқ сезишни, аңлашни;
- классикилық музыка жанридики балет, симфониялик өсөрлөрниң кайнатқа бағлинишлик музыкилық аһаңлирини тәһлил килишни вә селиштурушни;
- һәр есиргә бағлинишлик музыкилық тәсвирни кайнат билән бағлаштуридиган композиторниң ойини чүшәндүрүшни;
- атақлық француз композитори Д. Маруаниниң музыкилық өсөрлөрни тиңшаш арқилиқ музыкилық композиция түзүшни;
- фортепиано, синтезатор өсваплириниң аләнидилеклири билән тавуш аһаңлирини ажритишни;
- музыкилық формиларни (шәкилләрни) тәһлил қилишни

үгинисиләр.

Музыкилық сават:

- балет, симфониялик музыка;
- синтезатор, орган, фортепиано;
- пүвдәп чалидиган өсваплар: флейта, гобой, кларнет, труба;
- соната, пьеса;
- музыкилық форма (шәкил);
- музыкилық тәсвир;
- музыкилық композиция;

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- кайнат;
- кайнатчи;
- Байқонур;
- синтезатор;
- пианино;
- соната;
- балет.

27-дәрис

Байқонур

1-тапшуруқ. Мұнакиме.

Қедимда Қорқыт бовимиз етиға минип, алөмни чарлап, «Жеруйықни» издәйду. Қанчө чарлисими, Байқонурдек йәр тапалмайду.

Сир вадисини дикқәт билән тәкшүригән алимлар Байқонурда Йәрниң тартилиш күчи аз, сөвөви экваторға йеқин, қайнатқа учушқа өң қолайлық йәр, дегөн қарапта көлгөн. «Экватор» латин тилида «тәңләштүргүчи» дегөн мәнани билдүриду. Аләм шариниң қақ оттурисидин өтидиган шәртлик сизиқ экватор сизиги дәп атилиду.

(«Қорқыт ата» энциклопедиясынан)

2-тапшуруқ. Өхбарат издәш.

Өхбараттың тонуштурууш видеоматериални көрүп, дикқәт қоюп тицшашылар.

- Икки видеоматериал мәзмунини бириктүридиган ортақ хуласә сезләрни атаңлар.
- Дәсләпки қайнатчилар һәккىдә өз оюнларни оттурига селиңлар.

3-тапшурук. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

Байқоңур

Музыкасина язган: А. Алмаганбетов

??!

Аудиодискидин композитор А. Алмаганбетовниң хөлиқ өсваплар ансамблиниң орунлишидики «Байқоңур» музықилиқ әсәрини тиңшаңдар. Композитор әсәрини түнжы қазақ қайнатчысы (космонавты) Т. Әубакировқа бегишлиған.

- Өсәр қандақ темпта орунланған (*аста, тез, оттұра*)?
- Өсәрниң асасий аһаңини нотига қарап орунлаңдар.
- Өсәр нәччә бөлүмдін ибарәт: АВ, АВА, А? Музықилиқ форма тогрилиқ билимдернің пайдилиниңдар.
- Қайси белүмлөрде ракетиниң учқини, қайнат бошлуғидың дәқиқиләр, Йәргө қонгини тәсвирләнгән дәп ойлайсиләр?

4-тапшурук. Нахшини орунлаңдар.

Космос кемиси

Сөзини язган: А. Фәниев

Музыкасина язган: И. Исаев

Йол салди асманға космос кемиси,
Хәлқымдин саламлар еп көтти көккә.
Болғачқа биз илғар пәнниң егиси,
Космосниң сиридин хәвәрдар өлкәм.

Илим-пән тәхтидә олтарды хәлқим,
Техи нә сехирилиқ сирлар ечиладар.
Ечиң көк қойниңи, әркин ариладап,
Адәмзат басмиған йоллар бесиладар.

??!

- Нахша мәтингидики сөзлөрниң мәнасига чекүп, пикриңларни ейтиңдар.
- Видеодискидин көргөн заманивий (эстрадилиқ) музықилиқ өсвапларни атаңдар.
- «Космос кемиси» нахшиси силәргө қандақ кәйпият бегишлиди?
- Нахшини ұғиниңдар.

5-тапшурүк. Төтқиқат.

?! Уч топқа бөлүнүп, қазақ хөлқиниң кайнатчилири – Тоқтар Өбакиров, Талғат Мусабаев, Айдын Айымбетов һәккідә өхбарат жиғип, тонуштурулум тәйярлаңлар.

Кайнат аңаси

1-тапшурүк. Мұнакимә.

?! ?!

- Каинат (космос) уқумини қандақ чүшинисиләр?
- Көргөн видеоматериалдардин каинат алимини сәздиділарму?
- Қайси видеоматериал силәргө яқты? Немә үчүн?

Каинат – Йәрни қоршиған чөксиз аләм. Пұткүл асман жысимилири – Күн, Ай, Йәр, юлтузлар вә б. – сәйяриләр каинат алимини тәшкіл қилиду.

2-тапшурук. Тиңшаш вә муһакимә.

Симфония (Symphony)

(«Спейс» рок топиниң орунлишида)

Музыкасина язган: Дильте Маруани

?! ?!

Силәр көргөн икки видеоматериалда қоллинілған музыка – француз композитори Дильте Маруаниниң «Симфония» («Simponi») музыкалық өсери. Д. Маруанини «синтезаторларның падишаси» дәп атиған, шундақла у құрган «Спейс» рок топи 1980-жиллери аләмгө мәшінүр болди.

- «Спейс» рок топиниң орунлишидеги «Симфония» («Simponi») музыкалық өсөрнін тиңшашлар, қандақ йөнилиштө (*хәлиқ, классикилық, эстрадилиқ*) йезилғанлигини ениқлаңлар. Төвәндеги ениқлиминаларни пайдилиніңлар.

Хәлиқ музыкасы – миллий нахша-сазлар, жырлар.

Классикилық музыка – симфония, опера, сюита, романсы вә башқа музыка жанрлари.

Эстрадилиқ музыка – электронлуқ музыкалық өсвалар билән орунланидиган өсәрләр. Һазирқи эстрадилиқ йөнилиштө көң таралған стильлар: поп музыка, рок музыка.

Стиль – композитор яки орунлиғучиниң музыкалық тәсвирни бериштиki йөнилиши.

Эстрадилиқ стильлар

Поп музыка	Рок музыка
Эстрадилиқ-музыкилиқ йөнилиштиki кәң таралған, тиңашашқа йеник, көпчиліккө беғишлиған музыка. «Поп» атақтық деген мәнани билдүриду.	Рок музыка – XX əсирниң иккинчи йеримидики электронлук музыкилиқ өсваллар билән орунлинидиган поп музыкиниң йөнилиши. Инглиз тилидин тәржимә қилғанда, «тәңшилиш», «силкиниш» деген мәналарни билдүриду вә егир ритмда орунлиниду.

3-тапшыруу. Тәтқиқат.

- «Спейс» рок топиниң орунлишидики өсәрдин өзөңларга тонуш музыкилиқ өсвалларни атаңдар.
- Видеоматериалдики өсәрниң асасий аһаңда қайси өсвалниң үни бесим?

Синтезатор	Фортепиано	Орган
<p>Синтезатор – техника вә музыкиниң қошундисидин чиқсан электронлук музыкилиқ өсвал.</p> <p>Клавиатура түридө ясалған синтезаторни <i>клавишилық синтезатор</i> дәп атайду.</p> <p>Компьютерлик программилар түридө берилгөн синтезатор <i>программилық синтезатор</i> дәп атилиду.</p> 	<p>Фортепиано (итал. <i>fortepiano, forte</i> – қаттық вә <i>piano</i> – аста) – тарлиқ уруп чалидиган клавишилиқ өсвал. Пианино – музыкилиқ өсвал.</p> 	<p>Орган – фортепиано охшаш клавишилиқ өң йоган музыкилиқ өсвал. Органниң жукури йекіда орунлашқан трубилирига һава өвөтиш арқылы тавуш чиқирилди.</p> <p>Шунинц үчүн уни пүвдәп чалидиган – клавишилиқ музыкилиқ өсвалқа ятқузиду.</p> <p>Өсвал клавишилирини қол билән, төвөнки тәрипини аяқ билән бесип орунлайду.</p>

4-тапшурүк. Ижадий иш.

Каинатлық симфония (импровизация)

?! Д. Маруаниниң «Симфония» («Simfonija») музыкалық өсөригө «Аудасити» программисиниң ярдими билән импровизация ясаңлар.

Мән космонавт болымен

1-тапшурүк. Мұнакимә. Тиңшаш.

XX өсирдики тоң йецилиқтарниң бири – адәмниң Айға учуші. Бу вақиға дүния музыканьтириның өсөрлириде тоң йецилиқ туғдурди. Каинат мавзусига бегишланған түрлүк жанрдики сәнъет өсөрлири дунияға көлди. Шуларниң бири – америкилық композитор Ч. Айвзниң «Космический пейзаж» («Каинат пейзажи») намлық оркестрлиқ пьесиси. Кейин бу өсөрниң нами «жавапсиз қалған соал» болуп өзгәрди.

Космический пейзаж

(«Каинат мәнзириси»)

Музыкасини язган: Ч. Айвз

?? Симфониялык оркестрниң орунлишидикі «Кайнатлиқ пейзаж» есәридин ұзундә тиңшаңлар.

 «Төрт кайнатчи бәлгүсиз бир алемгә учуп бариду. Кайнатчилар гөзәл, өҗайип вә наһайити сирлиқ сәйяригө өжәплинин қарайду. Бир чағда шу алемниң турғунылири «Силәр қәйәрдин? Ким силәр? Қандақ ой билән кәлдиңлар?» дегендәк тавуш түридә соаллар бериду. Кайнатчилар аңлиған авазға hәр түрлүк тилда жарап беришкә тиришқини билән, уни кайнат турғунылири чүшәнмәйду. Мошундақ йәттә қетим қоюлған соал жарапсиз қалиду».

- ??**
- Симфониялык оркестрниң тиңшап, кайнат алимини, кайнатқа учқан төрт кайнатчини вә бәлгүсиз алемниң турғунылирини музыка арқылы қозалып береди.
 - Пүткүл симфониялык оркестр аңаңы – өҗайип, сирлиқ алем. Кайнатқа учқан төрт тәтқиқатчи вә йәттә қетим тавушлик соал беридиган кайнат турғунылириниң аңаңини тәсвирләңдер, өсваллирини ениқлаңдар.

2-тапшуруқ. Нахшини үгиниш вә орунлаш.

Мән космонавт болимән

Сөзини язған: А. Фәниев

Музықисини язған: И. Исаев

1. Асман, асман, hәй, асман!
Саңа учуп чиқармән.
Юлтузлардин юлтузга
Қанат қекип учармән.
2. Мән космонавт болимән,
Ай, Марсқа қонумән.
Йәргә қайтип чүшкөндә,
Некайә қип беримән.

- ??**
- «Мән космонавт болимән», нахшисиға чүширилгән видеоматериални көрүп, сөзләп беридилар.
 - Нахшиниң сөзлиригө қараң, кайнатчи болидиган балиниң өзигө қойидиган тәләплирини атаңлар.

- Нахшиниң мұзықисидики кайнат ағаңлирини қандақ өсваларқиilik қөрсөткөн (домбра, фортепиано, гитара, синтезатор)?
- Нахшини үгінинәлар, һиссиятлиқ орунланылар.

3-тапшурұқ. Ижадий иш.

Икки топқа бөлүнүңлар.

1-топ: «Мән космонавт болимән» нахшисини орунладап, нахшиниң бириңчи куплетини мәтинген мәзмунига қарап, қол һәрикәтлири арқиilik қөрситиду.

2-топ: иккінчі куплетини ейтеп, мәтинген мәзмунини қол һәрикәтлири арқиilik қөрситиду.

Әскәртиш: Інш топ чавакни бир ритм билән урушы керек. Ойлаштурулған композициягә қарап, кайнат ағаңлирини өз авази билән охшитип орунлашқа болиду.

Баһалаш.

- ?! • Інш топ өз композициясина тонуштуриду вә баһалайду.

Жиллар вә кайнат мұзықиси

1-тапшурұқ. Мұнақимә.

Адемзатниң чүшәнчеси бойичә, кайнат, асман алими қандақту бир өҗайип мөжүзиниң, гөзәлликниң, бирлик вә иттиақниң, зулумлук билән яманлиқ йоқ бәхитниң мақани охшаш көрүнгән.

Кайнатқа йол ечилмай турған әсирләрдә улуқ композиторлар кайнат алымидики гөзәлликни мұзыка арқиilik бәргөн. Мәсилән: Италияниң улуқ композитори А. Вивальди, немис композиторлири В. А. Моцарт, Л. В. Бетховен. Шу дәвирниң өзидила композиторлар әсәрлиригә намларни қойған: В.А. Моцартниң «Юпитер» симфонияси, Л. Бетховенниң «Лунная сонатиси» («Ай нури»). Һазир Вивальдиниң исми билән Меркурий сәйярисиниң бир кратери атилиду.

Лунная соната»

Музыкасина язға: Людвиг ван Бетховен

Улук немис композитори Л. Ван Бетховен Ай нуриниң гөзәллигини «Лунная соната» намлиқ әсәридә көрсөткөн.

?! «Лунная соната» («Ай нури») – фортепиано әсвавига бегишлап үзелгілан әсәр. Сонатини зәң қоюп тиңшашлар, видеодискини көрүңлар.

Соната – бирнәччә қариму-қарши бөләктин ибарәт әсваплиқ әсәр.

2-тапшуруқ, Орунланлар.

?! · Сонатиниң киришмисини аудиодискидин тиңшап, асасий аһацини ля нотиси билән орунланлар.

1. Муәллимниң жөр болушыда:

2. Муәллимниң жөр болушыда:

3-тапшурук. Ижадий иш, тәтқиқат лайиғиси.

- «Жиллар вә кайнат» музыкиси мавзусида лайиғе қоғдаңлар.

Лайиғе мавзуулири:

«Чарльз Айвз вә кайнат музыкиси», «Кайнат вә рок»,
«Йәр киндиги – Байқоңур».

Лайиғе тәләплири:

«Космодром – Байқоңур» бойичә:

1. Дәсләпки кайнатчилар. Қазақстанлиқ кайнатчилар
хөкүмидә мәлumat жиғиңлар.

2. «Мән космонавт болимән» нахисини орунлаңлар,
сәһнилик көрүнүш тәйярлаңлар.

«Чарльз Айвз вә кайнатлиқ музыка» бойичә:

1. Композитор Чарльз Айвз хөкүмидә мәлumat жиғиңлар.

2. «Космический пейзаж» («Кайнат пейзажи»).

«Кайнат вә рок музыкиси бойичә»

1. Француз композитори Д. Маруани вә «Спейс» рок
топи хөкүмидә мәлumat жиғиңлар.

2. «Simhoni» («Симфония») музыкилиқ әсәригө компо-
зиция тәйярлаңлар.

4-тапшурук. Ижадий лайиғиләрни көрситиш, тонуштурууш, баналаш.

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҮЛДҮР**

1. Соалларға дурус жавап бериндлар.

Соал		Жавап	
1 «Космос кемиси» музыкилиқ өсөри нәччә бөлүмдин ибарәт?	1	1-бөлүмдин	
	2	3-бөлүмдин	
	3	4-бөлүмдин	
	4	2-бөлүмдин	
2 «Синтезатор падишаси» аталған композитор	1	Д. Маруани	
	2	Ч. Айвз	
	3	Л. Бетховен	
3 «Спейс» рок топиниң йетекчиси	1	А. Алмаганбетов	
	2	Д. Маруани	
	3	Ч. Айвз	
4 Ч. Айвз қайси өлниң композитори?	1	Германия	
	2	Англия	
	3	Франция	
	4	Америка	
5 Симфониялык оркестр орунлиған өсөрдикى жавапсиз қалған соал түгдурған қайси өсвап?	1	гобой	
	2	кларнет	
	3	флейта	
	4	труба	

6	Сезимини «Ай нури» әсөри арқылық тәсвирилгән композитор	1	А. Вивальди
		2	Л. Бетховен
		3	Ч. Айвз

2. «Мән космонавт болымән» нахисиниң бириңчи куплетидики көп чекитләрниң орниға керәклик сөзләрни тепеп, дәптириңларға йезиндер.

... , асман, һәй, асман!
Саңа ... чиқармән.
Юлтузлардин юлтузға,
Қанат қеқип

3. Каинат, космонавтлар тогрилиқ йәнә қандақ нахшиларни билисилөр?

4. Елимиздә каинатчалар күни қачан нишанлиниду? Мәмлики-тимизниң космонавтлирини атаңлар.

Белектин:

- заманивий музыкиниң тәрәққият йөнилишири- ни селиштурушни вә тәһлил қилишни;
- эстрадилиқ йөнилиштиki стильларни ажритиши- ни;
- әнъәнивий нахшилар билән эстрадилиқ нах- шиларниң бағлинишини чүшинишни;
- заманивий музыкилиқ өсвалларниң тавуш анаци вә өсваллик мүмкінчилеклерини ениқлашни;
- электронлық домбра өсвавиниң тавуш анаңлири- ни ажритишини;
- француз композитори Жан Мишель Жарриниң заманивий музыка тәрәққият йөнилишидики утуқлириға баһа беришни вә тәһлил қилишни;
- келәчәктеги музыкилиқ өсвалларниң компьюттерлиқ вә электрлиқ ағацини аңлаш вә яси- лиш йоллирини испатлашни

үгінисиләр.

Музыкилиқ сабат:

- опера, шоу;
- рок, рэп, поп;
- әнъәнивий орунлигучи;
- электрлик музыка;
- эстрадилиқ музыка;
- компьютерлиқ музыка;
- лазерлиқ арфа.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- келәчәк;
- арман;
- классика;
- опера;
- эстрада;
- рок музыка;
- поп музыка;
- реп;
- реактейбл.

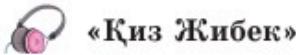
Нахша, жыр дунияси – келәчәктә

1-тапшурұқ. Мұнакимө.

Келәчәк армандин башлиниду. Силәрниңмұ арминиңлар бар болса керек. Індерқандаң сәнъет адими өз әсәрлириниң келәчәктіму орунлинишини арзу қилиду. Силәр бәхитликсіләр! Сәвәви, силәр ата-бовилар арманлириниң орунлинишиниң гувачиси.

Қазақ хәлқиниң қедимдин келиватқан жәвхәр әсәрлириниң бири – «Қиз Жибек» жыри назирму жырчиларниң ижрасидин чушмиди. Шуниң билән биллә, жырга кинофильм чүширилип, сәһнилик, опериلىқ қоюлумлар көрситиливатиду.

2-тапшурұқ. Тәһлил.

«Қиз Жибек»

(жырдин, кинодин, оперидин үзүндиләр)

«Қиз жибек» жыридин (*Төлегенниң қиз көчини издиши*), «Қиз Жибек» бәдийи фильмидин, Е. Брусиловскийниң оперисидин үзүндиләрни тиңشاңлар.

- Силәргө «Қыз Жибек» жыринин қайси нусхиси яқти (*жырчи, орунлигүчі, бәдий фильм, классикилық нусха – опериðики ария*)?
- «Қыз Жибек» бәдий фильмі билән опера арисида қандақ умумий охшашлиқтар бар? Оюңларни ейтіңдер.

Е. Брусиловский операда Жибекниң облизини ечишта лейттема сұпитидө Үқилик Ибраиниң «Гәкку» нахшисини қолланған. З-сипаттық опера жанри һәққидә билидиғанлириларни есенділарға чүшириңдар.

3-тапшуроқ. Нахшини тиңшаш вә тәһлил қилиш.

Гәкку

Сөзини вә музыкисини язған: Ибырай Сандинбайұлы

?!

- Видеодискидін Үқилик Ибраиниң «Гәкку» нахшисиниң иккі вариантины тиңшашлар.
- Нахшиниң аһаңини есенділарда сақлаңдар.
- Нахшилар орунлиниши жәһәттін қандақ эстрадилиқ стильге йеқин (*pop, рок*)?
- Орунланған нахшиниң үч вариантиниң қайсиси силәргө яқти? Неме үчүн?

Вокаллық рок музыкиниң өсваплиқ рок музықидін пәрқи – бу йәрдә чоқум вокал (*аваз*), нахша мәтини болиду.

4-тапшуроқ. Нахшини үгининглар.

Ақ сиса

Сөзини вә музыкисини язған: Жаяу Мұса

1. Ақ сиса, қызыл сиса, сиса-сиса,
Қалмайды кімдер жаяу зорлық қылса.
Шорманның Мұстафасы атымды алып,
Атаным сол себепті «Жаяу Мұса».

2. Жаныма батқандықтан ашынамын,
Мен неге жаяумын деп басыламын?
Малым жоқ Шорман айдап алатуғын,
Қылышын Мұстафаның паш қыламын!

- ??**
- Нахша анаци билән мәтинидин шаирдики қандақ көйпиятни байқайсилер?
 - Нахшини үгінинәлар вә музықидики көйпиятқа бағлинишлиқ орунлаңдар.

Жаяу Муса (1835–1929) назирқи Павлодар вилайитиниң Баянауыл үеридә дүнияға кәлгән. Муса 7 – 8 йешіда хәт тонуди. У домбрида, сирнайда (гармоньда), скрипкида қазақ, татар, рус нахшилирини орунладап, һүнәр көрсөткөн. Нахшичи вә шаирниң атақ-лиқ «Ақ сиса», «Хаулау» вә башқа нахшилири көпчиликкә көң тонуш.

5-тапшурасы. Ижадий иш.

«Мән синчимән»

(мусабиқә юон)

Оюн шәрти: Икки топқа бөлүнүцлар. Һәр топ өзлиригө ортақ пикирни билдүридиган рәhbәрлөрни сайлайду.

Жаяу Мусаниң «Ақ сиса» нахисиниң һәрхил вариантта орунлинишини видеодисктин тиңшашылар, стильлирини ениқлаңдар (*нахшичи Р. Стамгазиев симфониялық оркестрниң жөр болушидики нахшичилар топи, «Дос-Муқасан» ансамбли*).

Һәр топ өзигө яққан нахша вариантини таллайду. Немә үчүн таллиғанлигини ейтиду вә бир-бирини баналайду.

Баһалаш.

- ??**
- Икки топ рәhbәрлиригө баһа бериду.

Өсваплар алими

1-тапшурұқ. Мұхакимә.

Жұмыр-Қилич

Махамбет Өтемисоглиниң күйи

?! Өзәңларға тонуш болған шаир Махамбет Өтемисоглиниң «Жұмыр-Қилич» күйини һәрхил жанрлық орунлашларда тиңшаңлар (әнъәннивий, классикилық, эстрадилик).

- Күй аһаации есиңларға чүшириңлар.

- Берилгөн видеодискларда күй аһаации қайси вариантта толуқ орунланды?
- Видеодисткин көргөн вариантларниң қайсиси силәргө яқты?
- Өзәңларға яққан вариант бойичә топларға бирлишип, күйниң орунлиниш алғандылыклиригө ениқлима берінділар (*мувәппәқи-йәтләр, артуқчиліктер*).

2-тапшурұқ. Күй тиңшаш.

Көрөгли

Даулеткерейниң күйи

?! Электронлук музыкилық өсвапларниң мүкәммәллишишигө бағылғық қазақ миллий өсваплириниң бири – домбировому заман екимиға қарап өзгәрди.

?! Видеодискидикі домбрыларға нәзәр ағдуруңлар вә үнігө, тавуш анаңлирига көңүл бөлүңлар.

- Өнъөнівій домбра вә электронлук домбрыларниң қайсисиниң үни жүригиңларға йекін?

З-тапшыруқ. Нахшини тиңшаш вә тәһлил.

Мен қазақпын

Сөзини вә музыкисини язған: Е. Қудайберген

Мен қазақпын, тәуелсіз еркін елім,
Батылдық пен ерліктің соңына ердім.
91-де туылып, мәңгі өлмеске,
Шаңырақтың түңлігін серпігенмін.
Тұған елім, қыраным самғап үшқан,
Елтаңбам бар көргендер таңғалысқан.
Өлемге шырқатқан Өнүранды,
Жаралғандай жырым бар ар-намыстан.
Бес гасырдан асқандай жаңғырып,
Асу-асу белестен бел қалдырып,
Қадамымды ширатып
Ширек гасыр, ұлы жолды
Бастадым мен мәңгілік.
Мен қазақпын!
Ойланбай, жеке басым,
Ұлан-ғайыр бекіткен шегарасын.
Астананың төрінде табыстырган
Алтай мен Атыраудың екі арасын.

Қайырмасы:

Бұл кім десен, мен қазақпын,
Мың өліп, мың тірілген.
Кек байрақ туым бар,
Елім бар, жерім бар.

?! Нахшичи Ерболат Қудайбергеннің, Димаш Қудайбергеннің, «Алаш» топиниң орунлишида «Мен қазақпын» нахшисини тиңшашлар.

- Нахша қандак стильда орунланған? Ижра қилиш аләнидиликтің өзінде ениқлима беріндер.
- «Мен қазақпын» нахшисидиқи қәдрийәтләрни атаңдар (*вәтән-пәрвәрлик, батурлук* ...).

4-тапшурұқ. Нахшини үгининдер, орунлаңдар.

- ?! •** Өзәңдер таллиған нахша құрлыры билән қайтурмисини үгининдер.

Баһалаш.

- ?! •** Нахшини орунлаш вә баһалаш.

Музыка – келәчектә

1-тапшурұқ. Мұнакимә. Музыка тиңшаш.

Life for Water («Су наят үчүн»)

Музыкасина язған: Жан Мишель Жарр

?! Видеодискидиқи «Life for Water» («Су наят үчүн») концертлик шоу французлиқ электронлық музыкантың Жан Мишель Жаррның қатнишиши билән 2006-жили Мароккодың Сахара өзіндігіндегі шоуда өтті. ЮНЕСКОның қоллиши билән өткән концертлик шоу программини миллионлық адәм телевизордан, уттар өфирдин көрді. Силәрмұ очуқ асман астидиқи сәһниликтің шоуны тамашә қылыштар.

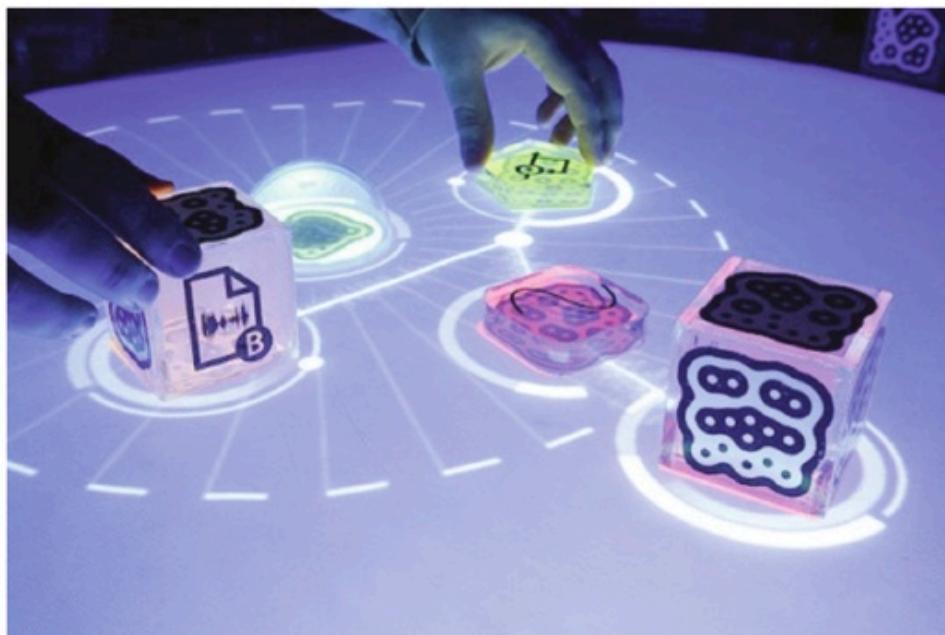
- Силәргө шоудиқи қандак заманивий техникилық бәдиий васитиләр тәсир қылды (*түрлүк-түмән йоруқлар, от чечишлар, экран, электронлық вә көпьютерлік қекциләр, аваз күчәйткүчләр вә башқылар*)?
- Музыкалық композиция силәргө яқтиму?
- Сәһниликтің қоюлумға қандак музыкалық топлар қатнашқан?
- Асасий аһаң қандак өсвап арқылы орунланды?
- Байқыган болсаңдар, шоуда композитор шола чүшүп турған аләнидә өсвап қолланған. У – лазерлық арфа. Лазерлық арфа өзи аваз чиқармайды, нотиларни башқа синтезаторларға бурайду.
- Музыкалық шоу силәргө яқтиму? Келәчек музыкаси қандак болиду дәп ойлайсиләр?

Шоу – көңүл көтиридиган программиға қурулған һәрхил мавзудики қоюлум, тәдбир.

Рэп дегинимиз речетативлик (*шeир охшаши ейтиш*) ритмлиқ музыка.

2-тапшуруқ. Мұнакимә қилиш.

Reactable (реактейбл)

Видеодискидин көргөн лазерлик арфа билән биллә испан сәнъэткарлири ойлап тапқан электронлук музыкилиқ өсвапларниң бири – Reactable (реактейбл). Reactable (реактейбл) – сенсорлық дүгләк өсвап. Үзлүгигө мәхсус аваз генераторлири орунлашқан. Бу өсвапни бир адәм яки бирнәччә адәм қатар чалалайду.

?! Видеодискидин реактейбл өсваплириниң аваз чиқириштиki мұмкінчиликleriini көрүнлар.

- Қандақ ойлайсиләр, келәчәктө бундақ музыкилиқ әсваплар музыкантларниң орунлаш сөнъитигө әкси тәсирини тәkkүзүши мүмкінму?

3-тапшурға. Нахшини орунлаңдар.

Есил арман («Асыл арман»)

(йәккә орунлигүчилар билән балилар хорига бегишланған)

Сөзини вә музыкисини язған: С. Еркимбеков

1. Нұрлы аспан, жұлдыздар,
Таңгажайып ұл-қыздар.
Қол ұстасып бәріміз, ән шырқаймыз.
Асыл арман әлемінің
Достық, бірлік бар елдің,
болашақтың жолына.

Қайтурмиси:

Күн шығады, шапақ атып,
Жер гүлдейді бар әлемде,
нұрлы елде.

2. Нурлуқ асман, юлтузлар,
Әжайип жигит-қизлар,
Қол тутушуп һәммимиз, нахша ейтимиз.
Есил арман алиминиң
Достлук, бирлик бар әлниң, келәчәкниң йолида.

Қайтурмиси:

Күн чиқиду таң етип,
Йәр гүлләйду бар аләмдә, нурлуқ әлдә.

?! Нахша силәрдә қандақ сезимларни ойғатти (*пәхирлиниш, хошал болуш, келәчәккә деген қизиқиши, ишәнчә*)?

- Нахшиниң орунлиниш алаһидилигини тәсвирләнләр.
- Нахшиға жөр болған әсвапларни ениқлаңлар (*хәлиқ әсваплири, симфониilik оркестр, эстрадилиқ симфониялык оркестр, пүздәп чалидиган әсваплар*).

4-тапшуруқ. Нахшини үгининәлар.

- ?! • «Есил арман» («Асыл арман») нахисиниң бир куплетини үгининәлар. Алдиримай, сөзлиригө көңүл бөлүп, ритмни сақлаңлар.
- Нахшидики йәккә орунлигүчі билән хор қоштулидиган йәрлирини ениқлаңлар.
 - Муәллимниң тәләплири билән ярдимигө йөлининәлар.

Қазақстан келәчиғи вә музыка

1-тапшуруқ. Мұнакимә.

 Қазақстан бүгүнки күндө еник қәдәм билән келәчеккә йол салди. Келәчеккә дегөн бундақ ишәнч туйғуси хәлиқниң есил байлиқлири: тилини, урп-адәтлирини, мәдәнийитини, сәнъитини һөрмәт қилип, уни сақлап қелиш билән зич бағлинишлик. Шуниң үчүн әнъәнивий музыка сәнъити билән заманивий музыка өз ара бағлиништа келәчектө қатар тәрәккүй етиду.

2-тапшуруқ. Нахшины орунлаңдар.

- ?! •** Композитор С. Еркимбековниң «Есил арман» («Асыл арман») нахшисиниң айрым аваз, хор, шеир түридә ейтилидиган пәйтлирини тәләпкө мувапиқ орунлаңдар. Нахша мәтининиң мәзмунига қарап, қол һәрикитиңлар билән музықилиц композиция ясаңдар.

3-тапшуруқ. Ижадий иш.

Иккى топқа бөлүнүп, «Нахша алими», «Әсваллар алими» дегөн мавзууларға ижадий иш тәйярлаңдар.

1-топ «Әсваллар алими» мавзусига коллаж ясаңдар. Жил бойи тонушқан әсвалларни кона түридин йеци түригө қарап, рәт-рети билән орунлаштуруңдар.

2-топ «Нахша алими» мавзусига коллаж ясаңдар. Жил бойи өткөн нахшаңдардин өзөңларға яққан мәтингө сүрөтләр сизиңдер.

4-тапшуруқ. Ижадий лайиһини тонуштуруш вә баһалаш.

1. Мавзу бойичә тапшуруқтарни қандақ орунлидим?
2. Тәйярлиған тапшуруқниң қайси йәрлири утуқлуқ вә утуқсиз болди?
3. Тапшуруқни орунлиғанда қандақ тосалғулуктарға дұчар болдум?
4. Лайиһини қандақ яхшилиған болаттим?

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҮЛЛАР**

1. Соалларга дурус жавап бериндер.

	Соал	Жавап	
1	«Киз Жибек» оперисинин мүөллипі ким?	1	Е. Брусиловский
		2	И. Сандыбайулы
		3	С. Еркимбеков
2	Ерболат Қудайбергенниң нахшиси қандақ атилиду?	1	«Ақ сиса»
		2	«Мен қазақпын»
		3	«Гәкку»
3	Речетативлик орунлинидиган эстрадилик стиль қандақ атилиду?	1	рок
		2	поп
		3	рэп
4	«Гәкку» нахшининин мүөллипі ким?	1	хөлиқ
		2	И. Сандыбайулы
		3	Жаяу Мұса
		4	Е. Брусиловский
5	Жан Мишель Жарр қайси өлниң композитори?	1	Марокко
		2	Англия
		3	Франция
		4	Қазақстан

6	Лазерлик арфа деген немә?	1	аваз чиқиридиган өсвап
		2	авазни синтезаторға әвәтидиган өсвап
		3	түрлүк-түмән йорук чиқиридиган өсвап
		4	от чачидиган өсвап
7	Реактейбл қандақ өсваплар қатарыға ятиду?	1	пұвдәп чалидиган
		2	тарлиқ
		3	уруп чалидиган
		4	электронлук

2. «Добрая мечта» нахисиниң биринчи куплетидики көп чекитлөрниң орниға көреклик сөзлөрни тепип, орунлаңдар.

... взойдёт,
... к нам придёт.
Мир добра в дом наш войдёт,
И он расцветёт!
... взойдеёт,
... к нам придёт.

3. Жаяу Мусаниң «Ақ сиса» нахисиниң иккінчи вә төртинчи курлирины тепиңдар, анаң билән орунлаңдар.

Ақ сиса, қызыл сиса, сиса-сиса,
.....
Шорманның Мұстафасы атымды алып,
.....
Жанымда батқандықтан ашынамын,
.....
Малым жоқ Шорман айдал алатұғын,
.....

КРОССВОРДЛАР БИЛӨН ЧАҚМАҚЛАРНИң ЖАВАПЛИРИ

7–8-бәт:

1. Қазақстан
2. әмгәк
3. достлук
4. билән
5. аләм
6. даңқи
7. яша
8. азат
9. яшар
10. инсан

7. тәмбүр

8. тайчақ

51-бәт:

1. қобуз
2. домбра
3. скрипка
4. флейта
5. сазсырнай
6. жетиген
7. кларнет

15-бәт:

1. Алмута
2. Сарқант
3. Ақтөбә
4. Ақтау
5. Рудный
6. Талғар
7. тәмбүр
8. нота
9. қошнәй
10. дап
11. қалун
12. чаң

60-бәт:

1. домбричи
2. нәйчи
3. сұнәйчи
4. тәмбүрчи
5. гусляр
6. қобузчи
7. сырнайчи
8. скрипкичи
9. дапчи
10. пианист
11. сатарчи

31-бәт:

1. Қазақстан
2. һөрмәт
3. дост
4. равап
5. гимн
6. нәй

62-бәт:

1. скрипкичи
2. домбричи
3. пианист
4. флейтичи
5. нахшичи
6. композитор

77-бәт:

1. уссул
2. сурәт
3. поэзия

101-бәт:

Невада-Семей

Тепишишмақлар

Дуттарда бар, дапта бар,
Долқунлайду дәрияды.
Асманда йоқ, айда бар,
Баркән мөшү дунияда.

Бурғиниң пушти,
Нағриниң дости.
Той-төкүнләргә
Тәнтәнә қошти.

- Тепишишмақларниң жағавини тепиңлар.

ГЛОССАРИЙ

Нэріп	Нами	Изан
A	Айвз Чарлз Эдвард	(1874 – 1954) америкилиқ композитор, Нью-Йоркта дүнияға көлгөн. XX ғасирдикі йеци америкилиқ композиторлар мәктебининң асасини салғуучиларниң бири.
	Айттыс	«ейтишиш» деген сөздин келип чиққан. У шеир сөзлири билән мусабиқишиш деген мәнани билдүриду.
	Айымбетов Айдын Ақан оғлы	1972-жили Алмута вилайетидә дүнияға көлгөн. Қазақстан космонавти, Хәлиқ қәһримани.
	«Алдаспан» рок топи	рок жанри билән қазақ күйлирини бағлаштуруп орунлады. 2009-жили электрлиқ домбрини ясап чиқарған. Электрлиқ домбринин үч түріні: соло, ритм, басни пайдилиниуда.
	Асылбек Абдрахман	(1938 – 2018) ақын, балабагчидиқи балиларға, мектәп оқуучидағы бегишланған һәр түрлүк мавзуларда көп нахшилири бар.
	Арча	жиңінә йопурмақлиқ дәрәқниң бир тури.
	Ahaң	(грек. мелодия – саз, нахша) ритм билән егиз арқылы мәлум бир системига чұшуп, гармонияни тәшкил қылған һәр түрлүк егиз-

		ликтики аваз қатари, йөни нахша яки күй сази, бир авазлиқ аһаң музыкилиқ әсәрниң бәдийй асасини түзиду.
Ә	Өсваплик музыка	мәхсус музыкилиқ өсвапларда орунлаш үчүн йезилған әсәр.
	Әубакиров Тоқтар Оңғарбайоғлы	1946-жили Қарағанда вилайитидә дунияга көлгөн. Түнжә кайнатчи-учқуч. Қеңəш Иттипақиниң Қәһримани, Хәлиқ қәһримани.
Б	Байжаногли Жаяу Муса	(1835 – 1929) қазақ хөлқиниң композитори, нахшичи, ақин. Павлодар вилайитидә дунияга көлгөн. Униң «Ақ сиса», «Хаулау» вə башқа нахшилири хәлиқ арисида көң тонулған.
	«Байқоңыр»	космодром
	Балет	музыкилиқ-хореографиялик қоюлум. Мәзмунини, қәһриманларниң қияпитини музыка вə уссул арқилиқ тәсвиrlәйдү.
	Бәйтереков Сейдолла	(1945 – 1998) Түркістан вилайиті Түркістан нәнийисидә дунияга көлгөн. Композитор, музыкант, Қазақстан Жүмһүрийитиниң хизмет көрсөткөн әрбаби. Униң «Достуралы жыр», «Түркістан» нахшилири қазақстанлиқтарға вə «Әлия» нахиси чөт әлләргө көң тонулған.

	Беркенбай оғли Естай	(1874 – 1946) композитор, ақин, нахшичи. Павлодарда дунияга көлгөн. Нахшичиниң «Майдакоңыр», «Дуние» нахшилири қазақ хөлқигө кәң тонулған. «Құсни-Қорлан» нахшиси алəмгө мәшһүр. Нахшичи, ақин Естай – Биржан сал, Ақан сериниң сəнъет йоллирини давамлаштуруп көлгөн бүйүк əдип.
	Бетховен Людвиг ван	(1770 – 1827) Германияниң Бонн шəһиридə дунияга көлгөн. Немис хөлқиниң улуқ композитори, дирижер пианист. Асасий əсваплиқ жанрда язған композитор (9 симфонияниң, 32 фортепианога бегишлиған сонатилар билəн «Фиделио» оперисиниң муəллипи)
	Брусиловский Евгений Григорьевич	(1905 – 1981) Россиядики (Дондики Ростов) шəһиридə дунияга көлгөн. Композитор, Қазақстан хөлиқ артисти. Дəслəпки қазақ оперилириниң («Қиз-Жибек», «Жалбыр», «Ер Тарғын») муəллипи. Һəрхил музыкилық жанрларда əсəрлəрни язған.
	Буқар жырау Қалқаманулы	(1668 – 1781) қазақ хөлқиниң улуқ жырчысы, XVIII əsирдə жоңғар басқунчилериға қарши қазақ-жоңғар урушиниң башламчысы вə уюштурғучысы, атақлиқ Абылайханниң мəслинəтчisi.

В	Вальс	Икки адемниң жұплишип, бирхил яки жошқун илдамлық билән айлинип ойнайдыган бал уссули.
	Вивальди Антонио	(1678 – 1741) итальян композитори, чевөр скрипкичи, педагог, дирижер, католик чиркосиниң диний хизметчиси. Атақтық «Жил пәсиллири» намлық скрипкилық төрт концертниң муәллипи.
	Вокаллық музыка	музыка өсавиниң жөр болушыда яки униңсиз ялгуз нахшичига, хорға бегишлап йезилған музықилық әсәр
Г	Гимн	(грекчө – тәнтәнилилк нахша) Дөлөтлик Гимн – музықилық әсәр, мәмлекетниң рәсмий бәлгүси.
	Григ Эдвард	(1843 – 1907) норвег хәлқиниң композитори, пианист, дирижер. «Пир Гюнт» сюитиси – аләмгә тонулған әсәрләрниң бири. Шуниц ichern, «Таң» сюитиси арқылық у туғулған йериниң тәбиитини музыка арқылық тәсвирләп, муһәббитини йәткүзгән.
Д	Дәүлеткерей	(1820 – 1887) бурунқи Орал вилайитидә дунияға келгән. Улук күйчи-композиторниң «Жигер», «Ақ желең», «Қосалқа» күйлири хәлиқ арисига кәң тонулған.

	Дирижёр	(французчә – башқуруш, рәһбәрлик қилиш) музыкант-ижрачилар коллективиниң рәһбири. Өсөрниң көркәм ижра қилинишиға жавап бериду.
	Домбричи	домбра чалидиган музыкант.
	Дуэт	(итальянчә <i>duetto</i> вә латинчә <i>due</i> – икки) музыкилиқ әсәрни икки нахшичиниң авази билән қошуулуп ейтиши яки икки адәмниң бирдәк өсвапта ижра қилиши.
	Дүкеногли Ықылас	(1843 – 1916) композитор, күйчи, қобузчи. Бурунқы Жезқазган вилайитидә дунияга көлгөн. Қобуз сөнъитини заманимизға йөткүзгөн улук күйчи. Ықыласниң «Жезкиік», «Аққу», «Қасқыр», «Ерден» күйлири мошу күнгичө чоң сәһниләрдә орунлиниватиду.
E	Еркимбеков Серик Жек-сембекоғли	атақлық композитор, профессор, ҚЖХ хизмет көрсөткөн әрбап, ҚЖХ композиторлар иттинақиниң әзаси.
J	Жанр	(француз тилидин – «келип чиқиши», «түр») һәрбир сөнъетниң аланидиллигигө мунасивәтлик түрлири.
	Жан Мишель Жарр	француз композитори, 1948-жили 24-августта Лионда дунияга көлгөн. Музыкилиқ продюсер, синтезатор өсвавини челишниң манири. Жан Мишель Жарриң музыкиси

		каинат алимидики тәтқиқат ишлирини музыкилиқ-йоруқлуқ шоу арқилиқ тонутушқа асасланған. Композитор мундақ шоу программиларни түрлүк мавзуларда дүния миқиясида өткүзгөн. (Япония, Хитай, Россия, Америка, Франция, Греция, Египет вə башқа əллəр).
	Жубанов Ахмет	қазақ музыкисини тәтқиқ қылғучи көрнәклик алим, мәшһүр композитор, дирижер, Қазақстанниң хәлиқ артисти (1944), сәнъетшұнасلىқ пәнлириниң доктори (1943), профессор (1948), академик.
	Жыр	(кона түрк тилида – жыр) қазақ хәлиқ поэзиясиди 7 – 8 bogum-luk шеир өлчими, поэзиялик өсөр жанри. Қазақ егиз əдəбиятиди батурлар жыри, тарихий жырлар, лиро-эпослуқ жырлар, мәрсийә, жырчилар поэзияси, tolғau, терме поэзиясиниң мошу өлчими ди үлгисиге қурулған.
	Жырау	жырни чиқарғучи вə орунлигучи адем.
	Жырчи	жырни орунлигучи.
И	Интерпрета- ция	(латинчә – чүшәндүрүш) музыкант-орунлигучиниң музыкилиқ өсәрләрни орунлаш вактидики бәдийй чүшәндүрүши.

K	Канон	(грек тилидин тәржимә қилғанда «қаидә», «ұлгә») деген мәнани билдүриду. Музыкидики канон де-гинимиз көп авазлиқ музыкиниң тури. Бу йәрдә биринчи аваздики аһаңни иккінчи аваз новәтлишип қайтилайду.
	Кәсип	әмгәк түри, у адәмдин бәлгүлүк бир тәйярлиқни, билим вә қабилицілікні тәләп қилиду.
	Кигиз өй	қазақ хәлқиниң тез жигип, чапсан тикишкә, көчүп-қонушқа қолайлық өйи.
	Композитор	(латинчә – қураштурғучи) – музыкилиқ әсәрләрниң муәллипи.
	Концерт (1-мәнаси)	алдин-ала мәхсус түзүлгән программа бойичә музыкилиқ, симфониялик, әдәбий, хореографиялик, эстрадилиқ вә сәһнилиқ әсәрләрни көпчилик алдida орунлаш паалийити.
	Концерт (2-мәнаси)	оркестриниң жор болуши билән йәккә өсвапқа бегишланған музыкилиқ әсәр.
	Көрүнүш	(балетта) бир мәзгилдә болуват-қан уссул һәрикәтлири, балетниң аяқлашқан бөлуми.
	Куплет вә қайтурма	вокаллиқ музыкидики асасий шәкилләрниң бири.

Қ	Қәһриман	бәдий өсөрдә тәсвирилинидиган вақиғә қатнашқучи, әдебий шәхс.
	Қоғалы	йәрниң нами, теч, колайлық жай.
	Күсни-Қорлан	Інәдә-сицил қизларниң исми.
	«Қызы-Жибек» жыри	Қазақниң әң кона мираслириниң бири, лиро-эпикеслиқ дастан.
Л	Либретто	опериниң қисқыч мәзмуни.
M	Мәденийәт	адәмниң әқил-ойи вә қоли билән ясалған қәдрийәтләрниң барлиги.
	Маруани Дидье	1953-жили Монако шәһиридә дүнияға көлгөн. Француз композитори, клавишилиқ өсвап манири, электронлук музыка саһасини тәткүк қылғучиларниң бири. «Space» (Спейс) рок топиниң йетекчиси «Magic Fly», «SYMPHONIC», «SPASE DREAM» музыкилиқ альбомлири билән пүткүл аләмгә тонуш.
	Музыка	мәлум авазлардин ибарәт, адәмгә саз аһаң билән тәсир қилидиган, авазлиқ бәдий тәсвиргә асасланған сөнъет түри.
	Музыкилиқ тәсвир	композиторниң тиңшиғучиларға музыка арқылиқ тәсвирилинидиган наят нағисилирини йәткүзүштиki пайдиленған бәдий васитилири.
	Музыкилиқ шәкил	музыкилиқ өсөрдә бөлүмләр билән бөләкләрниң мәлум бир орунлишиш тәртиви.

	Музыкант	(кәң мәнасида) музыка саһасида ишләйдиган кәсип егиси, кәспий турғудин музыка билән шуғуллиниду. Униңға бағлинешлиқ кәсип егилири – композитор, дирижер, нахшичи, орунлигучи вә башқилар.
	Мусоргский Модест Петро- вич	(1839 – 1881) рус хөлқиниң улуқ композитори, пианист. «Хованщина » опериси дуния йүзигө бәлгүлүк әсәрләрниң бири.
	Мусабаев Талгат Аман- гелдиұлы	1951-жили туғулған. Қазақ хөлқиниң иккінчи космонавт-учқучи, Хәлиқ қаһримани.
О	Опера	музыкалық сөнъет жанри. Униңда вокаллик, өсвалық музыка, драматургия, хореография, тәсвирий сөнъет, театр паалийити бириктүрүлгөн.
	Оратория	симфониялық оркестрниң жор болушыда ижра қилинидиган көп бәлүмлик вокаллик-хор әсери.
	Орган	фортециано охшаш клавишилық әң йоган музыкалық әсвал.
	Оркестр	музыкалық әсәрләрни ижра қилидиган көп санлық музыкалық әсваллар коллективи.
П	Партитура	итальян тилида бөлүш, тәхсим қилиш деген мәнани билдүриду. Оркестрга, ансамбльға бегишланған музыкини әсвалларға нота арқылы

		айрим бөлүп йезиш. Партитура арқилиқ бир мәзгилдә барлық əсвапларда орунлиниватқан авазни назарəт қилишқа болиду.
	Пианино	музыкилиқ əсвап.
	Полигон	қурал-ярақ вə hərbiiy-техникилиқ синақ жүргүзүшкө бегишланған мәхсус бөлүнгөн вə жабдуқланған мәйдан.
	Поэма	əпослиқ жанриң бир түри; бəлгүлүк бир вақиəни, адəм тəғдирини шеир арқилиқ тəсвирлəйдиган көлəмлик əсəр.
	Поп	кəң тонуш дегəн мəнани билдүри-ду. Эстрадилиқ музыкилиқ йолди-ки кəң таралған тиңашашқа йеник, көпчиликкө бегишланған музыка.
Р	Радиация	(өткүр радиация) ядролук партлашлар вақтида тарайдиган радиоактивлик шолилар.
	Рок	(инглизчə – тəңшилиш, силкиниш) рок музыка XX əсирниң иккинчи йерими迪ки электрлиқ музыкилиқ əсваплар билəн орунлинидиган поп музыкиниң йөнилиши.
	Роман	кəпинчə қара сөз билəн, бəзидə шеир билəн йезилған кəң көлəмлик эпикилиқ жанрларниң бир түри.

	Романс	өсвапниң жор болушида йәккә авазға бегишинип, лирикилық мәзмундикі шеирға йезилған ки-чик музықилиқ әсәр.
	Репетиция	(латинчә – қайтилаш) тәйярлиқ-ниң бир түри. Дұрус нәтижигө йетиш үчүн, бирнәччә қетим тәкраплап орунлайду.
	Реактейбл (reactable)	сенсорлуқ дүгләк үстәл шәклидики өсвал. Бетигә мәхсус генераторли-ри орунлашқан. Бу өсвапта бир яки бирнәччә адәм қатар ойналайду.
	Рэп	речитативлик (шеир охшаш оқулидиган) – ритмлик музыка
С	Сал, сери	бирнәччә сәнъет түрини (шаир, нахшичи, композитор, импровиза-тор вә б.) бойыга синдүргөн адәм.
	Сандыбайулы Ұбырай	(1860 – 1930) Қекшетау вилайити-дә дүнияға көлгөн. Қазақ хөлқи-ниң классикилық музықисиниң даңлиқ вәкили, композитор, нахшичи, шаир-импровизатор. Үкилик Ұбырайниң музықилиқ мирасида 40қа йеқин нахша бар.
	Симфониялик оркестр	симфониялик музықилиқ әсәрләр-ни орунлайдиган музыканттарниң соң коллективи.
	Симфониялик поэма	симфониялик оркестр үчүн йезилған музықилиқ-поэтикилық әсәр.

	Синтезатор	техника вə музыкиниң қошундисидин чиққан электронлуқ əсвап. Клавиатура түридə ясалған синтезаторни клавишилиқ синтезатор дəп атайду.
	Сюита	(французчә – қатар, биридин кейин бири) бир идеягə бекіндурулған, həр түрлүк пьесилардин құруштурулған музыкилиқ əсəр.
Т	Терме	қазақниң əң есил, дана, нәқил сөзлирини терип ейтиш дегəн мəнани билдүриду.
	Термечи	терме аһаңға қошуп ейтилиду вə уни орунлигучи адəмни термечи дəп атайду.
Ф	Фортепиано	(итальянчә fortepiano, forte – қаттық вə piano – аста) тарлиқ-клавишилиқ əсвап.
X	Хамзин Мағауия	(1927 – 2000) Қарағанда вилайитидə дүнияға көлгөн. Чөкмə қүй орунлашниң манири, домбричи, күйчи-композитор, Қазақстанниң хәлиқ аристi.
	Хор	вокаллиқ-музыкилиқ ижрасынан коллективи. Хор аваз тəркивигə бағлиқ бирхил (аяллар, əрлəр, ба-лилар) яки арилаш болуп келиду.

Ч	Чайковский Петр Ильич	(1840 – 1893) рус хөлқиниң атақлық композитор-классиги, дирижер, педагог. Балиларга бегишланған көплигөн музыкилық өсөрлөрни язған.
III	Шанақ	қобузниң төвөнки бөлиги.
	Штрих	авазни һәр түрлүк чиқириш усули. Мәсилән: легато – та-вушлар үзүлмәй давамлишип, бағлиннишлиқ түрдө ижра қилиниду; нонлегато – һәрбир тавуш бөлөк ижра қилиниду; стокатто – тавушлар үзүлүп, қисқиичә ижра қилиниду.

МУНДӘРИЖӘ

Яш достлар! 3

Мениң Вәтиним – Қазақстан

1-дәрис. Мениң елим	6
2-дәрис. Нур-Султан – Қазақстаниң пайтөхти	9
3-дәрис. Пайтөхтимизгө соға	13
4-дәрис. Тұгулған өлкемни күйләймән	15

Қәдрийәтләр

5-дәрис. Вәтән – Ана.....	22
6-дәрис. Қоңларға һөрмәт	25
7-дәрис. Достлугимиз ярашқан	27
8-дәрис. Қәдрийәтләр чәмбири	29

Мәдәний мирас

9-дәрис. Домбра – есил мирас	34
10-дәрис. Кона қобуз аһаңи	37
11-дәрис. Атидин қалған гәвхәр жыр	40
12-дәрис. Жараңлиған гөзәл күй	43
13-дәрис. Мәңгүлүк мирас	46

Қәсипләр дүниясида

14-дәрис. Қәспим – пәхрим	54
15-дәрис. Музықант болуш – арминим!	59
16-дәрис. Музықант болгум келиду!	64

Тәбиәт нағисиلىри

17-дәрис. Музықидики сәхәр көрүнүшлири	70
18-дәрис. Музықидики тәбиәт нағисиلىри	75
19-дәрис. Музықидики тәбиәт нағисиلىри (<i>давами</i>).....	79
20-дәрис. Музықидики жил пәсиллири.....	81
21-дәрис. Музықидики жил пәсиллири (<i>давами</i>)	85

Әтрап мұнитни қоғдаш

22-дәрис. Арал тәғдири – әл тәғдири	94
23-дәрис. Ядролук партлашқа «Яқ» дәймиз!	98
24-дәрис. Ядролук партлашқа «Яқ» дәймиз! (давами)	101
25-дәрис. Өл қоғдашқа тәйяр биз!	107
26-дәрис. Әтрап мұнитни сақтайли!	110

Каинатқа сәяһет

27-дәрис. Байқоңур	116
28-дәрис. Каинат аһаңи	118
29-дәрис. Мән космонавт болимен	121
30-дәрис. Жиллар вә каинат музыкиси.....	123

Келәчеккә сәяһет

31-дәрис. Нахша, жыр дүнияси – келәчектә	130
32-дәрис. Өсваплар алими	133
33-дәрис. Музыка – келәчектә	135
34-дәрис. Қазақстан келәчиғи вә музыка	138
Кроссвордлар билән чақмақларниң жауаплири	142
Глоссарий	144

Оқуш нашри

Кулманова Шолпан Бөрибайқизи
Сулейменова Бота Раманқұлқизи
Токжанов Толепберген Төрахметогли
Шарипов Дильмурат Юсупович

МУЗЫКА

Үмумий билим беридиган мектеппенің 4-синипи үчүн дәрислик

Тәһрират башлиги *M. Мәһәмдинов*
Мүхәррири *M. Мәһәмдинов*
Бәдийи мүхәррири *D. Сабитаева*
Рәссам *B. Ералиева*
Фотосүрәтләрни чүшәргөн *A. Устиненко*
Техникилық мүхәррири *Y. Рысалиева*
Компьютерда сөһипилегөн *G. Тасыбаева*

ИБ № 170

Терішкө 22. 02. 2019 берилди. Нәширгө 23. 08. 2019 қол қоюлди. Формати 70x100 $\frac{1}{16}$.

Офсетлик нәшир. Офсетлик көгөз. Шартлик басма тавиғи 13,0. Несапқа елинидиган
басма тавиғи 6,52. Тиражи 000 нұсха. Бүйрутма № 4581.

«Атамура» корпорациясы. ЖЧШ. 050000, Алмута шәһири, Абылай хан проспекти, 75.
Қазақстан Жұмнүрийити «Атамура» корпорациясы. ЖЧШның Полиграфкомбинати 050002,
Алмута шәһири, М. Мақатаев кочиси, 41.

